

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TONY BLAIR DÖNEMİ
İNGİLTERE DIŞ POLİTİKASINDA
KORUMA SORUMLULUĞUNUN ARAÇSALLIĞI

Aslı ELVER

2501160777

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Gizem BİLGİN AYTAÇ

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ASLI ELVER Numarası : 2501160777

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜYESİ GİZEM BİLGİN AYTAÇ

Tez Savunma Tarihi : 20.06.2019 Saati : 14.00

Tez Başlığı : TONY BLAIR DÖNEMİ İNGİLTERE DIŞ POLİTİKASINDA KORUMA SORUMLULUĞUNUN
ARAÇSALLIĞI.

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUyla karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. BURCU SUNAR CANKURTARAN		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ GİZEM BİLGİN AYTAÇ		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ CAN KAKIŞIM		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. LEVENT ÜRER		
2- DOÇ. DR. MUHARREM HİLMİ ÖZEV		

ÖZ

TONY BLAIR DÖNEMİ İNGİLTERE DIŞ POLİTİKASINDA KORUMA SORUMLULUĞUNUN ARAÇSALLIĞI

ASLI ELVER

Soğuk Savaş'ın bitişi ile birlikte ortaya çıkan yeni dünya düzeninde ağır insan hakları ihlalleri, birer iç politika meselesi olarak algılanmaktan çıkarak uluslararası bir sorun haline gelmiş ve devletlerin kendi vatandaşlarını etnik temizlik, soykırım ve insanlığa karşı diğer suçlardan korumakla sorumlu oldukları görüşü giderek daha fazla kabul görmeye başlamıştır. Sorumluluğunu yerine getirmeyen veya getiremeyen devletler için ise devlet egemenliğinin daha fazla bir koruyuculuk sağlamayacağı ve bu doğrultuda koruma vazifesini uluslararası toplumun devralarak, ülkelerdeki acil insani krizlere son vermek için askeri bir müdahale dahil olmak üzere gerekli tüm önlemleri alabileceği fikri özellikle liberal Batı devletleri tarafından benimsenmiştir. Bu görüş ile birlikte 1990'lı yılların başından itibaren insani gerekçeler ile birçok askeri müdahale gerçekleştirilirken, hiçbir müdahale bütünüyle haklı görülmemiş ve müdahale yanlıları çoğu zaman sadece kendi ulusal çıkarlarının peşinde oldukları gerekçesi ile şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır.

Koruma sorumluluğu üzerine tartışmaların yoğunlaştığı bir dönemde İngiltere'de göreve gelen Tony Blair hükümeti, bu tartışmalarda merkezi bir rol oynamış ve koruma sorumluluğu anlayışının güçlü bir destekçisi olarak onun gelişimine hem öne sürdüğü fikirler hem de aktif olarak katıldığı insani müdahaleler ile katkı sağlamıştır. Ancak 9/11 sonrası dönemde iştirak ettiği Afganistan ve Irak müdahalelerini de bu çerçevede sunmaya çalışması ve bu müdahalelerin, o döneme dek gerçekleşen diğer müdahalelere oranla koruma sorumluluğu açısından çok daha tartışmalı müdahaleler olması, İngiltere'nin bu husustaki niyetinin daha fazla sorgulanmasına yol açmıştır. Bu tezde de amaç bu sorgulamayı yapmak ve İngiltere'nin koruma sorumluluğu bilinci ile hareket edip etmediğini ve koruma sorumluluğunu ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için bir dış politika aracı olarak kullanıp kullanmadığını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: 9/11, Afganistan, Irak, İngiltere, İnsani Müdahale, Koruma Sorumluluğu

ABSTRACT

THE INSTRUMENTALITY OF RESPONSIBILITY TO PROTECT IN TONY BLAIR'S TERM UK FOREIGN POLICY

ASLI ELVER

In the new world order that emerged with the end of the Cold War, gross human rights violations have become an international problem by moving away being perceived as a domestic policy issue and the view that states have a responsibility to protect their citizens from ethnic cleansing, genocide and other crimes against humanity has become increasingly accepted. For the states that do not or cannot fulfill their responsibilities, the idea that state sovereignty will not provide more protection and that the international community by getting the responsibility can take all necessary measures including a military intervention in order to put an end to the humanitarian crises in the countries has adopted in particular by liberal Western states. With this view, since the early 1990s, while many military interventions have been carried out with humanitarian grounds, no intervention has fully been justified and the supporters of the intervention have often been subjected to violent criticism on the grounds that they were after their own national interests.

The Tony Blair government, which came to power in the UK, at a time when the debate on responsibility to protect was concentrated, has played a central role in these debates and has contributed its development both through ideas it put forward and humanitarian interventions it actively participates in, as a strong supporter of the understanding of responsibility to protect. However, its attempt to present the Afghanistan and Iraq interventions that it participated in the post-9/11 period in this context and the fact that these interventions were much more controversial in terms of responsibility to protect compared to other interventions occurred until that time has led to further questioning of the UK's intention in this respect. In this thesis, the aim is to make this questioning and to demonstrate whether the UK acted with the consciousness of responsibility to protect and whether it used the responsibility to protect as a foreign policy tool to realize its national interests.

Key Words: 9/11, Afghanistan, Iraq, Britain, Humanitarian Intervention, Responsibility to Protect.

ÖNSÖZ

Hukuki düzen içerisinde insan hakları, diğer haklardan önem bakımından daha öncelikli olan haklardır. İnsanı insan yapan bu haklar, kişinin kendisi istese dahi, vazgeçilemez ve devredilemez bir niteliğe sahiptir. Bugün devlet egemenliğinin ağır insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda ekarte edilebileceğinin kabulünün arkasında da insan haklarının bu gücü yatmaktadır. İnsan haklarının devlet egemenliği ile mücadelesinin yanında, egemen devletlerin ulusal çıkarları ile de olan mücadelesini İngiltere özelinde göstermeye uğraştığım bu tezi yazarken her zaman yanımda olan aileme, arkadaşlarıma ve de en önemlisi ilk günden son güne kadar bana hep destek olan ve beni hep anlayışla karşılayan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Gizem Bilgin Aytaç'a çok teşekkür ederim.

ASLI ELVER

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU

1.1. İNSANİ MÜDAHALE	7
1.1.1. İnsani Müdahaleye Temel Bakış	11
1.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İnsani Müdahale	13
1.1.3. 9/11 Sonrası Dönemde İnsani Müdahale	19
1.2. İNSANİ MÜDAHALEDEN KORUMA SORUMLULUĞUNA	22
1.2.1. 2001 Koruma Sorumluluğu Raporu	22
1.2.2. 2004 Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz Raporu	31
1.2.3. 2005 Daha Geniş Özgürlük İçinde Raporu	32
1.2.4. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi	32
1.2.5. 2009 Koruma Sorumluluğunun Uygulanması Raporu	35
1.2.6. Genel Değerlendirme: BM ve Koruma Sorumluluğu	40
1.3. İNSANİ MÜDAHALENİN TEMEL ÖRNEKLERİ	43
1.3.1. Irak (1991)	44
1.3.2. Somali	45
1.3.3. Ruanda	47
1.3.4. Kosova	49
1.3.5. Doğu Timor	51
1.3.6. Sierra Leone	52
1.3.7. Sudan (Darfur)	54
1.3.8. Libya	56

İKİNCİ BÖLÜM

TONY BLAIR DÖNEMİ İNGİLTERE DIŞ POLİTİKASI

2.1. YENİ İŞÇİ PARTİSİ VE İNGİLTERE DIŞ POLİTİKA HEDEFLERİ.....	58
2.1.1. Etik Bir Dış Politika Hedefi: Liberalizm ve Realizm Perspektifi	59
2.1.1.1. Liberalizm.....	60
2.1.1.2. Realizm	64
2.1.1.3. İngiltere'nin Etik Dış Politikası	68
2.1.2. Transatlantik Köprü Olma İsteği Doğrultusunda Avrupa ve ABD ile İlişkiler	74
2.1.2.1. Avrupa ile İlişkiler: İngiltere'yi Avrupa'nın Merkezine Yerleştirme İsteği.....	75
2.1.2.1.1. 9/11 Öncesi Dönem.....	77
2.1.2.1.2. 9/11 Sonrası Dönem.....	80
2.1.2.2. ABD ile İlişkiler: Özel İlişkinin Sürdürülmesi İsteği	85
2.1.2.2.1. Tony Blair-Bill Clinton Dönemi	87
2.1.2.2.2. Tony Blair-George W.Bush Dönemi	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TONY BLAIR DÖNEMİNDE İNGİLTERE'NİN KORUMA SORUMLULUĞU

3.1. İNGİLTERE VE KORUMA SORUMLULUĞU	95
3.2. İNGİLTERE'NİN KORUMA SORUMLULUĞU AÇISINDAN AFGANİSTAN VE IRAK MÜDAHALESİ	100
3.2.1.Afganistan	100
3.2.1.1.Uluslararası Alanda Afganistan Müdahalesi	100
3.2.1.2.Afganistan Müdahalesinin Koruma Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi.....	103
3.2.1.3.İngiltere'nin Afganistan Müdahalesini Gerekçelendirmesi	106
3.2.1.4. Afganistan'ın Yeniden İnşa Süreci ve İngiltere.....	112
3.2.2.İrak.....	118
3.2.2.1.Uluslararası Alanda Irak Müdahalesi	118

3.2.2.2. Irak Müdahalesinin Koruma Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi	122
3.2.2.3. İngiltere'nin Irak Müdahalesini Gerekçelemesi	126
3.2.2.4. Irak'ın Yeniden İnşa Süreci ve İngiltere	130
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	143

KISALTMALAR LİSTESİ

9/11	:	11 Eylül Saldırıları
AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AGSP	:	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKÇT	:	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AU	:	African Union
BM	:	Birleşmiş Milletler
CPA	:	The Coalition Provisional Authority
EMU	:	Economic and Monetary Union
HRC	:	Human Rights Council
HRW	:	Human Rights Watch
IAEA	:	International Atomic Energy Agency
ICG	:	The International Crisis Group
ICISS	:	Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu
ICJ	:	International Court of Justice
IDP	:	Internally Displaced People
INTERFET	:	International Force East Timor
ISAF	:	International Security Assistance Force
KİS	:	Kitle İmha Silahı

JEM	:	Justice and Equality Movement
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization
ODGP	:	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
ORHA	:	The Office for Reconstruction and Humanitarian Assistance
RUF	:	Revolutionary United Front
RYC	:	Ruanda Yurtsever Cephesi
SLA/M	:	Sudan Liberation Army/ Movement
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UCM	:	Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNAMID	:	United Nations–African Union Mission in Darfur
UNAMET	:	United Nations Mission in East Timor
UNAMSIL	:	United Nations Mission in Sierra Leone
UNITAF	:	Unified Task Force
UNMIS	:	United Nations Mission in Sudan
UNMOVIC	:	The United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission
UNSCOM	:	United Nations Special Commission
UNSMA	:	United Nations Special Mission in Afghanistan
UNSMIL	:	United Nations Support Mission in Libya
UNTAET	:	United Nations Transitional Administration in East Timor
YFC	:	Yugoslav Federal Cumhuriyeti

YSFC

:

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

GİRİŞ

Dünya düzeni ve devletlerarası ilişkilerin temeli olan, uluslararası teamül hukuku ve Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın kalbinde yatan egemenlik kavramı bir yandan zayıf devletlerin güçlü olanlar karşısında ayakta kalabilmesine yardım ederken diğer yandan uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesi noktasında büyük önem taşımaktadır.¹ Ancak bu değerine rağmen, tarihe odaklanıldığında egemenliğin de mutlak ve sonsuz olmadığı net olarak görülebilmektedir. Öyle ki 1648 Westphalia düzeninin kurulmasından bu yana, egemen devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışamayacakları (non-intervention) yönündeki prensip de dahil olmak üzere, devletlerin egemenliklerinin dokunulmazlığı günümüze dek pek çok kere hem devletlerin fiili eylemleri (saldırganlık vb. eylemler) hem de antlaşmalardan doğan yükümlülükleri nedeniyle sarsıntılara uğramıştır. Egemenliğin sarsılmazlığına yönelik en güçlü meydan okumalardan biri ise 1990'lı yılların başında Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında gelmiş ve savunmasız nüfusları koruma ve kurtarma amacıyla gerçekleşen bir iç işlerine müdahaleye, devlet egemenliğinin herhangi bir bariyer oluşturamayacağı anlayışı giderek yerleşmeye başlamıştır. “İnsan Koruma Amaçlı Müdahale”, “İnsani/İnsancıl Müdahale” olarak adlandırılan bu meydan okuma, zamanla daha çok “Koruma Sorumluluğu” varyasyonu ile kabul görür olmuş ve bu süreçte insanları koruma ve kurtarma adı altında devlet egemenlikleri sıklıkla ihlal edilir bir hale gelmiştir.

Koruma sorumluluğu tipi bir müdahalenin, bugün gerek uluslararası toplum nezdinde gerek ise BM Şartı'nda devlet egemenliğine yönelik bir askeri müdahaleyi haklılaştıracak yegane müdahale biçimi olan meşru müdafaa yanında, daha çok direnç ile karşılaşmasının sebebi insan haklarının birer iç mesele olarak kabul görme eğiliminin devletler tarafından sürdürülme ihtiyacıdır. Bu ihtiyacın arkasında bir yandan ciddi anlamda vatandaşına nasıl davranacağını kendi otoritesinde gören devlet liderlerinin varlığı bir yandan ise bu tip müdahalelerin güçlü devletlerin güçsüz devletler üzerindeki çıkarlarını gerçekleştirmek için yeni bir yol açmaktan başka bir şey olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Üstelik bugüne kadar gerçekleşen

¹Thomas G. Weiss, **Humanitarian Intervention: Ideas in Action**, 2.baskı, Cambridge, Polity Press, 2012, p.15.

müdahaleler ve soykırım gibi insanlık suçları yaşandığında dahi gerçekleşmeyen müdahaleler bu düşüncenin aksini ispatlayamamış; devletlerin koruma sorumluluğunu birer dış politika aracı olarak gördükleri tezi hep daha ağır basmıştır.

Bu çalışmada amaç Tony Blair'ın başbakanlığı döneminde İngiltere dış politikasında koruma sorumluluğunun bir dış politika aracı olarak kullanılıp kullanılmadığını ortaya koymaktır. Blair döneminin seçilme nedeni, bu dönem ile birlikte İngiltere'nin dış politikada aktif ve müdahaleci bir çizgi takip etmeye başlaması; koruma sorumluluğu fikrinin, Blair'ın Chicago konuşmasının da katkısı ile önemli aşamalarını bu dönemde kaydetmesi ve uluslararası ilişkilerde bir kırılma noktası yaratan 11 Eylül saldırılarının (9/11) yine bu dönemde gerçekleşmesidir. 9/11, 1990'larda şiddetlenen insani müdahale tartışmalarının odağını, küresel terör ile mücadeleye taşırken insani müdahalelerin geleceğinin ne olacağı sorusu İngiltere'nin de Afganistan ve Irak müdahalelerindeki aktif rolü ile şekillenmiş; ülke bu müdahaleleri de koruma sorumluluğu düşüncesinden yararlanarak birer insani müdahale olarak sunmaya çalışmıştır. Peki, bu müdahaleleri gerçekten insani birer müdahale olarak kabul etmek mümkün müdür; İngiltere bu müdahaleleri gerekçelendirirken, müdahale öncesinde ve sonrasında koruma sorumluluğuna ne kadar bağlı kalmıştır?

Tez, 9/11'in hemen akabinde ve bu olayın yarattığı etki ile gerçekleşen 2001 Afganistan ve 2003 Irak müdahalesi ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmanın nedeni Tony Blair'ın on yıllık başbakanlığı döneminde (1997-2007) birçok insani müdahale çağrısının yapılmış olması, karşılık bulan çağrıların çoğunda İngiltere'nin aktif katılımı ve dolayısı ile hepsini incelemenin yarattığı zorluktur. Özel olarak Afganistan ve Irak müdahalelerinin seçilmesinin sebebi ise güvenlik gerekçeleri ile insani gerekçelerin iç içe geçtiği bu müdahaleleri, insani müdahale olarak görüp koruma sorumluluğu çerçevesine dahil etmenin diğerlerine oranla daha zor olması ve bundan dolayı İngiltere'nin koruma sorumluluğunun araçsallığını tespit etmek açısından bu çalışma için daha değerli bulunmasıdır.

Yöntem olarak birinci ve ikinci bölümlerde bugüne kadar bu konular üzerine kurulu mevcut literatürden faydalanılacaktır. Üçüncü bölümde is buna ek olarak

İngiltere'nin Afganistan ve Irak müdahalelerini meşrulaştırmak adına çabaları ve bu ülkelere dönük esas politikaları Blair hükümetinin ulusal meclisteki oturumlarda, uluslararası arenalarda tutum ve tavırlarına bakılarak tespit edilmeye çalışılacaktır. Burada özellikle dönemin görsel ve yazılı medya kaynakları ile BM raporları önem arz edecektir.

İngiltere'nin koruma sorumluluğunun araçsallığını ortaya koyabilmek için önce koruma sorumluluğunun iyi bir şekilde analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple üç bölümden oluşacak bu tezin ilk bölümünün başlığı “insani müdahale ve koruma sorumluluğu” olarak tasarlanmıştır. Bu bölümde öncelikle insani müdahalenin ne olduğuna, kavramın 1945 sonrası düzende gelişimine ve egemenlik ile olan ilişkisine değinilecektir. Ardından uluslararası ilişkilerde hala çok tartışmalı olan insani müdahale fikrine sıcak bakanların ve ona şüphe ile yaklaşp karşı çıkanların temel savları sunulacaktır. Sonrasında ise Soğuk Savaş sonrası dönemde insani müdahalenin koruma sorumluluğuna evrimi Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu'nun (ICISS) “Koruma Sorumluluğu” isimli, 2001 tarihli raporu ve BM raporları ışığında incelenecektir. 9/11 kırılma noktasının etkilerinin de hissedileceği bu süreçte kavramın bugün hangi noktada olduğu da ortaya konulmaya çalışılacak ve bulunduğu noktanın nedenleri sorgulanacaktır. Bu bölümün son aşamasında ise 1990'lı yılların başından itibaren insani müdahale çerçevesinde, başarı ile gerçekleştirilen veya gerçekleştirilemeyen müdahalelerden örnekler verilecektir. Bu örnekler, insani müdahalenin ve onun kapsamlı hali koruma sorumluluğunun pratikteki gelişimini de ortaya koymak açısından önemli bulunmaktadır.

Tezin “Tony Blair Dönemi İngiltere Dış Politikası” başlığını taşıyacak ikinci bölümünde ise üç dönem art arda iktidara yükselmiş Blair hükümetinin dış politika hedefleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Tezin buradaki temel hareket noktası İngiltere'nin dünya sahnesinde öncü bir rol oynaması, küresel meselelerde söz sahibi bir İngiltere'nin yaratılması isteğidir. Bu istekten yola çıkarak, 1997'de iktidara yükselen Yeni İşçi Partisi'nin özelliklerinin kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır; ardından ise dönemin ağır basan ana üç dış politika hedefinden bahsedilecektir. Bu hedeflerin incelenmesi, tezin üçüncü bölümünde analiz edilecek olan Afganistan ve

Irak müdahalelerine İngiltere'nin katılımının da sebeplerini ortaya koyacaktır. İlk değinilecek olan dış politika hedefi, hükümetin etik bir dış politika izleme iddiasıdır. Ülkelerin ulusal çıkarlardan ziyade değerlere yönelik bir politika takip edip edemeyeceği sorusu burada uluslararası ilişkilerin iki temel yaklaşımı liberalizm ve realizm perspektiflerinden değerlendirilecektir. Birincinin iyimserliği ve ikincisinin kötümserliği ile ön plana çıkacağı bu iki yaklaşım aynı zamanda, tezin teorik çevresini de oluşturacaktır. Bu teorik çerçeve de teze, etik bir dış politika takip edilemeyeceğinin yanı sıra ve buna bağlı olarak insani bir müdahalenin de sınırlarını İngiltere özelinde gösterecektir. İngiltere'nin etik dış politikasının, Chicago konuşması sırasında Blair'ın öne sürdüğü Blair doktrini ile ortaya konan, liberal müdahaleci çizgisinin ve bu çizgide gerçekleştiği iddia edilen insani müdahalelerin ülkenin liberal müdahaleciliği nasıl ele aldığını göstermek sureti ile teze rehberlik edeceği düşünülmektedir.

İkinci bölümde incelenecek diğer iki dış politika hedefini ise bir çatı altında toplayarak transatlantik köprü olma isteği şeklinde ifade etmek mümkündür. Köprü'nün bir ayağını İngiltere'yi Avrupa'nın merkezine yerleştirme diğer ayağını ise ABD ile özel ilişkileri sürdürme isteği teşkil etmektedir. Tıpkı etik dış politika ile amaçlandığı gibi burada da gaye İngiltere'yi küresel bir liderliğe erdirmek, ülkenin dünya meselelerinde etkisini maksimuma çıkarmaktır. Strateji ise ABD ile güçlü ilişkilerin Avrupa ile ilişkileri güçlendireceği ve Avrupa ile kurulan sıkı ilişkilerin de ABD ile olan ilişkiyi besleyeceği düşüncesidir. Burada özellikle teze konu olan Afganistan ve Irak müdahaleleri göz önüne alındığında, 9/11 saldırılarının hedefi olan ve küresel teröre ilk savaşı açan ABD ile kurulan ilişkilerin çalışma için ayrı bir önem arz ettiği düşünülmektedir. ABD'ye verdiği koşulsuz desteğin Avrupalı müttefikleri ile de arasını açtığı bu dönemde, İngiltere'nin müdahale kararlarını gerçekten etik dış politikasının da bir gereği olarak yüksek koruma sorumluluğu bilinci ile mi uyguladığı yoksa ABD'nin yanında olmak için başka sebeplerinin daha mı ağır bastığı sorusunun cevabı bu bölümde şekillenmeye başlayacaktır.

Tezin “Tony Blair Döneminde İngiltere'nin Koruma Sorumluluğu” başlığını taşıyacak son bölümde ise İngiltere'nin dış politikasında, koruma sorumluluğunun bir dış politika aracı olarak kullanılıp kullanılmadığını belirlemek için öncelikle Blair

döneminde gündeme gelen diğer müdahalelerde, hükümetin takındığı tavır incelenecektir. Ancak bu müdahalelerde ülkenin sadece genel tutumu değerlendirilerek ayrıntılı bir analiz yapılmayacaktır. Bu kısımda temel amaç on yıllık Blair döneminde, Kosova müdahalesinden Darfur müdahalesi(zliğı)ne kadar uzanan süreçte genel bir tutumu, bir bütünlüğü yansıtmaya çalışmaktır. Ayrıntılı bir değerlendirme ise tezin asıl inceleme alanı olan Afganistan ve Irak müdahaleleri için ortaya konulacak, oluş sırasından yola çıkarak önce Afganistan ardından Irak için aynı adımlar takip edilecektir. Öncelikle her iki ülke için de müdahaleyi getiren durumların ne olduğu açıklanacak, bu müdahalelerin birer insani müdahale olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğı, müdahalenin koruma sorumluluğı kriterlerine göre gerçekleşip gerçekleşmediğı belirlenmeye çalışılacaktır. Ardından İngiltere özelinde; bu müdahalelerin nasıl gerekçelendirildiğı (insani, güvenlik, meşru müdafaa vb.), hangi söylemlerin ve eylemlerin ortaya çıktığı, bunların hükümetin etik dış politikası ve liberal müdahalecilik anlayışı ile ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceğine bakılacaktır. Ardından özellikle önleme sorumluluğunu gerçekleştirmenin hep ihmal edildiğı bu tip müdahaleleri, müdahale etme hakkından biraz daha uzaklaştırarak koruma sorumluluğı çerçevesinde değerlendirmeyi kolaylaştırmak için kritik bir öneme sahip olan yeniden inşa sürecine odaklanılacaktır. İngiltere'nin müdahale sonrası yeniden inşa sürecindeki etkinliğı, yeniden inşa sorumluluğunu yerine getirip getirmediğı incelenecektir. Müdahale sonrası müdahaleci tarafların ülkenin yeniden inşa sürecinde faaliyetlerinin asıl niyetlerinin bir göstergesi olduğı düşünülecek olursa, müdahale içerisindeki tavır ile birlikte değerlendirildiğinde, bu kısım sonuç açısından özellikle önemli olacaktır.

Sonuç olarak, üçüncü bölümde, hem müdahale öncesi hem sırası hem de sonrasındaki gelişmeler ile birlikte İngiltere'nin iddiaları ve gerçekte olanların değerlendirileceğı Afganistan ve Irak örneklerinde, İngiltere'nin müdahaleler hususundaki tutum ve davranışlarının birinci bölümdeki koruma sorumluluğı ilkesi ve ikinci bölümdeki İngiltere dış politika hedefleri ile ilişkisi ortaya konulacaktır. Burada amaç ülkenin insani etik politikaya mı yoksa realist bir dış politikaya mı bağlı kaldığını tespit ederek koruma sorumluluğına yönelik duruşunu belirlemektir. Liberal etik bir dış politikanın Blair döneminde İngiltere'nin gerçek anlayışını mı

yansıttığı yoksa ülkenin müdahaleci siyasetinin bir meşrulaştırma aracı mı olduğu ya da birlikte gerçekleşebilecekleri düşünüldüğünde hangisinin daha ağır bastığını değerlendirmektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU

1.1. İNSANİ MÜDAHALE

19. yy'ın erken dönemlerinde benzer vurguları yapılmakla birlikte ilk kez 1880'de William Edward Hall², tarafından kullanılan İnsani Müdahale (Humanitarian Intervention) teriminin ne olduğuna dair literatürde pek çok tanım bulmak mümkündür. Örnek olarak; Hehir insani müdahaleyi “Bir devlet, bir grup devlet ya da devlet dışı bir aktör tarafından başka bir devletin topraklarına o devletin rızası olmadan gerçekleştirilen önemli bir ölçüde ev sahibi ülkenin vatandaşları için insani bir endişe ile meşrulaştırılan askeri hareket” olarak tanımlamaktadır.³ Holzgrefe'e göre insani müdahale “Bir devlet (ya da bir grup devlet) tarafından kendi vatandaşlarından başka bireylerin temel insan haklarının yaygın ve ağır ihlallerini önlemeye ya da bitirmeye yönelik, kendi topraklarına güç uygulanan devletin izni olmaksızın, devlet sınırları genelinde tehdit veya güç kullanmadır.”⁴ Kaldor'a göre ise “İnsani müdahale soykırım, büyük ölçekteki insan hakları ihlalleri (kitlese açlık dahil) ya da uluslararası insancıl hukukun (savaş yasaları) ağır ihlallerini önlemek için bir devlete, o devletin onayı ile veya onayı olmadan, yapılan askeri müdahale olarak tanımlanabilir.”⁵ Trim ve Simms ise insani müdahaleyi “Devletler tarafından (ya da, daha nadiren, örgütler tarafından) yabancı bir devletteki hükümetleri, örgütleri veya grupları, o devlet içindeki insanların insan haklarını şiddetle baskı altına alma, zulmetme veya başka şekilde suiistimal etmeden alıkoyma veya vazgeçirme için hareket (etme)” olarak

²İngiliz hukukçu, bkz. Simon Chesterman, **Just War or Just Peace?: Humanitarian Intervention and International Law**, New York, Oxford University Press, 2002, p.24.

³Aiden Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction**, 2.baskı, New York, Palgrave Macmillan, 2013, p.25.

⁴J.L. Holzgrefe, “The Humanitarian Intervention Debate”, **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Ed. by J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane, New York, Cambridge University Press, 2003, p.18.

⁵Mary Kaldor, **Human Security: Reflections on Globalization and Intervention**, Cambridge, Polity Press, 2007, p.17.

tanımlamaktadır.⁶ Tanımları arttırmak mümkün olmakla birlikte, bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, insani müdahale insani amaçlı bir güç kullanımını içermekte ve insani müdahalenin sahip olduğu bu amaç onu diğer bütün güç kullanımlarından ayırmaktadır.

İnsani müdahalenin geçmişinin çok daha eski olmasına rağmen, günümüz insani müdahale tartışmaları 1945'te BM'nin kurulması ile ortaya çıkan modern uluslararası hukuk çerçevesinde yapılmaktadır.⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası barış ve güvenliği tesis etmek üzere kurulan BM, amacına uygun olarak, 1928 Kellogg-Briand Paketi'nin (Paris Paketi) koymuş olduğu savaşın bir dış politika aracı olarak kullanılması yasağını teyit etmiştir.⁸ Ancak BM, Pakt'takinin aksine özel olarak devletler arası savaş değil, genel olarak güç kullanımını (use of force) ve tehdidini yasaklayarak devletlerin yaptıkları savaşları başka isimler (misilleme, cezalandırma vb.) ile meşrulaştırmaya çalışmalarının da önüne geçmek istemiştir. Şart'ın egemen devletlere yönelik güç kullanma yasağı madde 2/4'de kendine yer bulurken madde 2/7'de ise bu devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışamayacaklarının altı çizilmiştir. Fakat iç içlerine karışmama ilkesi mutlak olmamış Şart'ın VII. bölümünde alınacak önlemler ışığında kısıtlamaya tabi tutulabileceği de, yine madde 2/7'de vurgulanmıştır.

2.4. Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.

2.7. İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konulara işbu Anlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.⁹

⁶D.J.B. Trim ve Brendan Simms, "Towards A History of Humanitarian Intervention", **Humanitarian Intervention: A History**, Ed. by. Brendan Simms ve D.J.B Trim, New York, Cambridge University Press, 2011, p.1.

⁷Aiden Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction**, p.193.

⁸**Ibid**, p.102.

⁹"Birleşmiş Milletler Antlaşması", (çevrimiçi)

<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> p.5-6.

Güç kullanımına ilişkin Şart'ın VII. bölümünde barışın tehdidi, bozulması veya saldırı eyleminin BMGK tarafından tespiti halinde (39. Madde), önce “silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemlere” (41. Madde), bu önlemlerin yetersiz kalması halinde ise uluslararası barış ve güvenliği sağlayacak “her türlü önleme” (42. Madde) başvurulabileceği belirtilmiştir. Yine bu bölümde 51. Madde altında devletlerin kendilerine yönelik bir saldırı eylemi söz konusu olduğunda bireysel ya da kolektif olarak meşru müdafaa (self-defence) hakkına sahip oldukları vurgulanmıştır.¹⁰ Başka bir ifade ile BM güç kullanımını uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturma ve meşru müdafaa halleri ile sınırlarken diğer tüm olası müdahale nedenlerini yasaklamıştır. Fakat, dikkat edilirse, VII. bölüm altında güç kullanım istisnalarının hiç biri ağır insan hakları ihlalleri ile karşılaşıldığında güç kullanımına başvurulup başvurulamayacağını düzenlememiştir. Diğer bir deyişle bu amaçla bir güç kullanımı BM Şartı imzalanırken göz önünde bulundurulmamıştır. Ancak BMGK zamanla insan haklarının kapsamlı ve ağır ihlalinin görüldüğü bazı ülke içi çatışmaları (ilk olarak 1991 Irak) da 39. Madde kapsamına alarak uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak yorumlama eğilimi göstermiştir ve yine bunlar arasından bazıları için de güç kullanımı yetkilendirmesinde bulunmaya başlamıştır.¹¹ Devlet merkezli çatışmaların devlet içi çatışmalara döndüğü uluslararası konjonktür BM'deki bu değişikliğin başlıca sebebi olmuştur.

BM'nin insani krizlere yönelik, 1990'lı yılların başından itibaren, VII. bölüm altında, müdahale kararları vermeye başlaması egemenlik ve insan hakları terazisinde insan haklarının ağır basmaya başlaması sonucunu doğurması bakımından oldukça önemlidir. Buna rağmen şunu da belirtmek gerekir ki, 1990'lı yıllar öncesinde de, henüz insan güvenliği ve koruma sorumluluğu kavramları gündemi meşgul etmezken dahi, hiçbir devletin kendi vatandaşlarına istediği gibi davranmanın yasal ve ahlaken haklı olduğu iddiasına sahip olması mümkün olmamıştır.¹² Devletler, 1945'te BM

¹⁰ *Ibid* p.14 ve 16

¹¹ Funda Keskin, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.3, Sayı: 2, Kış (2006-2007) p.53.

¹² Aiden Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction** p.139.

Şartı'nın imzalanmasının yanı sıra Holocaust'un* yarattığı travmadan da güç alarak, insan hakları hususunda birçok sözleşmeyi, Soğuk Savaş yılları (1947-1991) boyunca, kabul etmişler ve kendilerini birtakım hukuki ve ahlaki yükümlülükler altına almışlardır. 1948 Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'nin kabulü, yine aynı yıl Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin imzalanması, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 tarihli ek protokollerinin, 1966 yılında ikiz sözleşmeler olarak da bilinen Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ile Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin imza edilmesi, bu dönemde insan hakları alanında kilometre taşlarını oluşturmuştur. Özellikle bağlayıcılığı da bulunan Soykırım Sözleşmesi, Soğuk Savaş boyunca pek fazla pratiğe dökülme de müdahale etmeme prensibinin büyük bir istisnasına dönüşmüştür.¹³ Her ne kadar bu dönemde insan haklarının önemi, bu gelişmelerin de katkısıyla, daha fazla kavranılmaya başlanmış olsa da, dönemin esas odağının, art arda yaşanan iki büyük dünya savaşının ardından, devletler arası muhtemel bir savaş engellemek olması, böylesi bir pratiğin önüne geçen başlıca sebep olmuştur.

Genel olarak, Soğuk Savaş döneminde iki süper güç liderliğinde (ABD-SSCB) yaşanacak bir Doğu-Batı nükleer savaşının dünyanın sonunu getirebileceği gerçeği devletleri soykırım, etnik temizlik vb. çok ağır insan hakları ihlalleri yaşanması durumunda dahi insani müdahalelere karşı mesafeli kılmış ve içişlerine karışmama prensibini sürdürmeye itmiştir. Bu dönemde gerçekleşen sınırları sayıdaki müdahale ise büyük oranda meşru müdafaa olarak gerekçelendirmiş ancak bunlardan bazıları sonuçları itibari ile insani nitelik de taşımıştır. 1971'de Hindistan'ın yaklaşık beş milyon mültecinin kaçmasının ardından Doğu Pakistan'a müdahale ederek Bangladeş'in kurulmasını sağlaması, 1978'de Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesi ile neredeyse nüfusun dörtte birinin ölümünden sorumlu Khmer Rouge diktatörlüğünü bitirmesi ve 1979'da Tanzanya'nın Uganda'ya müdahalede bulunarak İdi Amin Dada katliamını durdurması Soğuk Savaş döneminin insani olarak gerekçelendirilmeyen ancak önemli insani sonuçlar doğuran müdahaleleri

*1933-1945 yılları arasında Nazi Almanyası tarafından Yahudilere yönelik gerçekleştirilen soykırım.

¹³Gareth Evans, "From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect", **Wisconsin International Law Journal**, Vol. 24, No:3, 2006, p.705.

olmuştur.¹⁴ Ancak asıl insani müdahale pratiği ve insani müdahalenin bir uluslararası norm olarak yükselişe geçmesi ise 1990'lı yılların başından itibaren, Soğuk Savaş'ın bitişini takiben, gerçekleşebilmiştir.

1.1.1. İnsani Müdahaleye Temel Bakış

Ağır insan hakları ihlallerine karşı insanları korumak amaçlı yapılan dış müdahaleler yapılsalar da yapılmasalar da büyük bir tartışmayı beraberinde getirmektedir.¹⁵ Sonucunda hükümetlerin vatandaşı olmayan kişileri, yabancıları, kurtarması başka bir devletin içişlerine müdahale olarak da yorumlanabilme, kurtarmaması ise insan haklarına karşı ahlaki bir kayıtsızlık ile suçlanabilme tehlikesi ile onları baş başa bırakabilmektedir.¹⁶ İşte devlet egemenliğinin iç işlerine karışmama ilkesi ve insan haklarına saygı arasında yaşanan bu ikilem insani müdahaleye olan farkı yaklaşımın da temelini oluşturmaktadır.

1945'de kurulmasından itibaren güç kullanımının, BM Şartı ile, yalnızca BM iznine tabi olmasının egemen devletlerce kabulü, insani nedenlerle bir güç kullanımı söz konusu olduğunda da ilgilileri Şart'ı rehber edinmeye itmiştir. Ancak Şart'ın hem devlet egemenliğinin dokunulmazlığına yaptığı vurgu hem de giriş bölümünden itibaren temel insan haklarına verilen önemin altını çiziyor oluşu bu konuda tam bir mutabakata varılamamasına sebebiyet vermiştir. Böylece müdahale yanlısı olanların Şart'ın insan hakları vurgusunu ön plana çıkarttığı, müdahaleye karşı duranların egemenlik vurgusunun üstünde durduğu bir tartışma ortaya çıkmış; insani müdahalenin yasallığına ilişkin bu tartışma ise genellikle Şart'ın 2/4 ve 2/7 maddeleri üzerinden ilerlemiştir.

İnsan koruma amaçlı dahi olsa bir müdahaleye karşı çıkanlar sıklıkla BM Şartı'nın 2/4 ve 2/7 maddeleri uyarınca devlet egemenliğinin dokunulmazlığına ve iç işlerine karışmama prensibine vurgu yapmaktadırlar. Başka bir ifade ile insani müdahale normuna karşı çıkan devletler, politika yapıcılar ve akademisyenler

¹⁴Thomas G. Weiss, **Humanitarian Intervention: Ideas in Action**, p.41.

¹⁵ICISS, **The Responsibility to Protect Report 2001**, Ottawa, The International Development Centre, 2001, p.VII.

¹⁶Nicholas J. Wheeler, **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, New York, Oxford University Press, 2000, p.1.

tarafından düşüncelerini yaslayacak başlıca dayanak BM Şartı'nın bu iki maddesi olmuştur. Onlara göre iki madde de yeterince açıktır ve bu maddelere bakarak insani müdahalenin yasal olacağı iddiasında bulunmak mümkün olmamaktadır. Diğer taraftan müdahale edilebileceğini savunanlar için madde 2/4 ve 2/7 insani müdahale yönünde bir engel teşkil etmemektedir. Onlara göre, insani müdahale ne devletin toprak bütünlüğüne ne de siyasi bağımsızlığına yönelik olarak gerçekleşmektedir. Müdahalenin tek amacı kriz bölgesindeki savunmasız nüfusların korunmasıdır ve bu açıdan madde 2/4 ile bir uyumsuzluğu söz konusu değildir. Madde 2/7 söz konusu olduğunda ise bu görüşü savunanların argümanları insan haklarının iç işleri olmadığı, hiçbir ülkenin en azından ağır insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda bunu bir iç mesele olarak değerlendiremeyeceği ve dolayısıyla insani nitelik taşıyan bir müdahalenin bu madde tarafından da engellenemeyeceği yönündedir. İnsan haklarına dair devletler tarafından imza edilen, bazılarının denetim mekanizmasına da sahip olduğu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Soykırım Sözleşmesi vb. belgeler insan haklarının bir iç mesele olarak değerlendirilemeyeceğinin kanıtı niteliğindedir.

2/7'nin bir istisnası olarak VII. bölüm altında "uluslararası barış ve güvenliği" sağlamak söz konusu olduğunda güç kullanımına izin veren BMGK'nın devlet içi insan hakları ihlallerini durdurma noktasında bu izni vermeye ne kadar yetkili olduğu da tartışılan hususlardan olmuştur.¹⁷ Burada da sürpriz olmayan bir şekilde müdahalenin yasallığını savunanlar devlet içi ağır insan hakları ihlallerini uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak değerlendirirken, karşı çıkanlar ise bu ihlalleri devletlerin bir iç meselesi olarak değerlendirmeyi sürdürmüştür. BMGK 1991 Irak müdahalesinden başlayarak birçok insani krize uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturdukları gerekçesi ile zorlayıcı önlemler ve askeri müdahale kararları ile cevap vermiş olsa da hala bu yetki tartışılmaya devam etmekte, insani bir müdahale söz konusu edildiğinde, egemenlik meydan okuması sürmektedir.

İnsani müdahalenin yasallığına ilişkin bu temel tartışmaların yanında, bu müdahale şekli etik boyutta da önem arz etmektedir. Müdahalenin bu boyutu, tezin

¹⁷Ibid.

ikinci bölümünde realizm ve liberalizmin etik dış politika perspektifleri içinde incelenecektir.

1.1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde İnsani Müdahale

1960'lı yılların sonu ile birlikte sömürgecilğin ortadan kalkması ve 1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte iç çatışmaların ve yönetim bozukluklarının ön plana çıktığı devlet sayısındaki artış, dünya üzerinde çatışmaların yön değiştirmesine, devletler arası savaştan ziyade devlet içi savaşların baş göstermesine sebebiyet vermiştir.¹⁸ Bu iç savaşlar ise etnik temizlikten soykırıma varıncaya kadar çok ciddi insan hakları ihlallerinin tetiklenmesini mümkün kılmış, en iyi ihtimalle insanlar ya ülkeleri içinde yer değiştirmek ya da ülkeleri dışına kaçmak durumunda kalmışlardır. Böylesine ciddi bir tabloda, Soğuk Savaş sonrası yaşanan bir dizi gelişme (küreselleşme, teknolojik ilerleme vb.) ile birlikte ağır insan hakları ihlalleri, eskisine oranla çok daha fazla olarak, devletlerin birer iç meselesi olmaktan uzaklaşmış, uluslararası toplumu ilgilendiren ve uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir mesele olarak algılanmaya başlamıştır. Bu durum da 1990'lı yıllarından başından itibaren çatışma bölgelerindeki savunmasız nüfusu korumak ve kurtarmak adına insani müdahale fikrinin gündeme gelmesine ve insani müdahalenin bir norm olarak giderek yükselmesini sağlamıştır.

1980'li yıllardan itibaren giderek artan küreselleşme ile birlikte devlet dışı bir aktör olarak uluslararası sistemdeki yeri ve etkisi hızla büyüyen hükümet dışı örgütler, insan hakları hususunda ve bu hakları korumaya yönelik bilincin gelişmesinde en önemli görevlerden birini üstlenmişlerdir. Bu örgütlerin Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) gibi spesifik olarak insan haklarına odaklananları, ferdi devletlerdeki insan hakları ihlallerini dünyaya duyurarak onlar üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaya başlamışlardır. Bunun yanı sıra 1990'lı yıllarda Afrika Birliği Örgütü (AU) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi hükümetler arası örgütler de devlet içi çatışmalara odaklanan hem uluslararası hem de bölgesel nitelikte mekanizmalar kurmuş ya da var olanları genişletmiştir.¹⁹

¹⁸Ülkü Halatçı Ulusoy, "Uluslararası Hukuk Açısından Libya Ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", *TAAD*, Yıl.4, Sayı:14 (Temmuz 2013), p.270

¹⁹ICISS, *The Responsibility to Protect Report 2001*, p.20.

Böylece, bu örgütler sayesinde, insan hakları ve devlet içi çatışmalar uluslararası gündemde daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Yine bu dönemde, medyanın da küreselleşmesi ile birlikte haberlerin artık ışık hızıyla dünyanın her tarafına yayılması ve kriz bölgelerinden 7/24 yapılan canlı yayınların dünya kamuoyunda büyük tepkiye yol açması, devletleri de evrensel insan haklarına saygı hususunda köşeye sıkıştırmıştır. “CNN Etkisi” olarak da adlandırılan bu durum sebebiyle ne zulmün gerçekleştiği ülkeler bu zulümleri saklayabilme ne de uluslararası toplum bu duruma tamamen seyirci kalabilme lüksünü koruyabilmiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ve böylelikle bir nükleer savaş tehdidinin yaşanacağına dair endişelerin büyük ölçüde son bulması, en çok da kurulduğu tarihten itibaren devletlerarası çatışmaları engellemeye ve bu sayede uluslararası barış ve güvenliği tesis etmeye çalışan BM’ye devlet içi çatışmalara ve insan haklarına odaklanma şansı vermiştir. İnsan haklarının evrenselliği ve dokunulmaz haklar olduğu vurgusunu, kuruluşundan itibaren, belgelerine ve raporlarına yansıtan örgüt, bu tarihten itibaren gerçek anlamda devlet içi insan hakları meseleleri ile ilgilenme fırsatı bulmuştur. Örgüt, Soğuk Savaş sonrası dönemde, insan haklarını ihlal eden devletlere daha sık uyarılarda bulunmaya, rapor ve kararlarında devletleri vatandaşlarının insan haklarını korumaları gerektiğini daha sık hatırlatılmaya başlamış ve BM platformlarında vatandaşlarını korumayan ülkelere yönelik bir müdahale fikrinden daha sık bahsedilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde, egemenliğin hükümetlere halklarına eziyet hakkı tanımayacağı ve hükümetlerin bu tip saldırgan hareketlerde bulunması veya bunlara müsaade etmesi durumunda uluslararası toplumun da bu eziyetlere karşı insanları korumakla yükümlü olacağı anlayışı BM’nin, aynı zamanda dünya halklarının çıkarlarının birer sözcüleri olan, genel sekreterleri tarafından sıklıkla vurgulanmıştır. Başka bir ifade ile bir insani müdahale normunun ve uluslararası bir koruma sorumluluğun oluşturulmasında önemli görevlerinden birini de genel sekreterler üstlenmiştir. Henüz, 1991 yılında dönemin Genel Sekreteri Perez de Cuellar (1982-1991) acil insan hakları ihlallerini önleme noktasında devletlerin müdahale etme hakkından ziyade kolektif bir sorumluluklarının olduğunun ve bu sorumluluğu sağlamaya

yönelik gerçekleştirilecek bir hareketin BM Şartı'na uyumlu olarak alınan bir karar ile gerçekleştirilmesi, ölçülülük ilkesine uyması ve tek taraflı olmaması gerekliliklerinin altını çizmiştir.²⁰

Yine bu dönemde (1994) BM Kalkınma Programı tarafından yayınlanan İnsani Gelişim Raporu ile birlikte gündeme gelen İnsan Güvenliği kavramı da devlet içi insan hakları ihlallerinin bir güvenlik problemi olarak algılanmasının en büyük dayanaklarından biri olmuştur. Kurumsal temellerini Aydınlanma Çağı'na dayanan bu kavram, güvenlik çalışmaları literatürüne 1990'lı yılların ortalarında girmiş ve Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik çalışmaları içinde önemli bir yer edinmiştir.²¹ Neredeyse bütün uluslararası ilişkiler disiplininin ve uluslararası güvenliğin, güvenlik ile ilgili odak noktası devlet oluştururken insan güvenliği bu odağı devletten alıp bireye kaydırmış²² ve bireyi ilgilendiren tüm meseleleri (iş, sağlık, çevre ve gıda güvenliği; ekonomik, bireysel ve toplumsal güvenlik...) güvenliğe dahil etmiştir. Güvenliğin böylesine bireyselleştiği ve kapsamının genişlediği bir noktada, temel insan haklarının birer iç mesele olarak algılanması daha da zorlaşmıştır.

Esasen, İnsani müdahalenin uluslararası bir norm haline dönüşmesi ve egemenliğin bir sorumluluk ifade etmesi ülkesi içinde yerinden edilmiş insanlara (Internally Displaced People-IDP) yönelik ilginin artması önemli bir rol oynamıştır. Devletlerin iç işlerine insani amaçlarla müdahale edilebileceği fikri 90'lı yıllarda IDP'nin uluslararası toplum tarafından korunmasına yönelik yapılan çalışmalarda kendini göstermiştir. Mültecilere yönelik bir uluslararası korumadan bahsetmek mümkünken IDP'nin akıbetinin ülkelerine bırakılması uluslararası toplumun bu insanlara karşı bir sorumluluğunun bulunup bulunmadığı yönünde bir tartışmanın fitilini ateşlemiş ve bu insanların iç savaş, zorunlu göç ve ağır insan hakları ihlallerine maruz kaldıklarında korunması gerekliliği, klasik egemenlik anlayışını

²⁰UN General Assembly, **Report of the Secretary-General on the Work of the Organization**, A/46/1, 13 September 1991, p.5.

²¹A. Şevket Ovalı, Ütopya ile pratik arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.3, Sayı:10 (Yaz 2006), p.3.

²²Aiden Hehir, "From Human Security to Responsibility to Protect: The Co-option of Dissent?" **Michigan State International Law Review**, Vol.23, Issue:3, 2015, p.678.

sarsar olmuştur.²³ Bu aşamada, dönemin BM Genel Sekreteri'nin Boutros Boutros-Ghali'nin IDP özel temsilcisi olarak atadığı (1993) Francis M. Deng, 2001 yılında ICISS tarafından yapılan “koruma sorumluluğu” (Responsibility to Protect-R2P) kavramsallaştırmasının da temeli olacak “sorumluluk olarak egemenlik” (sovereignty as responsibility) kavramını ortaya koymuştur.²⁴ Deng ve arkadaşları tarafından 1996'da yayınlanan “Sorumluluk Olarak Egemenlik: Afrika'da Çatışma Yönetimi” isimli kitapta, yazarlar egemenliği “*belirli bir bölgedeki halkı koruma sorumluluğu olarak*” tanımlamış ve sorumluluğunu yerine getiremeyen hükümetlerin egemenliğini de kaybetmesi gerektiğini savunmuşlardır. Ulusların kendi iç işlerine giren meseleleri uluslararası standartlara göre yürütemedikleri takdirde diğer ulusların “*müdahale etme hakkının*” yanında “*müdahale etme görevinin*” de bulunduğu altını çizmişlerdir.²⁵

Deng'in yanı sıra, 1997 yılında genel sekreterlik görevini Boutros Boutros-Ghali'den devralan Kofi Annan da egemenliğin insani amaçlarla gerçekleşecek bir müdahalenin önünde engel oluşturmayacağı düşüncesinden hareket etmiş, insani amaçla bir müdahale fikrinin gündemde tutulmasında ve BM bünyesinde ilerlemesinde de büyük bir rolü üstlenmiştir. Annan, kendinden önceki iki genel sekretere oranla daha fazla olarak, 1998-1999 yılları arasında yaptığı pek çok konuşmayla insan haklarının ciddiyetini vurgulamış ve geliştirmiş olduğu “two concepts of sovereignty” (egemenliğin iki konsepti) anlayışı ile insani amaçlı müdahalelerin meşruluğu üzerine yoğun bir tartışmanın başlamasına yardım etmiştir.²⁶ “Egemenliğin iki konsepti” ile Annan günümüz dünyasında devlet egemenliğinin (state sovereignty) yeniden tanımlanmakta olduğunun, devletlerin artık vatandaşlarına hizmet etmede bir araç olarak algılandığının altını çizirken bireysel egemenliğin (individual sovereignty) de bireysel haklar hususunda yenilenen bir bilinç ile geliştiğini belirtmiştir. Burada bireysel egemenlikten kastını BM Şartı'nda ve daha sonraki uluslararası anlaşmalarda yer alan bireysel haklar olarak

²³Roberta Cohen, “Reconciling R2P with IDP Protection” **ICRtoP**, (çevrimiçi) <http://responsibilitytoprotect.org/reconciling%20with%20Rtop.pdf>, 9 Ekim 2017.

²⁴United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect, “Responsibility to Protect”, **Global Centre for the Responsibility to Protect**, (çevrimiçi) <http://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.html>, 15 Eylül 2017.

²⁵Amitai Etzioni, “Sovereignty as Responsibility”, **Orbis**, Vol.50, issue:1, Winter 2006, p.71.

²⁶Weiss, **Humanitarian Intervention: Ideas in Action**, p.105.

açıklamış ve bugün Şart'ı okuduğumuzda onun her bir bireyi koruma amacıyla olduğu hususunda her zamankinden daha fazla bilinçli olduğumuzun altını çizmiştir.²⁷

Annan'ın bu kavramsallaştırmasında 1994'te Ruanda'da yaşanan insani krize yönelik neredeyse hiçbir şey yapılmamış olması, 1999'da Kosova'ya BMGK'nın bu yönde bir yetkilendirmesi olmaksızın müdahale edilmesi ve yine 1999'da Doğu Timor için çok geç bir müdahale kararının çıkması etkili olmuştur. Özellikle Kosova müdahalesinde BMGK'nın etkisiz kalması ve öncesinde Ruanda'da yaşanan büyük soykırım, uluslararası arenanın genelinde de, giderek daha fazla şekilde, insani amaçla bir müdahale gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceğinin, bu yönde gerçekleştirilecek bir müdahalenin meşruiyetinin olup olmayacağının sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Kosova müdahalesinde gündeme gelen yasallık ve meşruluk arasındaki boşluk ise insani müdahale normunun ilerlemesinde yeni bir süreci başlatmış, bir yandan BMGK'dan karar alınmadığı için eleştirilen müdahale diğer yandan Kosova Arnavutlarının yüz yüze geldiği büyük bir katliamı durdurmaya yönelik gerçekleştirildiği için savunulmuştur.

1990'lı yıllarda önceki dönemlere nazaran çok daha fazla insani misyonlar ile askeri müdahale gerçekleşmesine rağmen müdahalenin artan niceliği niteliğine yansımamıştır ve bu yıllarda insani kriz bölgelerine ya müdahalede geç kalınmış ya da müdahaleler askeri, ekonomik ve siyasi yetkilendirme yönünden eksik kalmıştır.²⁸ Müdahaleye rehberlik edecek kuralların bulunmayışı devletlerin başlarına buyruk hareket etmelerine, dolayısıyla işlerine geldiğinde ve geldiği gibi müdahale etmelerine sebebiyet vermiştir. Başka bir ifade ile devletler tarafından üzerinde uzlaşılmış bir müdahale prensibinin yokluğu keyfi davranışlarla sonuçlanıp gelişmekte olan insani bir müdahalecilik anlayışına gölge düşürürken, çatışma bölgelerinde savunmasız sivilin korunmasına yönelik umutları azaltmıştır. Ancak 10 yılın sonuna yaklaşıırken, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) kurulması

²⁷Kofi Annan, "Two Concept of Sovereignty", **The Economist**, 16 September 1999, (çevrimiçi) <http://www.economist.com/node/324795>, 1 Ekim 2017.

²⁸Benjamin Valentino, "The Perils of Limited Humanitarian Intervention: Lessons from the 1990s", **Wisconsin International Law Journal**, Vol.24, No:3, 2006, p.723.

gibi, yaşanan bazı gelişmeler sivillerin korunması adına azalan umutları yeniden artırıcı nitelikte olmuştur.

1990'lı yıllarda Ruanda yaşanan soykırım ve Yugoslavya'da yaşanan dehşet BM'yi sivillere yönelik şiddet olaylarından sorumlu kişileri cezalandırmaya itmiş ve böylece Arusha'da Ruanda ve Lahey'de Yugoslavya için özel mahkemeler kurulmuştur. Bu mahkemelerin belli oranda başarı sağlaması, devletlerarası uyuşmazlıklara bakan Uluslararası Adalet Divanı'nın (ICJ) ötesinde, BM'nin yargı gücünü bireylerin eylemlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği kanısını yaymıştır.²⁹ Bu doğrultuda 17 Temmuz 1998 tarihinde imzalanan Roma Statüsü, önceki mahkemelerin aksine kalıcı nitelik taşıyacak UCM'yi kurmuş ve uluslararası toplumu endişeye sevk eden insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve soykırım suçlarının cezasız kalmaması gerektiğini, uluslararası işbirliği ve ulusal önlemler ile gerekli kovuşturmanın yapılması gerektiğini teyit etmiştir.³⁰ Böylece, bu suçları işleyenlerin kendilerini daha fazla baskı altında görmesi, sorumluluklarının farkında olması ve bu sorumlulukları yerine getirmediği takdirde bunun bir cezası olduğunu idrak etmesi istenmiştir.

Roma Statüsü'nün imzalanmasından bir sene sonra, diğer bir önemli gelişme de, BMGK tarafından "silahlı çatışmada sivillerin korunması" üzerine alınan 1265 sayılı karar (S/RES/1265, 25 Ağustos 1999) olmuştur. Karar, devletlerin uluslararası insancıl hukuka uymakla yükümlü olduğunu kapsamlı bir şekilde özetlemiş ve onların başarısız olmaları durumunda harekete geçilmesi gerektiğine işaret etmiştir.³¹ Yine bu dönemde sivillerin korunmasına yönelik önemli bir çaba da Genel Sekreter Annan'dan gelmiş ve Annan bir anlamda koruma sorumluluğu fikrinin artık bir fikir olmaktan çıkıp kurala dönüşmesi yönünde önemli bir itici gücü temsil etmiştir.

2000 yılında, egemenlik ve müdahale tartışmaları canlılığını sürdürürken, Annan, Milenyum Zirvesi'nde uluslararası topluma "*İnsani müdahale, gerçekten,*

²⁹Norrie MacQueen, **Humanitarian Intervention and the United Nations**, Edinburg, Edinburgh University Press, 2011, pp.42-43.

³⁰Willy Bruggeman, "Failing Global Justice and Human Security", **The Viability of Human Security**, Ed. by Monica den Boer & Jaap de Wilde, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008, p.50.

³¹Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction** p.299.

*egemenlik üzerinde kabul edilemez bir saldırı ise, bir Ruanda'ya, bir Srebrenica'ya, ortak insanlığımızın her kaidesine ters düşen ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine nasıl cevap vermeliyiz?" sorusunu yönelterek güçlü bir medyan okumada bulunmuştur.*³² Bu meydan okumaya cevap dönemin Kanada hükümetinden gelmiş ve hükümet, Eylül 2000'de ICISS'i kurduğunu açıklamıştır. Gareth Evans ve Mohamed Sahnoun'un eş başkanlığını üstlendiği bu komisyon görevini insan koruma amaçlı müdahale ile egemenlik arasındaki uzlaşma problemine çözüm bulmak olarak belirlemiştir.

Özetle, Soğuk Savaş sonrası yaşanan bir dizi gelişme insan haklarına verilen önemi, buna bağlı olarak da bu hakların korunmasına duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Henüz koruma sorumluluğu ilkesi gelişmemişken, BMGK tarafından kendi halklarını korumayan hükümetlere karşı birçok yaptırım ve askeri müdahale kararları alınmıştır.³³ 1990'lı yıllar boyunca birçok ülke ağır insan hakları ihlalleri ile gündeme gelmiş ve bir kaçına müdahale edilmiştir. Her ne kadar on yılın sonuna doğru bazı sistemleşme çabaları mümkün olsa da kimin ne zaman ve nasıl müdahale edeceği soruları cevap bulamamış bu sorulara yanıt 2000'li yılların başında 9/11'in gölgesinde gelmiştir.

1.1.3. 9/11 Sonrası Dönemde İnsani Müdahale

9/11 öncesinde dünya soykırım etnik temizlik gibi ciddi insan hakları ihlallerine cevap verecek insani bir askeri müdahale normu oluşturma yolunda ilerlemeler kaydetmiştir.³⁴ Ancak 9/11 saldırıları ile birlikte, uluslararası gündemin bütün meselelerinin yerini olduğu gibi bu meselenin yerini birden bire "teröre karşı savaş" almıştır.

9/11 sonrası uluslararası hukukçular açısından temel sorun insani krizlere nasıl cevap verileceği olmaktan uzaklaşarak, yeni güvenlik tehditlerine karşı nasıl

³² Kofi Annan, **We The Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century**, New York, United Nations Department of Public Information, 2000, p.48.

³³ Luke Glanville, The International Community's Responsibility to Protect, **Global Responsibility to Protect**, Vol.2, Issue:3, 2010, p.288.

³⁴ Mary Kaldor, "A Decade of the War on Terror and the 'Responsibility to Protect'", **Global Civil Society 2012: Ten Years of Critical Reflection**, Ed by. Mary Kaldor, Henrietta L. Moore ve Sabine Selchow, Palgrave Macmillan, 2002, p.88.

cevap verileceği, gelecek tehditler göz önüne alınarak bir meşru müdafaa güç kullanımının yapılıp yapılamayacağı olmuştur.³⁵ Bu dönemde, pek çok ülkede, teröre karşı savaş insan haklarının denetlenmesi ve kısıtlanması sonucunu beraberinde getirirken teröre karşı olanlar ve onu destekleyenler şeklindeki ayırım insani müdahale normunu tercih edenler için sınırlı bir alan kalmasına sebebiyet vermiştir.³⁶

New York'taki Dünya Ticaret Merkezi ikiz kulelerine ve Pentagon'a yönelik, 2001'de gerçekleşen bu saldırılar neticesinde yaklaşık üç bin insan hayatını kaybederken ABD saldırıların sorumlusu olarak gördüğü El-Kaide örgütüne destek verdiği ve örgüt lideri Usame Bin Ladin'i teslim etmekten kaçındığı gerekçesi ile Afganistan'a savaş açmıştır. Tezin üçüncü bölümünde ayrıntılandırılacağı üzere, meşru müdafaa olarak gerekçelendirilen ve esasında insani bir müdahale olarak tasarlanmayan bu müdahalede, Afgan halkının uğradığı baskı ve zulme yapılan yoğun vurgular ve sonrasında pek başarılı olmasa da ülkenin yeniden yapılandırılmasına yönelik çabalar, müdahale ile insani müdahale arasında zayıf bir bağlantı kurulmasına sebebiyet vermiştir.

Teröre karşı savaşın ikinci durağı ise Irak olmuş, kitle imha silahlarının (KİS) varlığı ve Irak'ın El-Kaide ile bağlantısının bulunduğu gerekçesi ile ABD, İngiltere ve Avustralya'nın da desteğini alarak, BMGK'nın bu yönde verilmiş bir kararı olmaksızın, 2003'te Irak'a saldırmıştır. Lakin bu müdahale, yine üçüncü bölümde ayrıntıları ile değinileceği üzere, Afganistan'da gerçekleşenin aksine büyük bir desteği arkasına alamamış, tersine BM üyesi çoğu devlet ve kamuoyunun büyük bir bölümü Irak müdahalesine şiddetle karşı çıkmıştır. Buna rağmen gerçekleştirilen müdahale ve ne KİS varlığının ne de El-Kaide ile Irak bağlantısının kanıtlanabilmesi, harekatı gerçekleştirenleri, insani argümanların ön plana çıkarılması ile müdahaleyi haklı kılma arayışına itmiştir. Lakin bu argümanların, başından itibaren kuvvetle savunulmak yerine daha çok, bir sonraki gerekçelendirme olarak ortaya çıkması ve Irak'ın insani müdahale kriterlerini sağlama noktasında yetersiz kalışı, uluslararası

³⁵Gelijm Molier, "Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect After 9/11" **NILR**, Vol.53, Issue:1, May 2006, p.38.

³⁶Kaldor, "A Decade of the War on Terror and the 'Responsibility to Protect' p.88.

toplum tarafından bu savın da müdahaleyi haklı kılmada geçersiz karşılanmasına sebep olmuştur.

Afganistan ve Irak'a yapılan tartışmalı müdahaleler ülkeler arasında derin bölünmeler yaratırken, bu müdahalelerin insani müdahale ile ilişkilendirilmesi, insani müdahalelere yönelik özel bir düşmanlığı da tetiklemiştir.³⁷ Özellikle, Irak müdahalesi için öne sürülen insani gerekçelendirmeler, insani müdahalenin meşruluğuna gölge düşme tehlikesi yaratmış ve öncesine kıyasla zaten insani amaçla kuvvet kullanımına şüpheyle yaklaşanları ikna etmek daha da zorlaşmıştır.³⁸ Öte taraftan, bu dönemde, insan haklarının sıklıkla ihlal edildiği, demokratik olmayan rejimlerin, genellikle terör örgütleri ile bağlantı kurdukları ve onlara destek verdikleri düşüncesi bu tip rejimlerin yıkılması, yerlerine ise demokratik ve insan haklarına saygılı rejimler kurulması yönünde bir eğilim yaratmış ve böylece insan haklarının korunması ile terörle mücadele bağdaştırılmıştır. Darfur örneğinde görüldüğü gibi, terörün desteklenmediği fakat ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda ise uluslararası toplum müdahale etmekte isteksiz davranmıştır.³⁹

Genel itibari ile insani müdahale tartışmaları 9/11 saldırıları sonucunda daha da artmış ama terör saldırılarının etkisi büyük oranda belirsiz kalmıştır. 9/11 sonrası dönemde bir yanda ICISS'in Koruma Sorumluluğu Raporu ve diğer yanda Irak müdahalesi, bu tartışmaların zıt ama iki önemli merkezi olmuştur.⁴⁰ Başka bir ifade ile bir yandan ICISS raporu ile insani müdahale ve onun yeni şekli koruma sorumluluğu üzerine tartışmalar neticesinde umut verici gelişmeler yaşanırken, diğer yandan Irak müdahalesinin koruma sorumluluğunu istismar ettiği düşüncesi, normu geri çekmiştir.

³⁷Aiden Hehir, **Hollow Norms and the Responsibility to Protect**, Palgrave Macmillan, 2019, pp.35-36.

³⁸Thomas G. Weiss, "R2P after 9/11 and the World Summit", **Wisconsin International Law Journal**, vol.24, no:3, 2006, pp.749-750.

³⁹Gelijm Molier, "Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect After 9/11" **NILR**, Vol.53, Issue:1, May 2006 p.39.

⁴⁰Dan Bulley "The Politics of Ethical Foreign Policy: **A Responsibility Protect Whom?**, **European Journal of International Relations**, 16(3), 2010, p.443.

1.2. İNSANİ MÜDAHALEDEN KORUMA SORUMLULUĞUNA

Uluslararası toplumun Somali, Ruanda ve Bosna’da yaşanan insani felaketlerde sivil halkı koruyacak önlemler almada yaşadığı başarısızlık, uluslararası ilişkiler çerçevesinde böylesi felaketlere etkin bir şekilde cevap verebilecek bir değişikliğe ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç 1990’ların sonunda ortaya çıkan koruma sorumluluğu fikrinin, 21.yüzyılın başında resmi olarak formüle edilmesine yol açmıştır.⁴¹ ICISS’in başını çektiği bu süreç ile birlikte koruma sorumluluğu kısa sürede BM organlarının rapor ve kararlarında kendine yer edinmeye başlamış ve günümüz uluslararası güvenlik tartışmalarının başlıca unsurlarından birini teşkil eder olmuştur.

1.2.1. 2001 Koruma Sorumluluğu Raporu

2000’de Annan’ın çağrılarına cevaben kurulan ve Kanada hükümeti içindeki küçük bir sekreterlik tarafından idare edilen ICISS, geniş kapsamlı danışmanlık yapma kararlılığı ile, bir yıl boyunca BMGK’nın beş daimi üyesinin de dahil olduğu pek çok ülkede yuvarlak masa toplantıları gerçekleştirmiş, istişarelerde bulunmuştur. Komisyon üyeleri ve araştırma ekibi üyeleri çok sayıda konferans ve seminare katılmış, Aralık 2001’e gelindiğinde ise “Koruma Sorumluluğu” adlı bir rapor yayınlamıştır. 9/11 uluslararası arenada hala birinci gündem maddesiye yayınlanan bu rapor bu tip saldırılara cevaben hazırlanmamış; esas amacı diğer devletlerden insani koruma talebi ile karşılaşan devletlere yol göstermek olmuştur. Egemen devletlerin kendi vatandaşlarını kaçınılabilir felaketlerden (toplu katliamlar, açlık vb.) korumakla yükümlü oldukları bunu istemediklerinde ya da başaramadıklarında bu yükümlülüğün daha geniş bir devletler topluluğu tarafından üstlenilmesi gerektiği anlayışı, raporun ve komisyonun temel dayanağını teşkil etmiştir. Devlet egemenliği sorumluluk olarak görülmüş ve bu doğrultuda halkını koruma konusunda birincil sorumluluk devletin kendisine verilmiştir.⁴² Böylece, bu sorumluluğu yerine getiremeyen devletler için, devlet egemenliğinin, halkının soykırım gibi insani felaketlerden kurtarılması noktasında bir savunma olarak kullanılamayacağı ve

⁴¹Lou Pingeot and Wolfgang Obenland, **In Whose Name: A Critical view on the Responsibility to Protect**, Global Policy Forum ve Rosa Luxemburg Stiftung - New York Office, May 2014, p.3.

⁴²ICISS, **Responsibility to Protect Report 2001**, p.XI.

uluslararası toplumun da aynı nedenle bu devlete müdahale etmemek için devletin egemenlik haklarına vurgu yaparak müdahalenin sorumluluğundan kaçamayacağı ortaya koyulmak istenmiştir.

Raporda “sorumluluk olarak egemenlik” kavramının giderek daha fazla kabul görmesinin önemli olduğu vurgulanmış; bunun devlet otoritelerinin, vatandaşlarının hayatını korumakla, refahını ve güvenliğini sağlamakla yükümlü oldukları, içte vatandaşlarına ve BM vasıtasıyla uluslararası topluma karşı sorumlu oldukları ve devlet temsilcilerinin kendi ihmal ve eylemlerinden de sorumlu oldukları anlamına geldiğinin altı çizilmiştir. Egemen bir devletin bu sorumluluklarını karşılamaması ya da karşılayamaması halinde müdahale etmeme prensibinin uluslararası koruma sorumluluğu ile yer değiştireceği uyarısında bulunulmuştur.⁴³ Burada, egemenliğin bir sorumluluk olarak kabulünün, devletlerin egemenlik haklarının arkasına sığınmasını engelleyecek önemli bir detay olduğunu söylemek gerekir çünkü egemenlik sorumluluk demek ise sorumluluğun gerçekleşmediği durumlar için egemenliğin de bir koruyuculuğu kalmayacaktır. Müdahale etmeme ilkesini uluslararası koruma sorumluluğuna taşıyan da bu mantıktır.

Rapor her ne kadar insani müdahale hakkında olsa da bu terimin müdahale ve devlet egemenliği tartışmasını daha ileri götüremeyeceği, bir devletin başka bir devletin topraklarına müdahale etme hakkının artık modası geçmiş ve yararsız bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Artık tartışmanın koruma sorumluluğu üzerinden devam etmesini önermiş, böylesi bir değişikliğin ele alınması gereken temel meseleleri değiştirmeyeceğinin de altını çizmiştir.⁴⁴ Eş başkanlar Evans ve Sahnoun’a göre bu dil değişikliği dört tane büyük avantaj sağlamıştır: Bunlardan birincisi insani yardım örgütlerinin insani faaliyetler ile askeri faaliyetlerin birlikteliğinden duydukları rahatsızlığı gidermiş olmak; ikincisi şimdiye kadar müdahale yapanların üzerinde yoğunlaşan ilgiyi artık korunması gerekenlere, desteğe ihtiyaç duyanlara kaydırmış olmak; üçüncüsü bu yeni kavram ile birlikte her ülkeyi kendi halkını korumakta öncelikli olarak yükümlendirmiş olmak ve son olarak tepkide bulunmanın yanı sıra müdahaleye önleme ve yeniden inşa süreçlerini de

⁴³Ibid, p.13.

⁴⁴Ibid, p.16.

katmış olmaktadır.⁴⁵ Bu doğrultuda, ortaya çıkan koruma sorumluluğu kavramı insani müdahale kavramından farklı ve çok daha geniş olduğunun altını çizmek ve insani müdahaleyi koruma sorumluluğunun bir parçası olarak vurgulamak önemlidir.

Raporda, müdahalenin gerekip gerekmediğini, ne zaman ve nasıl müdahale edileceğini belirlemek adına daha net kriterler ve kurallar ortaya koymak; gerektiğinde ve diğer tüm olasılıklar tükendikten sonra askeri bir müdahale için meşruiyet oluşturmak; askeri müdahalenin amacına uygun gerçekleştirilmesini, etkin olmasını, insan maliyetini ve kurumsal zararı en aza indirmeye amacını taşımasını sağlamak ve de mümkün olduğu kadar çatışma nedenini ortadan kaldırmaya çalışırken barış için umutları arttırmaya çalışmak yeni bir insan koruma amaçlı müdahale yaklaşımının karşılaması gereken asgari kriterler olarak sunulmuştur. Bu amaçla rapor önleme sorumluluğu (responsibility to prevent), tepki verme sorumluluğu (responsibility to react) ve yeniden inşa sorumluluğu (responsibility to rebuild) olmak üzere koruma sorumluluğunu üç aşamada ele almıştır.

Önleme sorumluluğuna daha büyük bir önem veren raporda, bu sorumluluğun amacının, önleyici çabaların, müdahale ihtiyacını azaltmak ve ortadan kaldırmak olduğunun altı çizilmiştir. Çatışmaların ve insani felaketlerin etkin bir şekilde önlenmesi için, erken uyarı da denen, durumun kırılganlığının ve oluşturacağı riskler hakkında bilgi sahibi olunması gerektiğinin, fark yaratacak siyasi önlemlerin anlaşılması zorunluluğunun ve bu önlemleri uygulamak için de siyasi isteğin var olması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Rapora göre siyasi baskı, kaynakların adaletsiz dağılımı vb. ana nedenlerin (root causes) tespiti ve ardından bu sorunları ortadan kaldırmak için basın özgürlüğü ve hukukun üstünlüğü için destek verilmesi, gruplar arasında güven artırıcı önlemlerin alınması ve insan güvenliği çerçevesinde diğer başka önlemler alınması gibi tedbirler, olası bir çatışmanın önüne geçmede oldukça önemlidir. Bunun dışında çatışmaya yol açabilecek doğrudan nedenleri (direct causes) çözmeye yönelik, yine siyasi, ekonomik, askeri ve adli alanlarda ama bu sefer daha kısa zamanda sonuca ulaşmak adına arabuluculuk, hakemlik, yeni finansman ve yatırım faaliyetleri gibi doğrudan önlemlere başvurulabileceğinden

⁴⁵Gareth Evans and Mohamed Sahnoun, "The Responsibility to Protect", **Foreign Affairs**, 81(6), 2002, p.101.

hatta ileri aşamada yaptırım tehdidinde (örgüt üyeliğinin askıya alınması, izolasyon vb.) bulunulabileceğinden de bahsedilmiştir.⁴⁶ Raporun en büyük önemi bu aşamaya vermesinin sebebi olarak önleyici sorumluluğunun başarı ile yerine getirildiği takdirde müdahaleye gerek kalmayacak olması; denenip başarısız olduğu takdirde ise, son çare olarak, müdahaleyi haklı çıkaracak olması gösterilebilir. Üstelik bu aşama, önlemenin işe yaramadığının anlaşıldığı andan itibaren hızlı bir karar verme sonucunda olası insani felaketin daha az kayıpla sonuçlanmasını da sağlayabilir.

Raporda önleyici eylemlerin yetersiz kaldığı aşamada tepki verme sorumluluğuna geçilmesi gerektiği vurgulanmış ancak bu direkt askeri bir müdahalede bulunulacağı anlamına gelmemiştir. Bu aşamada öncelikle zorlayıcı tedbirlerin (coercive measures) uygulanması gereği üzerinde durulmuş ve böylece belki de askeri müdahaleye başvurmadan sorunun çözülebileceği dile getirilmiştir. Önleme aşamasındaki tehditlerin gerçeğe dönüştüğü bu aşamada yaptırımlar ile devletin dış dünya ile bağlantı kurma kapasitesini etkileyerek onu koruma sorumluluğunu gerçekleştirmeye zorlamak amaçlanmıştır. Bu tip yaptırımlar ile devletin içeride vatandaşlarına nasıl davranacağı konusunda direkt bir etki yaratmak mümkün olmadığından buradaki amaç devleti içerideki davranışlarından vazgeçirmeye ikna etmek olmuştur. Raporda siyasi ve diplomatik alanda bölgesel ve uluslararası organlardan dışlama, üyeliğin askıya alınması, şahıslara yönelik seyahat yasağı vb. yaptırımlar; ekonomik alanda gelir getirici faaliyetleri kısıtlama vb. yaptırımlar; askeri alanda ise silah ambargoları, askeri eğitim programlarının sonlandırılması vb. yaptırımlar uygulanabileceği belirtilmiştir. Tüm bu yaptırımlar ile sonuç elde edilemediği takdirde ise tepki verme aşamasının zirvesini temsil eden askeri müdahale aşamasına geçilebileceği öngörülmüştür. Ancak yaptırımlar için daha düşük olan eşik askeri müdahale için oldukça yüksek tutulmuş ve sadece çok ekstrem durumlarda müdahale edilmesi gerektiğinin altını çizilmiştir. Buna göre yerel bir otoritenin kendi topraklarında çatışma kapasitesini doğrudan etkileyecek olan askeri bir müdahaleye başvurulabilmesi için haklı neden (just cause), doğru niyet (right intension), son çare (last resort), orantılı araçlar (proportional means),

⁴⁶ Ibid., pp. 19-25.

makul beklentiler (reasonable prospects) ve doğru otorite (right authority) olmak üzere altı kriterin sağlanması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁴⁷

Haklı Neden: Devletin kastı ile ortaya çıkabileceği gibi, hareketsizliği, kapasite yetersizliği ya da başarısız bir devlet oluşu nedeniyle de ortaya çıkabilecek büyük ölçekte can kaybı (soykırım amacı taşısın ya da taşımasın) ve büyük ölçüde etnik temizlik (öldürme, tecavüz, zorla göç ettirme, terör eylemleri) durumu veya tehdidi müdahale için haklı neden olarak tespit edilmiştir. Ancak ICISS tarafından, bilinçli bir şekilde, büyük ölçekli can kaybından kastın ne olduğu belirtilmemiş ve tam olarak neye (...on binler, yüz binler, milyonlar...) denk geldiği açıklanmamıştır. Bunun sebebi olarak da her olayın kendi içinde değerlendirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Her olayı kendi içinde değerlendirmek, iyi niyetli bir düşünce biçimidir ancak seçici tavrın sürdürülmesine de sebep olabilmektedir. Kosova müdahalesi için binler yeterli olabilmişken Darfur için yüz binlerin yeterli görülmemesi, Kosova müdahalesini haksız çıkarmaz ancak haklı nedenin sayıya bağlanmaması gerektiğini de ortaya koyar niteliktedir.

Doğru Niyet: Doğru niyetin ancak bir müdahalenin asli amacının insani olması, insan acılarını önlemek ve durdurmak olması gerekliliği; sınırların değiştirilmesi, belirli bir savaş grubu kendi kaderini tayin hakkı verilmesi gibi amaçların doğru olmayacağı belirtilmiştir. Ancak tamamen çıkarsız bir müdahalenin mümkün olmayışından hareketle ülkelerin müdahalelerde bir dereceye kadar başka çıkar (mülteci akınını durdurmak vb.) gözetmeleri makul görülebileceği de vurgulanmıştır. Müdahalenin kolektif veya çok taraflı olması, kurtarılmaya çalışanların vereceği destek ve müdahalenin diğer ülkelerden alacağı destek de doğru niyetin varlığı açısından önemli görülmüş ve müdahaleci birliklerin bölgenin işgalinden olabildiğince kaçınması, işgal durumunda ise geri çekilme taahhüdünü açıkça vermesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Rejim değişikliği kesinlikle tavsiye edilmemekle birlikte bazen olayların önüne geçmek için bunun kaçınılmaz olacağı ama bunun yine de meşru bir amaç olmadığı belirtilmiştir.

⁴⁷Kriterlerin detaylı anlatımı için bkz. ICISS, **Responsibility to Protect Report 2001**, pp. 32-37.

Doğru niyet hususunu müdahale ilkeleri arasında en tartışılabilir olanı olarak kabul etmek mümkündür. Bir müdahalenin son çare olup olmadığının, orantılı gerçekleşip gerçekleşmediğinin tespiti, niyetinin tespitine göre çok daha kolaydır. Niyetin soyut bir kavram olması ve dolayısı ile onu doğrudan okumanın bir yolu olmaması bizi diğer kriterlerin sağlanıp sağlanmadığına bakarak doğru niyeti tespit etmeye götürür. Örneğin son çare olarak gerçekleşmeyen bir müdahalenin doğru niyetle gerçekleştiğini söylemek pek de mümkün olmayacaktır. Öte yandan bir müdahale diğer tüm kriterler sağlansa dahi yine de doğru niyetin varlığından şüphe duyulabilir ve müdahale ulusal çıkarlara bağlanarak, bu çıkarlar söz konusu olmasa, müdahalesiz kalınabileceği iddia edilebilir.

Son Çare: Askeri bir müdahaleye başvurmadan önce pasif ve zorlayıcı önlemlerin tamamen tüketilmiş olması, askeri müdahaleye son çare olarak başvurulması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ancak bazı durumlarda yaptırımların hepsi uygulanmadan da müdahaleye geçilebileceği, böyle bir durumda ise yaptırımlar uygulansa dahi başarıya ulaşamayacağının gerekçelendirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Özellikle toplu kısımların yaşandığı bir noktada müdahale sürecindeki gecikmenin, daha çok can kaybından fazla bir şey ifade etmeyeceği anlar olabilmektedir. Böyle anların farkına varıldığında müdahale etmek daha doğru bir seçenek olarak ortaya çıkacaktır ama raporun belirttiği gibi acil bir müdahalenin gerekçeleri, müdahalenin son çare olarak değerlendirilebilmesi için, açıkça ortaya konulmalıdır. Aksi halde, müdahalenin tek seçenek olmadığı yönündeki tartışmalar bu ilkeye gölge düşürebilecektir.

Orantılılık: Planlanan askeri müdahalenin ölçeği, süresi ve şiddetinin gereken minimum seviyede tutulması ve sadece insani hedeflerin güvenceye alınması ile sınırlandırılmasının gerektiğinden bahsedilmiştir. Buradaki kritik nokta insani amaç doğrultusunda hareket edilmesi zorunluluğudur. Amacın insanları toplu katliamlardan ve yakın tehdidinden kurtarmak olduğu unutulmamalı ve gerekli olmadıkça rejim değişikliği gibi işgal politikalarından uzak durulmalıdır.

Makul Beklentiler: Müdahaleye sebep olan acıları önlemek ve durdurmak için müdahalenin bir başarı şansı olması gerekliliği, müdahale etmenin eylemsizlikten

daha fazla zararlar sonuçlanacağı durumlarda müdahale etmek yerine diğer zorlayıcı tedbirlerin kolektif olarak uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Bu noktada aslında insani müdahalenin de bir savaş olduğu ve savaşların huzuru tesis etmede çok da güvenilir araçlar olmadığı kabul etmek gerekir. Bu yüzden de raporun da ortaya koyduğu gibi başarı şansının yüksek olduğu durumlarda bir müdahaleye gitmek daha doğru olacaktır.

Doğru Otorite: İnsan koruma amaçlı bir askeri müdahaleyi yetkilendirmede BMGK'nın en uygun organ olduğu, alternatif bir organ aramak yerine onun olduğundan daha iyi hale getirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle BMGK'nın beş daimi üyesine, yaşamsal çıkarları devreye girmedinde, bu tip müdahalelere karşı veto yetkilerini kullanmamaları gerektiği uyarısında bulunulmuştur. Yine de BMGK'nın gerektiği halde müdahale kararı almakta başarsız olduğu durumlarda, “Barış İçin Birleşim” (Uniting for Peace) prosedürü uyarınca acil oturumda BM Genel Kurulu'nun müdahale kararı verebileceği, özellikle ezici bir çoğunluğun vereceği hareket kararının hem meşruiyeti arttıracadı hem de BMGK üzerinde konuyu tekrar değerlendirmesi hususunda bir baskı oluşturabileceğinden bahsedilmiştir. Burada ikinci bir seçenek olarak da hedef devletin de yesi olduğu bölgesel ve alt-bölgesel örgütlerin müdahalesinin de gündeme gelebileceği, şart'ın 52. maddesinin onlara bu konuda esneklik sağladığı, ancak bunun içinde önceden BMGK'dan izin alınması gerektiği vurgulanmıştır. Nihayetinde bunda da başarsız olunursa geçici koalisyonların ya da ferdi devletlerin müdahalede bulunabileceği ve BM yetkilendirmesi ve dolayısıyla kısıtlaması olmadan yapılabilcek bir müdahalenin sakıncalarına dikkat çekilmiş; müdahalenin, rapor ilkelerine de sadık kalarak, insan koruma amacını başarı ile gerçekleştirilmesi durumunda ise BM'nin önemi ve güvenirliliğinin ciddi şekilde sarsılabileceği uyarında bulunulmuştur.⁴⁸

Raporda da ortaya konulduğu üzere doğru otoritenin varlığı BMGK'dan ferdi devlete doğru inen bir hiyerarşı ile ortaya çıkmaktadır. Ama BMGK'nın karar alamadığı bir müdahaleyi yasal olarak kabul etmek mümkün değildir. Mevcut durumda ancak meşru olarak görmek mümkündür. Müdahalenin yasallığı insani

⁴⁸Ibid. p.53-55.

müdahalenin bir norm olmasından ziyade bir hukuk kuralına dönüşmesi açısından önemlidir. Ancak BMGK'yı oluşturan daimi üyelerin ulusal çıkarlarını gölgede bırakacak bir sistem, yine bu devletler bu çıkarlarını geride bırakmayı reddettiği için, kurulamamaktadır. Bu sebeple de doğru otoritenin varlığı müdahalenin en sancılı hususlarından biri olarak kalmaya devam etmektedir.

Tepki verme sorumluluğunun askeri müdahaleyi içeren bu aşamasını insani müdahale olarak görmek, dolayısı ile de insani müdahale kavramının koruma sorumluluğu kavramı yanında ne kadar dar bir kavram olarak kaldığını vurgulamak mümkündür. Bu doğrultuda koruma sorumluluğunun yalnızca bir isim değişikliğinden ibaret olmadığı da daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Raporda koruma sorumluluğunun üçüncü ve son aşaması olarak da yeniden inşa sorumluluğundan bahsedilmiş ve geçmiş tecrübelerde bu sorumluluğa yeterince önem verilmediği belirtilmiştir. Yeniden inşa sorumluluğu altında kalıcı bir barışı tesis etme, iyi yönetişime teşvik etme ve sürdürülebilir bir kalkınmayı gerçekleştirme taahhüdünde bulunulması gerektiğini, sürdürülebilir bir yeniden yapılanma ve rehabilitasyon için bir süre daha ülkede kalınması gerekebileceği, bunun askeri müdahaleye yol açan koşulların tekrarlanmasını engellemek adına önemli olduğu vurgulanmıştır. Müdahale kuvvetlerinin, ayırım yapmaksızın, tüm nüfusa güvenlik ve koruma sağlamakla sorumlu olduğu, özellikle müdahale sonrası ortaya çıkabilecek intikam cinayetleri ve ters yönde bir etnik temizliğin ortaya çıkmasının engellenmesi gereği üzerinde durulmuştur. Rapor bütün müdahale sürecinin başarısını savaşı grupların etkin bir şekilde silahsızlandırılmasına bağlamış ve bunu en zor görevlerden biri olarak sunmuştur.⁴⁹

Güçlü bir yeniden inşanın aynı acıların tekrarlanmaması adına çok önemli olduğu açıktır. Ama yeniden inşa, gerçekleşmesi çok zor ve bu nedenle ihmal edilen bir aşamadır. Zordur çünkü etkili bir yeniden inşanın sağlanabilmesi için ülkenin tüm dinamiklerinin çok iyi analiz edilmiş olması gerekir. Burada unutulmaması gereken yeniden inşanın yeni bir devlet yaratmayacağı gerçeğidir. Dolayısı ile kendi iç dinamiklerinden bağımsız olarak yapılandırılmaya çalışan bir ülkede yeni bir krizin

⁴⁹Ibid, p. 39 and 65.

vuku bulması çok uzun bir zaman almayacaktır. Üstelik bu aşama uzun süreli bir taahhüdü gerektirdiği için müdahale eden devletler açısından da büyük bir gider kapısı yaratmakta ve bu nedenle de devletler bu aşamaya yeterince gönül verememektedir.

Özetle, 2000’de Annan’ın çağrılarına cevaben kurulan ICISS, BMGK’nın hareketsiz kaldığı iki insani kriz üzerinden hareket etmiştir. Bunlardan birincisi 1994’de çok kısa bir sürede sekiz yüz bin insanın ölümüne yol açan olaylara yönelik çok geç ve çok az tepkinin verildiği Ruanda’daki toplu katliam, diğeri ise birçokları tarafından çok erken olduğuna ve aşırı tepki verildiğine inanılan, BMGK izni olmaksızın NATO bombardımanının başladığı, Kosova faciası olmuştur.⁵⁰ Uluslararası toplumun karşılaştığı bu iki zorluğu ortadan kaldırmak üzere çareler sunmak adına yayınlanan bu rapor, 9/11’in gölgesinde dahi, uluslararası toplumun ilgisini çekmeyi başarmış ve kısa sürede BM bünyesinde tartışılır hale gelmiştir. Bu bağlamda, komisyonun belki de en önemli katkılarından biri insani müdahale üzerine konuşmak için yeni bir yol açması olmuştur.⁵¹

Annan da, bir nevi kendisine cevap olarak hazırlanan bu raporu gündemine taşımış ve rapordan övgü ile bahsetmiştir. Şubat 2002’de yaptığı konuşmada, 1999 BM Genel Kurul konuşmasında insan hayatı ve haysiyetinin en iyi nasıl korunacağı yönünde kapsamlı ve yapıcı bir tartışma başlatmayı umduğunu ve başlattığı bu tartışmaya en kapsamlı ve yapıcı cevabın ICISS tarafından hazırlanan “Koruma Sorumluluğu” başlıklı rapor olduğunu dile getirmiştir. Annan için rapor başlığı tam da kendisinin 1999’da söylemek istediği şeyi ifade etmiştir: *“Egemenlik yetkiler kadar sorumluluk da getirir ve bu sorumluluklardan hiçbiri vatandaşlarını savaş ve şiddetten korumaktan daha önemli değildir.”*⁵² Annan’ın bu ifadeleri, koruma sorumluluğunun BM gündeminde de kendine yer edineceğinin bir habercisi olmuş ve nitekim 2004 yılından itibaren koruma sorumluluğu BM nezdinde hızlı bir ilerleme sürecine girmiştir.

⁵⁰Richard Jolly, Louis Emmerij ve Weiss, Thomas G., **UN Ideas That Changed the World**, Bloomington, Indiana University Press, 2009, p.174.

⁵¹Evans, “From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect”, p.708.

⁵²UN Meetings Coverage and Press Releases, **Secretary-General Addresses International Peace Academy Seminar On ‘The Responsibility to Protect’**, SG/SM/8125, 15 February 2002, (çevrimiçi) http://www.un.org/en/events/pastevents/a_more_secure_world.shtml, 11 Ocak 2018.

1.2.2. 2004 Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz Raporu

Kasım 2003'te Annan, amacı uluslararası camianın karşılaştığı problemleri ve BM'nin bu problemleri çözme becerisini değerlendirmek olan bir "Üst Düzey Panel" (High Level Panel) tayin etmiş; bu panel Aralık 2004'te Annan'a "Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz" isimli bir rapor sunmuştur. Raporda, bulaşıcı hastalıklar, yoksulluk ve çevresel bozulma; terörizm; iç savaş; devletler arası çatışma; KİS ve organize suçlar olmak üzere önümüzdeki on yılların en büyük tehdidi olarak görülen hususlara değinilmiş; bunların çözümüne yönelik önerilerde bulunulmuştur.⁵³ Ayrıca bu rapor ile birlikte, resmi olarak ilk kez, koruma sorumluluğu da BM Genel Kurul gündemine girmiştir. Bu durum koruma sorumluluğunun uluslararası kabulüne yönelik önemli bir adım ve umut olmuştur.

Raporun "Yeni Bir Güvenlik Uzlaşmasına Doğru" adını taşıyan birinci bölümünde "Egemenlik ve Sorumluluk" başlığı altında devletlerin BM Şartı'nı imza ederken egemenliğin getirdiği ayrıcalıkların yanında onun getirdiği sorumlulukları da kabul ettikleri vurgusu yapılarak, devletlerin kendi halkının refahını koruması ve uluslararası topluma karşı görevlerini yerine getirmesi gerekliliklerinin altı çizilmiştir. Ancak tarihe bakıldığında devletlerin bu gereklilikleri yerine getirmekte her zaman istekli ya da yeterli olmadıkları belirtilmiş, bu gibi durumlarda bu sorumluluğun uluslararası toplum tarafından karşılanması gerektiği vurgulanmıştır. "Kolektif Güvenlik ve Güç Kullanımı" başlığını taşıyan üçüncü bölümünde ise Somali, Bosna Hersek, Kosova, Ruanda ve Darfur'daki insani felaketlere atıfla hükümetlerin dokunulmazlıklarının yerine sorumluluklarına odaklanmamız gerektiğinden ve soykırım, etnik temizlik vb. önlenabilir insani felaketler karşısında devletlerin "müdahale hakkından" ziyade "koruma sorumluluklarının" olduğu yönünde artan bir kabullenme olduğundan söz edilmiştir. Ayrıca rapor askeri bir harekate karar vermede BMGK'nın izlemesi gereken kriterleri ise "tehlikenin ciddiyeti", "doğru niyet", "son çare", "makul beklentiler" ve "sonuçlar dengesi" şeklinde sıralanmıştır.⁵⁴ Raporda geçen bu ifadeler ve müdahale için önerilen

⁵³United Nations, **A More Secure World: Our Shared Responsibility Report of the Secretary-General's High-Level Panel on Threats, Challenges and Change**, 2004, p.12.

⁵⁴*Ibid.*, p. 21, 65 and 67.

kriterler, ICISS raporunun öncesinde bahsettiği şeyler ile paralel olmuş ve ICISS'in koruma sorumluluğu bundan sonraki belgelerde de kendine yer bulmaya devam etmiştir.

1.2.3. 2005 Daha Geniş Özgürlük İçinde Raporu

2000 yılı Milenyum Bildirgesi'nden bu zamana geçen süreçte bu raporun uygulanmasına yönelik kat ettiği aşamayı göstermek için Annan BM Genel Kurulu'na bir rapor hazırlamıştır. Annan'ın BM Şartı önsözünden alıntı yaparak “Daha Geniş Özgürlük İçinde” (In Larger Freedom) başlığı ile yayınladığı bu rapor terörizm, nükleer silahlar, çevre, insan hakları, BMGK'nın yeniden yapılandırılması gibi pek çok konuya değinmiştir.⁵⁵ Rapor aynı zamanda 2005 Dünya Zirvesi'ne de bir hazırlık niteliği de taşımıştır.

Raporda ICISS ve koruma sorumluluğuna da göndermede bulunan Annan, ICISS'in meşruiyet kriterlerini onaylamış ve BMGK'ya bir çağrıda bulunarak, konseyden meşruiyet kriterlerini ortaya koyan ve onlar tarafından yönlendirilme isteğini vurgulayan bir karar almasını talep etmiştir.⁵⁶ ICISS'in “müdahale etme hakkı” yerine koruma sorumluluğunu yerleştirme çabasına uygun olarak ise, Annan koruma sorumluluğunun kolektif güvenlik yerine devletleri insan haklarını, demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmeye çağıran III. bölümünde “Haysiyetle Yaşama Özgürlüğü” başlığı altında tartışmayı önermiştir.⁵⁷ Annan'ın ilkeye olan kişisel inancının, koruma sorumluluğunun sesini BM'de daha çok duyurmasına sebep olduğu bu dönemde, ilke BM'de hızlı bir yol kat ederken bu sürecin zirve noktalarından birini de 2005 Dünya Zirvesi oluşturmuştur.

1.2.4. 2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi

170'ten fazla devlet ve hükümet başkanının katılımıyla 14-16 Eylül tarihleri arasında New York'taki Birleşmiş Milletler Merkezi'nde gerçekleşen zirvenin gündemini, Annan'ın 2005 Mart'ında sunduğu “Daha Geniş Özgürlük İçinde”

⁵⁵“Herkes için Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Haklarına Doğru”, (çevrimiçi) <http://www.un.org.tr/includes/files/18.pdf>, 30 Ocak 2018.

⁵⁶Weiss, *Humanitarian Intervention: Ideas in Action* p.126.

⁵⁷Pınar Gözen Ercan, *R2P: From Slogan to an International Ethical Norm*, p.41.

raporundaki önerileri oluşturmuştur. Zirve sonunda ortaya çıkan sonuç belgesinde yoksullukla savaş ve terörizm ile mücadeleden, soykırım ve insanlığa karşı diğer suçlara yönelik kolektif sorumluluğun kabulü gibi pek çok konuda uluslararası toplum önemli bir birliktelik göstermiştir.⁵⁸

Zirve boyunca devlet egemenliği üzerinde oluşabilecek her türlü kısıtlama Rusya ve gelişmekte olan küçük bir grup ülke tarafından ısrarla reddedilirken ABD ve AB ülkeleri de, özellikle Irak sonrası konjonktür göz önüne alındığında, egemenlik üzerine endişelerin giderilmesinde tutarlı bir destek sağlayamamıştır. Sonuç belgesinin ortaya çıkışında, bu ülkelerden ziyade, Güney Afrika önderliğindeki sahra altı Afrika ülkelerinden ve önemli Latin Amerika ülkelerinden gelen destek ile Kanada Başbakanı Paul Martin'in büyük ülke liderleri ile yürüttüğü kişisel diplomasi etkili olmuştur.⁵⁹ Ancak ICISS'in üzerine uzlaşılmamış ya da BMGK tarafından yetkilendirilmemiş bir müdahaleye olumlu baktığı durumların varlığı, komisyonun önerdiği şekli ile koruma sorumluluğunun onaylamasını mümkün kılmamıştır. Özü ve ismi aynı kalmakla birlikte üzerinde değişiklikler yapıldıktan sonra koruma sorumluluğu zirve sonuç belgesinde kendisine yer bulabilmiştir.⁶⁰ Lakin bu değişiklikler öylesine çok olmuştur ki 138. ve 139. paragraflar olmak üzere 85 sayfalık ICISS raporu nihayetinde sadece iki paragrafa indirgenmiştir:

138. Her ferdi devlet, nüfuslarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlarından korumakla yükümlüdür. Bu sorumluluk, tahrikleri dahil olmak üzere, bu tür suçların uygun ve gerekli araçlar vasıtasıyla önlenmesini gerektirir. Biz bu sorumluluğu kabul ediyoruz ve buna uygun hareket edeceğiz. Uluslararası toplum, uygun görüldüğü takdirde, devletlere bu sorumluluğunu yerine getirmeleri için yardım ve teşvik etmeli ve bir erken uyarı kapasitesi kurma konusunda Birleşmiş Milletler'i desteklemelidir.

139. Uluslararası toplum da, Birleşmiş Milletler vasıtasıyla, nüfusları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumaya yardım edecek, Şart'ın VI. ve VIII. bölümleri uyarınca, uygun diplomatik, insani ve diğer barışçıl araçları kullanma sorumluluğuna sahiptir. Bu bağlamda, VII. Bölüm de dahil Şart

⁵⁸“The 2005 World Summit High-Level Plenary Meeting of the 60th session of the UN General Assembly (14-16 September 2005, UN Headquarters, New York)” **UN Conferences, Meeting and Events** http://www.un.org/en/events/pastevents/worldsummit_2005.shtml, 23 Aralık 2017.

⁵⁹ Evans, “From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect” pp.714-715.

⁶⁰Alex J. Bellamy, “The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention”, **International Affairs**, 84:4, 2008, p.622.

uyarınca, barışçıl araçlar yetersiz olduğunda ve ulusal otoriteler nüfuslarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumakta açıkça başarısız olduklarında, vaka bazında ve ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği içinde, zamanında ve kararlı bir şekilde, toplu eylemde bulunmaya hazırız. Nüfusları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan ve sonuçlarından koruma sorumluluğunun öneminin devam etmesi için, uluslararası hukuk ve Şart'ın ilkelerini göz önünde tutarak, Genel Kurul'a ihtiyacı vurguluyoruz. Ayrıca, devletlere nüfuslarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumalarına yardım etmeyi ve kriz ve çatışma patlak vermeden önce baskı altında olanlara yardımcı olmayı biz kendimiz taahhüt etmek istiyoruz.⁶¹

Özetle, 138. paragrafta devletler vatandaşlarını soykırım, etnik temizlik, savaş suçları, insanlığa karşı diğer suçlardan korumakla yükümlü olduklarını ve diğer devletlerin bu sorumluluğu yerine getirebilmeleri adına onlara yardım sağlamayı kabul etmişlerdir. 139. paragrafta ise ev sahibi ülkenin “açıkça başarısız” olduğu durumlarda savunmasız halkı korumak adına tüm barışçıl yolların kullanımını ve alınan tedbirlerin başarısız olması halinde ise BMGK'nın gerekli tüm araçları kullanmasını onaylamışlardır.⁶² Sorumluluğun kapsamı sadece insanlığa karşı suçlar, soykırım, etnik temizlik ve savaş suçları ile sınırlandırılmış; müdahale için gerekli görülen kriterler ile müdahale sonrası yeniden inşa sorumluluğu ise belgede kendine yer bulamazken müdahale kararı tamamıyla BMGK inisiyatifine bırakılmıştır.⁶³ Ancak ICISS raporunun daha önce önerdiği gibi BMGK'dan bir sonuç alınamaması halinde ne olacağı belirtilmemiştir.

Zirve'de “tüm insanlar için tüm insan haklarını ve temel özgürlükleri korumaya yönelik evrensel saygıyı, hiçbir ayırım yapılmaksızın adil ve eşit bir şekilde sunmaktan sorumlu” bir İnsan Hakları Konseyi (Human Rights Council-HRC) oluşturma kararı da alınmıştır. Bu karar “Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarını daha da güçlendirme konusundaki kararlılığın” bir göstergesi olarak sunulmuş ve insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda HRC'nin bu ihlalleri ele alması ve tavsiyelerde bulunması istenmiştir.

⁶¹UN General Assembly, “Resolution adopted by the General Assembly on 16 September 2005”, **60.1 2005 World Summit Outcome**, A/RES/60/1, 24 October 2005.

⁶²Bellamy, **The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention**, p.623.

⁶³Pınar Gözen Ercan, “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, **Hacettepe HFD**, 5(2), 2015, p.170.

Rapor, BMGK kararı değil BM Genel Kurul kararı olduğu için, bağlayıcılığa sahip olmasa da devletlerin halklarını korumakla da yükümlü olduklarını kabul etmeleri sebebiyle koruma sorumluluğu açısından önem teşkil etmiştir. 2006 yılında ise BMGK silahlı çatışmalarda sivillerin korunmasına yönelik aldığı S/RES/1684 ile raporun 138. Ve 139. Maddesinde yer alan hükümleri teyit etmiş ve aynı yıl Darfur'daki krize ilişkin aldığı S/RES/1706 ile de bu hükümleri onayladığı hatırlatmasında bulunmuştur.⁶⁴ Dolayısı ile rapor hükümlerinin BMGK tarafından kabulü uzun sürmemiştir ancak bu hükümlerin BMGK tarafından onayı da onun doğru ve gerektiği şekilde uygulanacağı anlamına gelmesi gerekirken, gelmemiştir.

Sonuç olarak, Deng ve Cohen'in yerinden olmuş kişilere yönelik çabaları, BM'nin sivillerin korunmasına yönelik yürüttüğü çalışmalar ve ICISS'in ortaya koyduğu mücadeleler sonucunda ortaya çıkan koruma sorumluluğu ilkesi, nihayetinde önemli ölçüde hepsinden ayrılmıştır.⁶⁵ Ama büyük ölçüde daralmış yeni haliyle de BM gündemini yoğun olarak işgal etmeye devam etmiş ve kendine gerek Genel Sekreter raporlarında, gerek BM Genel Kurul kararlarında ve gerekse de BMGK kararlarında geniş bir yer edinmeyi başarmıştır.

1.2.5. 2009 Koruma Sorumluluğunun Uygulanması Raporu

2005 Dünya Zirvesi'nde ilkenin kabulünün ardından, aralarında Darfur'da sivillere yönelik saldırılar, Zimbabve'de seçim öncesi şiddet olayları, Burma'da kasırganın yol açtığı insani felaket de olmak üzere birçok koruma sorumluluğu çağrısı yapılmış, daha da tartışmalı olarak Rusya Gürcistan'a yönelik müdahalesinde dahi bu ilkeye başvurmuştur.⁶⁶ Darfur için doğru çağrılar yapılmak ile birlikte etkili adımlar atılamamış, Rusya'nın Gürcistan müdahalesi tamamen tek taraflı ve ulusal çıkar temelli gerçekleştirilmiştir. Öte yandan Burma için ise doğal afetlerin bazen bir soykırım kadar cana mal olabileceği ortada da olsa, bunların koruma sorumluluğu kapsamında değerlendirilemeyeceği 2005 Dünya Zirvesi sonuçlarına göre netleştirilmiştir. Tüm bu gelişmelerin ortaya koyduğu şey ise koruma

⁶⁴Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction** p.128.

⁶⁵Bellamy, **The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention**, p.622.

⁶⁶Jennifer Welsh, "Implementing the 'Responsibility to Protect' ", **Oxford Institute For Ethics, Law, and Armed Conflict**, No:1, 2009, p.2.

sorumluluğunun ne zaman devreye girmesi gerektiği üzerine kafa karışıklığının 2005 Dünya Zirvesi'nin ardından dahi devam ettiği olmuştur. Bu kafa karışıklığının önüne geçmek için BM Genel Sekreterliği görevini 2007'de Annan'dan devralan Ban Ki-Moon (2007-2017) özel bir çaba sarf etmiş ve 2009'da "Koruma Sorumluluğunun Uygulanması" isimli bir rapor hazırlamış ve raporun temel amacını ve hassasiyetini ise şu şekilde ortaya koymuştur:

Önümüzdeki görev, Dünya Zirvesi sonuçlarını yeniden yorumlamak veya yeniden müzakere etmek değil, kararlarını tamamen sadık ve tutarlı bir şekilde uygulamak için yollar bulmaktır. Bu rapor, bu bağlamda bazı ilk düşünceleri sunarak, üye ülkeler arasında koruma sorumluluğu üzerine devam eden bir diyaloga, BM Sekreterliğinin desteğiyle, katkı sağlamayı amaçlamaktadır.⁶⁷

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, esas mesele hangi durumlar için koruma sorumluluğunun çağrılacağı, hangi durumların ise bu çerçevede değerlendirilemeyeceğinin ortaya konulmasıdır. Devletlerin, bilerek veya bilmeyerek, koruma sorumluluğunu yanlış örnekler ile çağırması ya da tam tersine gerektiği yerde onu çağırması hem koruma sorumluluğunun ulusal dış politika hedefleri için araçsallaştırılabileceği hem de gerçekten soykırım vb. suçlar ile yüzleşen insanların çaresizliğinin sürebileceği endişesi yaratmaktadır. Bu endişelerin giderilmesi için koruma sorumluluğunun nerede, nasıl ve ne zaman çağrılacağını ayrıntılandıran bu rapor "devletlerin koruma sorumlulukları", "uluslararası yardım ve kapasite geliştirme" ve "zamanında ve kararlı tepki" olmak üzere üç sütun üzerinde inşa edilmiştir. Rapor üç sütunda eşit derecede önem vermiş, biri olmadan diğerlerinin de var olamayacağına ve her üçünün de aralarında bir sıralama olmaksızın her durumda kullanılmaya hazır olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Birinci sütun, "devletlerin koruma sorumlulukları" hakkındadır. Bu sütunda Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138. paragrafına atıfla, devletlerin nüfuslarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar (vahşet suçları) ve bu suçların kışkırtmalarından korumakla ilgili sorumluluklarını kabul ettiklerinin altını çizmiştir. Ayrıca birincil olarak devletin kendisine verilen bu koruma sorumluluğunun, zaten onun mevcut doğası ve yükümlülüklerinin bir parçası olduğu

⁶⁷United Nations General Assembly, **Implementing the Responsibility to Protect Report of Secretary General**, A/63/677, 12 January 2009, pp.4-5.

ve bunun sadece koruma sorumluluğunun kabulü ile ilişkilendirilemeyeceği de vurgulanmıştır.⁶⁸

İkinci sütun “uluslararası yardım ve kapasite geliştirme” hakkındadır ve devletlerin mevcut sorumluluklarını yerine getirmelerine uluslararası toplumunun yardımcı olma kararlılığının altını çizmiştir. Rapora göre, devletlerin nüfuslarını koruyacak kapasiteden yoksun olmaları durumunda veya koruma sorumluluğunu sarsacak silahlı bir muhalefet ile karşı karşıya kaldıkları durumlarda ikinci sütundaki önlemler kritik bir role sahiptir. Buna göre 138. paragraf ışığında devletler birinci sütundaki sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik edilecek ve onların bu sorumluluğu gerçekleştirmelerine yardımcı olunacak; 139. Paragraf ışığında ise devletlerin koruma kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olunacak ve kriz ve çatışmalar patlak vermeden önce stres altındaki devletlere yardım yapılacaktır. Ancak rapor, bu sütunun suçun devlet liderleri tarafından işlendiği hallerde çok sınırlı bir kullanım alanı olabileceğini, böyle bir durumda üçüncü sütunu oluşturan, zirve sonuçlarının 139. paragrafında öngörülen, “zamanında ve kararlı bir tepki” verilmesi için uluslararası toplumun hazırlanmasının yerinde olacağı uyarısında bulunmuştur.⁶⁹ Bu uyarının sebebi de bu tip insani vahşetlerin, özellikle de devlet liderleri tarafından desteklendiğinde birkaç günde dahi çok fazla kayba yol açabileceği, insanları kurtarmakta geç kalılabileceği gerçeğidir. Bu yüzden beklemek yerine harekete geçmek bazen daha doğru bir karar olabilmektedir.

Üçüncü sütun “zamanında ve kararlı tepki” hakkındadır ve devletlerin kendi sorumluluklarını gerçekleştirmede açıkça başarısız olduğu durumlarda uluslararası toplumun zamanında ve toplu şekilde karşılık verme sorumluluğunu içermektedir. Bu sütunda, uluslararası toplumun yeterince erken davranması durumunda “hiçbir şey yapmamak” ile “güç kullanmak” arasında bir seçim yapmasına gerek kalmayacağı uyarısında bulunularak, Genel Sekreter ya da hükümetler arası organlarca Şart’ın VI. ve VIII. bölümündeki pasif önlemlerin ya da BMGK yetkilendirmesi ile VII. bölümündeki zorlayıcı eylemlerin her duruma, her ihtiyaca uygun olarak belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Eğer VII. bölüm altında bir

⁶⁸ Ibid. pp.8-11.

⁶⁹ Ibid. p.9 and p.11.

askeri müdahaleye geçilecekse de bunun mutlaka bütün barışçıl yollar tükendikten ve ulusal makamlar nüfuslarını korumakta açıkça başarısız olduktan sonra ve yine mutlaka BMGK yetkilendirmesi ile gerçekleştirilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur.⁷⁰ Son çare de olsa BMGK yetkilendirmesi önemlidir. Fakat BMGK'nın özellikle daimi üyelerinin ulusal çıkarlarına paralel olarak, insani vahşetlerin seyircisi kalabildiği de görülmektedir. Bu sebeple rapor bu devletlere de bir çağrıda bulunmaktadır.

Raporda BMGK'nın beş daimi üyesine hem görev süreleri hem de veto yetkileri nedeniyle daha çok sorumluluk düştüğü dile getirilmiş ve 139. paragrafta da belirtildiği gibi koruma sorumluluklarını karşılamada “açıkça başarısız” olunduğu durumlarda, veto yetkilerini kullanmamaları veya bunun tehdidinde bulunmamaları yönünde uyarıda bulunulmuştur. Gerekli olduğu halde, etkin bir müdahalenin önüne geçen herkes için içte ve dışta siyasi maliyetin fazla olacağına dikkat çekilmiştir. Aynı zamanda Genel Kurul'a da atıfta bulunularak koruma sorumluluğu ilkesinin işletilmesi hususunda Genel Kurul'a da fazlasıyla görev düştüğü, hatta kurulun üçüncü sütun altında dahi etkili olabileceği bildirilmiştir. Buna göre, “Barış İçin Birleşim” prosedürü uyarınca BMGK'nın daimi üyelerinden dolayı sorumluluğun yerine getirilememesi durumunda, her ne kadar alacağı kararlar bağlayıcı olmayacaksa da, BM Genel Kurul'u konuyu ele alabilecektir.⁷¹ Ancak raporun BMGK daimi üyelerine uyarıda bulunmasının, bu devletlerin ulusal çıkarları devreye girdiğinde, çok da bir işe yaramadığı BMGK üzerinde köklü değişiklikler yapılmadan ve üyeler arası ayrıcalıklı durumlar son bulmadan da BMGK'nın bu konudaki yetkinliğinin tartışılır olduğunu kabul etmek gerekir. 1999'da Kosova müdahalesini “yasal değil ama meşru” yapan da budur.

Koruma sorumluluğunun bu üç sütunu ortaya koymaktan başka raporda ilkenin uygulanmasının önüne geçebilecek ya da daha iyi uygulanmasını sağlayacak diğer bazı konulara da değinilmiştir. Bunlardan birisi de koruma sorumluluğun HIV/AIDS, iklim değişikliği ve diğer doğal afetleri de kapsayacak şekilde geliştirilmesinin Dünya Zirvesi'nde varılan fikir birliğini sarsacağı uyarısı olmuştur.

⁷⁰Ibid., pp.22-23.

⁷¹Ibid., pp. 26-27.

Bu sebeple zirvede kabul edilen dört suçla koruma sorumluluğunun sınırlı kalması gerektiği, ancak bu dört suça verilecek cevabı da -önleme ve koruma amaçlarını geniş ölçekte kullanarak- derinleştirmek gerektiği belirtilmiştir. Sadece koruma sorumluluğunun insan güvenliğini tehdit eden diğer konular yönünde genişletilmesi noktasında değil -genel olarak- 138. ve 139. paragraflardaki hükümlere yol açan müzakereleri tekrar gözden geçirmenin yıkıcı olabileceği ve ters tepebileceği, bu paragraflardaki hükümlerin koruma sorumluluğuna iyi hizmet edeceği vurgulanmıştır.⁷² Henüz bu dört vahşet suçu için dahi koruma sorumluluğunu yerine getiremeyen uluslararası toplum için, gerçekten de salgın hastalıklar, doğal afetler gibi diğer insani güvenlik konularını da bu tartışmaya dahil etmenin sorundan daha fazlasını getirmeyeceği ortadadır. Rapor da bunun farkında olarak en azından üzerine uzlaşılan hususlarda koruma sorumluluğunu geliştirmek istemiştir.

Devletlerin koruma sorumluluğunu kötüye kullanma potansiyeline de değinen rapor böylesi bir durum ile baş etmenin en iyi yolunun yine BM'nin, koruma sorumluluğuna yönelik, "strateji, standart, süreç, araç ve uygulamalarını" geliştirmek olduğunun altını çizmiştir. BM'nin koruma sorumluluğu ile ilgili ilkelerin geliştirilmesinde güvenilirliği, yetki ve dolayısıyla etkinliği -büyük oranda- uygulamada gösterdiği tutarlılığa bağlanmıştır. Ayrıca ilkeyi egemenliklerine karşı bir tehdit olarak değerlendiren devletler için, temel insan haklarına saygı gösterip koruma sorumluluklarını yerine getiren devletlere dışarıdan müdahale için daha az gerekçe söz konusu olacağı hatırlatması yapılmıştır.⁷³ Kısaca böyle bir müdahaleyi egemenlik haklarınıza tehdit olarak görüyorsanız, bu tehditten koruma sorumluluğunuzu yerine getirerek kurtulabilirsiniz denilmiştir. Bunu, gerçekten doğru bir ifade olarak değerlendirmek mümkündür çünkü egemenlik itirazları genellikle insani kayıtları pek de parlak olmayan ülkeler tarafından tekrarlanmaktadır.

Raporun vurgu yaptığı diğer bir önemli husus ise 2005 Dünya Zirvesi'nin 138. paragrafında yer alan erken uyarısı sisteminin işletilmesi olmuş, bu zor ama gerekli görülmüştür. Özellikle bu konuda en önemli şeyin BM'nin güvenilirliğine

⁷²Ibid., p.7.

⁷³Ibid., p.1.

zarar verebilecek yanlış alarmların ve olayları değerlendirme konusunda seçici tutumların önüne geçmek olduğu belirtilmiş; “*siyasi müdahale ve çifte standart olmadan adil, ihtiyatlı ve profesyonelce*” bir erken uyarı sisteminin işletilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Erken uyarı kapasitesinin geliştirilmesi ve daha genel olarak koruma sorumluluğunun operasyonelleştirilmesi bağlamında küresel ve bölgesel işbirliklerine de destek olunması gerektiği vurgulanmıştır. Ani gelişen vahşetlere yönelik olarak ise BM’nin sivilleri korumak için hızlı bir askeri kapasite yaratmaktan uzak olduğu ve bu konuda da uluslararası bir çabaya gerek olduğu dile getirilmiştir.⁷⁴

Ocak 2009’da BM Genel Kurulu’na sunulan bu raporun ardından Temmuz 2009’da gerçekleşen BM Genel Kurul toplantısında üye devletlerin çoğu bir kez daha 2005 Dünya Zirvesi’nde alınan kararları ezici bir çoğunluk göstererek teyit etmişlerdir.⁷⁵ Bu rapor, öngörüldüğü üzere de, son adım olmamış, Genel Sekreter her yıl düzenli olarak koruma sorumluluğu ilkesinin uygulanması ile ilgili raporlarını sürdürmüş, bu gelenek bir sonraki Genel Sekreter Antonio Guterres (2017,-) tarafından da devam ettirilmeye başlanmıştır.

1.2.6. Genel Değerlendirme: BM ve Koruma Sorumluluğu

Koruma sorumluluğu kavramının BM içerisinde kendine yer bulması ve onun sayesinde kurumsallaşması ICISS’in “önleme”, “tepki verme”, “yeniden inşa” süreçleri ve askeri müdahale için ortaya koyduğu “haklı neden” eşiği gibi çabaları ve zamanın Genel Sekreteri Kofi Annan gibi liderlerin de ikna edici argümanlarıyla mümkün olmuştur.⁷⁶

2001 yılında sorumluluk olarak egemenlik anlayışının ICISS tarafından koruma sorumluluğu olarak formüle edilmesinin ardından yaşanan süreçte ilke hızla gelişmiş ve BM platformlarında kendine yer bulmaya başlamıştır. 2005 Dünya Zirvesi’nde tüm egemen devletlerin kabulü ile önce BM Genel Kurulu ardından BMGK onayından geçmiştir. O zamandan bu zamana ilkenin geliştirilmesine ve

⁷⁴Ibid., p.8

⁷⁵“The Responsibility to Protect: A Background Briefing”, **Global Centre for the Responsibility to Protect**, 4 November 2017 (çevrimiçi) <http://www.globalr2p.org/media/files/r2p-background-briefing-2017.pdf>, 1 Şubat 2018.

⁷⁶Gözen Ercan, “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, p.40-41.

uygulanmasına yönelik birçok karar hem üye ülkelerin en yüksek temsil düzeyinin olduğu BM Genel Kurulu'nda hem de sorumluluğun ilk aşamadan itibaren ama özellikle tepki verme aşamasında kilit rol oynayan BMGK tarafından alınmıştır. Ayrıca, bu süreçte, Annan'ın halefleri olan, BM Genel Sekreterleri tarafından da kavramın uluslararası kabulüne ve uygulanmasına yönelik ayrı bir özel çaba sarf edilmiş ve 2009 Koruma Sorumluluğunun Uygulanması Raporu ile başlayan koruma sorumluluğu üzerine raporlar, BM Genel Sekreterleri tarafından yıllık olarak hazırlanmayı sürdürmüştür.

2010 yılında, Ban-Ki Moon tarafından, 2009 Raporu'nun ardından alınan "Koruma sorumluluğuna olan ilginin devamı kararı" uyarınca üye devletlerin koruma sorumluluğunun kabullerini güncelleme için hazırlanan "Erken Uyarı, Değerlendirme ve Koruma Sorumluluğu Raporu" yayınlanmıştır.⁷⁷ Bunu 2011 yılında koruma sorumluluğunun bölgesel ve alt bölgesel boyutlarını ele alan "Koruma Sorumluluğunun Uygulanmasında Bölgesel ve Alt-bölgesel Düzenlemelerin Rolü Raporu" takip etmiştir. 2012 yılında yayınlanan üçüncü sütunun çeşitli boyutlarını vurgulayan ve üç sütun arasındaki ilişkide önleme ve tepki verme arasında çok keskin bir ayırım yapılmaması gerektiğinin altını çizen "Zamanında ve Kararında Tepki Raporu" Genel Sekreterin bir sonraki raporu olmuştur. Ardından, 2013 yılında, devletlerin önleme sorumluluğuna odaklanarak, bu bağlamda uygulayabilecekleri yapısal ve operasyonel önlemler dizisini inceleyen "Devlet Sorumluluğu ve Önleme Raporu" gelmiştir. 2014 yılında ise ikinci sütuna odaklanan ve bu doğrultuda da ulusal, bölgesel ve uluslararası aktörlerin devletlere, koruma sorumluluklarını yerine getirmelerinde, yardımcı olabilecekleri yolları özetleyen "Kolektif Sorumluluğumuzun Yerine Getirilmesi: Uluslararası Yardım ve Koruma Sorumluluğu Raporu" yayınlanmıştır. Bu raporu, 2015 yılında yayınlanan, koruma sorumluluğunun uluslararası kabulünün 10. yılında bu 10 yıllık sürecin değerlendirmesini yapan ve koruma sorumluluğunun üç sütun altında da, uygulanma çabasını ve etkilerini inceleyen "Yaşamsal ve Kalıcı Bir Taahhüt: Koruma Sorumluluğunun Uygulanması Raporu" izlemiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise Genel

⁷⁷Raporların tam metni için bkz. "UN Secretary-General's Reports" **Global Centre For The Responsibility to Protect**, (çevrimiçi) http://www.globalr2p.org/about_r2p, 12 Ekim 2017.

Sekreter Ban Ki-Moon koruma sorumluluğu üzerine son raporu ve yıllık raporlarının yedincisi olan “Kolektif Eylemi Harekete Geçirme: Koruma Sorumluluğunun Önümüzdeki On Yılı Raporu”nu yayınlamıştır. Raporda soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçları önleyecek ve onlara cevap verecek kolektif eylemin önündeki zorluklara ve bu zorlukların nasıl aşılabileceğine yönelik öneriler sunulmuştur. Ardından 2017’de yeni Genel Sekreter Antonio Guterres tarafından vahşet suçlarının önlenmesi ile ilgili hesap verilebilirliği arttırmak için BM, üye devletler ve hükümetler arası organlar tarafından atılabilecek pratik adımları özetleyen “Koruma Sorumluluğunu Uygulama: Önleme İçin Hesap Verilebilirlik Raporu” yayınlanmıştır. Raporda üye ülkelere koruma sorumluluğunun uygulanmasına yönelik kolektif çabalar hakkındaki değerlendirmelerin devam edeceği mesajı da verilmiştir. 2018’de ise “Koruma sorumluluğu: Erken Uyarıdan Erken Uygulamaya Raporu” yayınlanmıştır. Raporun en önemli vurgusu koruma sorumluluğu ilkesinin ilerlemesine rağmen uluslararası toplumun hala soykırımın önlenmesi, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçları durdurmada yetersizliğini sürdürmesi olmuştur.

Tüm bu gelişmelere rağmen, koruma sorumluluğu ilkesi hala arzulanan noktaya gelememiştir. Genel Sekreter’in 2017 yılındaki, üye ülkelerin yasal yükümlülükleri ve taahhütleri ile savunmasız nüfusların deneyimleri arasındaki büyük boşluğun sürdüğü ve vahşet suçlarından savunmasız nüfusların kurtarılmasında gösterilen başarısızlığın utandırıcı olduğu yönündeki, beyanı bunun bir itirafı niteliğinde olmuştur.⁷⁸ BM platformlarında koruma sorumluluğunu kabul eden devletlerin uygulamaya gelince devlet egemenliğini öne sürerek karşı çıkmaları ya da önleme dahil harekete geçme hususunda çekimser tavır sergilemeleri hala işleri zorlaştırmaktadır. Ancak asıl zorluk seçici tavrın devam etmesi benzer acıların farklı değer görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu hem müdahalelerin niyetine olan güveni sarsmakta hem de gerekli olduğu halde yapılmayan müdahaleler ile sivil kayıplar kat ve kat artmaktadır.

⁷⁸Genel Sekreter’in beyanı için bkz. United Nations General Assembly: **Implementing the Responsibility to Protect Report of Secretary General.**

Üç sütunda ortaya konduğu üzere koruma sorumluluğu yalnızca devam eden çatışmalar ve zorlayıcı tedbirlerle sınırlı değildir. Koruma sorumluluğu her zaman her yerde geçerli bir kavramdır ve üye devletlerin, bölgesel ve alt bölgesel örgütlerin çabaları ilkenin uygulanabilmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Koruma sorumluluğu ilkesini ileriye taşımak için hükümetlerin ve hükümetler arası kuruluşların erken uyarı ve zamanında harekete geçmek için gereken tüm diplomatik ve son çare olarak da askeri kapasiteye sahip olması hayati bir gerekliliktir.⁷⁹ Tüm bunlar için de en büyük şartlardan birisi bu ilkenin uygulanmasına yönelik uluslararası toplumun bir isteği bulunması zorunluluğudur. Özellikle de BMGK'nın daimi üyelerine bu konuda daha fazla iş düşmektedir. Bu ülkeler hala veto yetkilerini kullanarak koruma sorumluluğu sürecini sekteye uğratabilmekte ve koruma sorumluluğunun işleyiş ve gelişimini engelleyebilmektedir.

Sonuç olarak, kaydettiği onca gelişmeye rağmen, koruma sorumluluğu ilkesi hala uluslararası teamül hukukunun bir kuralı değildir. İlkeyi geniş çapta kabul gören, Soykırım Sözleşmesi de dahil olmak üzere yasal temellere sahip uluslararası bir norm olarak değerlendirmek daha doğrudur. Bu normun resmi olarak kabul görmesinin yanında, ancak, geniş çaplı kullanımı onu teamül hukukunun bir parçası yapabilecektir.⁸⁰ 2017 Genel Sekreter raporunda da değinildiği üzere vahşet suçlarının önlenmesi ve savunmasız nüfusların korunması noktasında koruma sorumluluğu ilkesinin beklentisi herkesin elinden geleni yapması ve bundan emin olmak için herkesin bir birey olarak kendisine elinden geleni yapıp yapmadığını sormasıdır.

1.3. İNSANİ MÜDAHALENİN TEMEL ÖRNEKLERİ

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası toplum birçok insani çağrı ile yüzleşmiş; bu çağrılardan bazılarını hızlı, bazılarını yavaş yanıt verirken; bazılarını ise hiç yanıt vermemiştir. Henüz koruma sorumluluğu ilkesi formülleşip BM belgelerinde yer almadan ve uluslararası kabul görmeden önce dahi koruma sorumluluğu ile hareket edebilen uluslararası toplum, ilkenin kabulünün ardından

⁷⁹“The Responsibility to Protect: A Background Briefing”.

⁸⁰**Ibid.**

insani krizlere cevap verebilmekte yetersiz ve isteksiz kalabilmiştir. Daha net bir ifade ile uygulama söz konusu olduğunda koruma sorumluluğu uluslararası toplumun seçiciliği açısından çok az şey değiştirmiş ya da hiçbir şey değiştirmemiştir.

1.3.1. Irak (1991)

1980-1988 Irak-İran Savaşı'nın yorgun düşürdüğü Saddam Hüseyin hükümeti ekonomik olarak toparlanmanın çaresini, İran ile savaştığı sekiz yıl boyunca kendisini destekleyen ABD'nin aşırı tepki vermeyeceğini de düşünerek, zengin petrol kaynaklarına sahip Kuveyt'i işgal etmekte bulmuştur. Ağustos 1990'da gerçekleşen bu işgale, Soğuk Savaş sonrası yeni düzende artık Saddam'a ihtiyaç duymayan ve aksine onun palazlanmasından da rahatsızlık duymaya başlayan ABD ve elbette ki diğer ülkeler, tepki göstermiş ve bunun sonucunda da BMGK devreye girmiştir.

BMGK önce Ağustos 1990'da aldığı S/RES/660 ile Irak'ın Kuveyt'i işgalini kınayarak, ülke topraklarını derhal terk etmesini istemiştir. Bu kararın yerine getirilmemesinin ardından Kasım 1990'da aldığı S/RES/678 ile de S/RES/660'nın gerekliliklerini yerine getirmemeye devam etmesi halinde BM Şartı'nın güç kullanımını içeren VII. bölümü altında buna zorlanmasına karar vermiştir.⁸¹ 15 Ocak 1991 tarihine kadar kendisine süre tanınan Irak'ın, bu süre içerisinde yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle ABD liderliğinde ülkeye operasyon düzenlenmiştir. "Çöl Fırtınası" olarak da bilinen bu operasyon sonucu Irak'ın Kuveyt topraklarından çekilmesi sağlanmıştır. Bu yenilgiden de aldığı hasarla Saddam hükümeti daha da zayıf düşmüş ve bu süreçte ülke içi ayrılıkçı hareketler de hız kazanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Saddam hükümeti aldığı sert önlemlerle ayrılıkçı hareketleri bastırmaya çalışmış ve sivillerin güvenliği açısından durum giderek daha da endişe verici bir hal almıştır.

Olaylar neticesinde 2 Nisan'da Türkiye'nin, 4 Nisan'da ise Fransa'nın yaptığı çağrılar ile toplanan BMGK Irak'ta özellikle de Kürt nüfusun yoğun olduğu yerlerde

⁸¹Irak kararları için bkz. "UN Documents for Iraq", **Security Council Report**, (çevrimiçi) https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/page/4?ctype=Iraq&cbtype=iraq#038;cbtype=iraq 18 Şubat 2018.

yaşanan baskıya ve sivil halka yönelik bu baskının yol açmakta olduğu mülteci akınına değindiği S/RES/688’ini almıştır. Kararda, Irak’a ülkedeki şiddetin dinmesi için işbirliği çağrısı yapmış ve tüm devletler ile insani örgütleri, insani durumun iyileştirilmesi adına yardıma çağırmıştır. BMGK’nın ilk defa bir insani krizi uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak değerlendirdiği bu karar, aslında bir askeri müdahale yetkilendirmesi yapmamıştır. Lakin kararın alınmasını takip eden günlerde Irak’a ABD önderliğinde, birçok ülkenin de desteği ile “Huzuru Sağlama Operasyonu” adı altında bir operasyon gerçekleştirilmiştir.

Operasyon ile birlikte 36. Paralelin Kuzeyinde uçuşa yasak bölge ve bir Kürt güvenli bölgesi oluşturulmuş ve bu oluşum 2003 Irak müdahalesi sonucu Saddam Hüseyin hükümetinin düşürülmesine değin devam etmiştir.⁸² S/RES/688 ile birlikte ise BMGK, ülke içi insani krizleri uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak değerlendiren, birçok karar almaya başladığı yeni bir döneme girmiştir.

1.3.2. Somali

Doğu Afrika ülkelerinden Somali’de, 1991 yılında Mohammed Said Barre diktatörlüğüne son verilmesinin ardından bölgede klanlar arasında iktidar mücadelesi yaşanmaya başlanmış; Hawiye klanına mensup farklı alt klanlardan gelen Ali Mahdi ve Farah Aidid yanlılarının başını çektiği bu mücadele kısa zamanda bir iç savaşa dönüşmüştür. Yaşanan şiddetli çatışmalar neticesinde sadece Kasım 1991’den Mart 1992’ye uzanan kısa süreçte yaklaşık elli bin insan hayatını kaybederken bir buçuk milyon insan ya ülke içinde başka yerlere ya da başka ülkelere göç etmek durumunda kalmıştır.⁸³ Şiddet olaylarının büyüklüğü uluslararası toplumun da dikkatini çekerken BMGK da konuya dahil olarak Somali’deki şiddetin sonlandırılmasına yönelik kararlar almaya başlamıştır.

BMGK olaylar neticesinde Ocak 1992’de S/RES/733’ü almış ve bölgede silah ambargosu başlatmıştır.⁸⁴ Mart ayında James Jonah, Genel Sekreter’in özel temsilcisi, bir arabuluculuk faaliyeti gerçekleştirerek Ali Mahdi ve Farah Aidid

⁸²Funda Keskin, “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21, Bahar 2009, pp.71-72.

⁸³Kaldor, *Human Security: Reflections on Globalization and Intervention*, p.47.

⁸⁴Somali kararları için bkz. “UN Documents for Somalia”, *Security Council Report*, (çevrimiçi) <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/somalia>, 1 Şubat 2018.

kabileleri arasında ateşkes anlaşması imzalanmasını sağlamış, ama ateşkes şartları yerine getirilmemiş; şiddet günden güne dozunu arttırmaya devam etmiştir. Barışçıl çözüm yollarının yetersiz kaldığı bu süreçte ise BMGK, 3 Aralık 1992’de, tarihinde ilk defa, bölgede yaşanan insani trajediyi ileri sürerek, BM Şartı’nın güç kullanımını içeren VII. bölümü altında, Somali’ye güç kullanımını yetkilendiren S/RES/794’ü almıştır. Bu doğrultuda, ABD önderliğindeki Birleşik Görev Gücü (UNITAF) bölgeye askeri bir müdahale gerçekleştirirken, müdahalenin ardından BM ülkede yeniden inşanın sağlanması için bir süre daha kalmış; 1994 Kasım ayı itibariyle, S/RES/954 ile birlikte de ülke topraklarından ayrılma kararı almıştır.

Somali müdahalesi sırasında yaşanan bazı gelişmeler, insani bir müdahalenin ilk örneklerinden sayılabilecek bu müdahalenin, başarısına büyük ölçüde gölge düşürür nitelik arz etmiştir ki bu olaylardan bazıları ülkenin iç dinamikleri yeterince hesaplanmamasından kaynaklanmıştır. Örnek olarak, Aidid radyoyu iyi bir propaganda aracı olarak kullanmış; yerel halka BM güçlerini düşman olarak lanse etmiş ve böylece yerel nüfusun BM güçlerine destek vermesinin önüne geçmiştir. Öte yandan silahlanmanın çok yaygın olduğu ülkede aşırı grupları silahsızlandırmak hiç kolay olmamış, bir de üstüne üstlük bu grupların üniforma giymemesi neticesinde isyancılar ile sivil halk arasında ayrımın yapılamaması söz konusu olmuştur. Bu durum açıkça insani bir müdahalede yaşayabilecek kısıtları da ortaya koyar nitelik taşımış ve insani müdahalelerin işletilebilirliğine yönelik de düşündürücü olmuştur. Ama özellikle spesifik olarak ABD’yi etkileyen bir olay, “Black Hawk Down” (Kara Şahin Düştü) olayı, ise sonraki potansiyel insani müdahalelerin kaderini belirler nitelik taşımıştır.

ABD’ye ait Black Hawk (Kara Şahin) olarak bilinen iki helikopterin isyancılar tarafından Başkent Mogadişu’da düşürülmesi ve bunun sonucunda ele geçirilen Amerikan askerlerinin cesetlerinin yerlerde sürüklenmesi, üstelik medya aracılığı ile olayın tüm dünyaya servis edilmesi ABD açısından büyük bir imaj kaybına sebep olmuştur. Bu olay neticesinde ABD neredeyse insani müdahalelerden el çekmiş ve bu durum Ruanda ve Bosna’ya BM’nin etkili bir cevap ortaya

koymamasının da önemli nedenlerinden birini teşkil etmiştir.⁸⁵ Sahip olduğu BMGK daimi üyeliğinin yanında açıkça büyük bir askeri gücü de elinde bulunduran ülke sadece istediği zaman müdahalelerde etkin olmaya başlamıştır.

Birtakım olumsuzluklara sahne veya sebep olmuş olsa da Somali’de yaşanan insani krize verilen uluslararası tepki, koruma sorumluluğunun da önemli bir öncüsü olarak kabul edilmiştir.⁸⁶ Barışçıl yolların yetersiz kalması sonucunda bir BMGK yetkilendirmesi ile insani krize kolektif bir çabanın sonucunda son verilmiş ve ardından ülkede kısa süreliğine de olsa yeniden inşa faaliyetlerinde bulunulabilmiştir. Ancak koruma sorumluluğu için bir öncü olan Somali’den sonra gelen Ruanda müdahalesizliği ise, sorumluluğun etkin bir şekilde ortaya konması için esas nedeni teşkil etmiştir.

1.3.3. Ruanda

Bir Orta Afrika ülkesi olan Ruanda’da koloni öncesi dönemde barış içinde yaşayan Hutu ve Tutsiler arasında 19.yy’ın sonlarında önce Almanya (1899) ardından Belçika (1935) mandası altında eşitsiz bir ilişki yaratılmış ve nüfusun %85’ini oluşturan Hutular ülkede ikinci bir etnik sınıf haline dönüştürülmüştür. Koloni sonrası dönemde (1962) ise bu sefer ülkede güç kazanan Hutular yönetimi ele geçirmiş ve geçirdikleri gibi de birçok Tutsiyi komşu Uganda’ya sürgün etmişlerdir. Buna karşılık, Uganda’da, silahlı ve siyasi bir yapılanma olan, Ruanda Yurtsever Cephesi’ni (RYC) oluşturan Tutsiler de yeteri kadar güçlendiklerinde sınırı geçmiş ve Ruanda Ordusu ile savaşmaya başlamışlardır (1990).⁸⁷ İki etnik grup arasında yaratılan nefretin etkilerini şiddetli bir şekilde göstermiş olduğu bu dönemde Ruanda’da yaşananlar, kısa sürede, tarihin en büyük vahşetlerinden birine dönüşmüştür.

Yaşanan olaylar neticesinde, 12 Mart 1993’te BMGK Ruanda ile ilgili S/RES/812’yi almış ve Ruanda’daki çatışmanın uluslararası barış ve güvenliği tehdidinden endişe duyulduğunu dile getirerek taraflara 9 Mart’ta ilan edilen ateşkese

⁸⁵Richard Falk, “Humanitarian Intervention: A forum”, **Nation**, Vol.277, Issue 2, 14.07.2003, p.12.

⁸⁶Alex J. Bellamy, “The Responsibility to Protect-Five Years On”, **Ethics&International Affairs**, Vol.24, No:2, 2010, p.155.

⁸⁷**Ibid.**, pp.115-116.

uymaları çağrısı yapmıştır.⁸⁸ Ardından ülkede gözlemci güç ve yardım misyonu konuşlandırılmasını sağlamış; tarafları S/RES/872 ile 4 Ağustos'ta imzaladıkları Arusha Anlaşmasını uymaya davet etmiş; ama bu çabaların hiçbirinden bir barış çıkmamıştır.

Soykırım başlamadan sadece üç ay önce, Ocak 1994'te Ruanda BM Barış Gücü Kumandanı General Romeo Dallaire yirmi dakikada bin Tutsi öldürüleceği planlarının yapıldığına dair sağlam istihbaratı olduğunu bildirmiş ve BM karargahından aşırıların planlarını bozmak ve onlara gözdağı vermek için önleyici bir saldırıda bulunmayı talep etmiştir. Ancak kumandanın bu talebi kabul görmemiştir.⁸⁹ Erken uyarılara rağmen gerekli tedbirlerin alınmaması ve bölgede yeterli sayıda BM gücünün konuşlandırılmamış olması nedeniyle muhtemel bir soykırım tek bir kıvılcıma bakmıştır ki o kıvılcım da 6 Nisan 1994'de Ruanda Devlet Başkanı Habyarimana'yı taşıyan uçağın düşürülmesi sonucu alev almıştır. O dakikadan itibaren ise ülkenin resmi radyosundan gelen katliam çağrılarıyla yüz binlerce Tutsinin ve ılımlı Hutunun vahşi şekilde katli ile sonuçlanacak soykırım başlamıştır.

Bölgeye bir müdahale ancak ağustos ayının sonunda gerçekleşebilmiş; lakin bu müdahalenin eski rejim destekçisi Fransa tarafından yapılmış olması ve Fransa bölgeye ulaşıncaya kadar soykırımın çoktan bitmiş; aşırıların ise RYC tarafından kontrol altına alınmış olması şüphe uyandırıcı olmuştur.⁹⁰ Aslında açıkça uluslararası toplum soykırıma neredeyse bütünüyle kayıtsız kalmıştır. Somali müdahalesinin ardından ABD'nin daha izolasyonist bir politika izlemesinin yanında devletlerin Ruanda için harekete geçecek kadar bir ulusal çıkara sahip olmaması bir milyona yakın can kaybı ile sonuçlanmıştır.

Netice itibari ile 1994 yılında Ruanda'da yaşanan katliam, Holokost'un ardından verilen "bir daha asla" sözünün tutulamamasına sebep olurken 1948'de

⁸⁸S/RES/812 ve diğer Ruanda kararları için bkz. "Rwanda", **UNSCR**, (çevrimiçi) http://unscr.com/en/search?SearchForm%5Byear%5D=1993&SearchForm%5Btopic_ids%5D%5B%5D=75&SearchForm%5Btxt%5D=&SearchForm%5Bmode%5D=and 7 Şubat 2018.

⁸⁹Charles Murigande, "Lessons Learned from the 1994 Rwanda Genocide", **Mediterranean Quarterly**, 19:2, 2008, pp.5-6.

⁹⁰Mary Kaldor, **Human Security: Reflections on Globalization and Intervention**, p.49.

Soykırım Sözleşmesi'nin imzalanmasından bu yana, onu engellemekle yükümlü olan Batı hükümetleri Ruanda'da yaşananları soykırım olarak isimlendirmekten kaçınmıştır.⁹¹ Lakin ismini zikretmemek onları sorumlu oldukları bu soykırımda aklamamıştır. Ruanda da yaşananların ağırlığı ise onu yüzyılın başında bir koruma sorumluluğu fikrinin ortaya çıkmasında Kosova müdahalesi ile birlikte itici bir güç yapmıştır.

1.3.4. Kosova

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC), birleştirici lideri Tito'nun ölümünün (1980) ardından hızlı bir dağılma sürecine girerken, 1974'de YFC'den özerkliğini alan Kosova'nın bu statüsü 1989'da Sırp lider Miloseviç tarafından kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren Sırp lar ve Kosovalı Arnavutlar arasında, iki tarafında Kosova'da tarihi olarak hak iddia etmesi kaynaklı, geliri mi iyice tırmanmıştır. Özellikle Yugoslavya'nın parçalanmasını (1991) takip eden süreçte, Sırp lar bölgede ağırlıklarını ortaya koymak için bağımsızlık mücadelesine girişen Arnavut halka daha fazla baskı yapmaya başlamış; baskılar neticesinde Kosovalı Arnavutlar, Arnavut Kurtuluş Ordusu'nu (UCK) kurmuş ve bu tarihten itibaren Arnavut-Sırp mücadelesi bir insani felakete doğru hızla sürüklenmiştir.

Olaylar karşısında, BMGK, yaşananlardan duyduğu endişeyi dile getirerek, 31 Mart 1998'de aldığı S/RES/1160 ile tarafları barışçıl bir çözüme davet ederek BM Şartı'nın VII. bölümü altında hem YFC hem de Kosova'ya yönelik silah ambargosu kararı almıştır.⁹² Eylül 1998'de ise S/RES/1199 ile Sırp güvenlik güçlerinin ve Yugoslav ordusunun aşırı güç kullanımından duyduğu endişeyi dile getirmiş ve taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur. Ayrıca bu kararda yine Şartı'nın VII. bölümüne atıfla olayların barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturmakta olduğunun altı çizilmiş ve Yugoslav liderler ile Kosovalı Arnavut liderler insani durumu iyileştirmek ve yaklaşmakta olan insani felaketi önlemek için adım atmaya çağırılmıştır.

⁹¹Wheeler, **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, p.209.

⁹²Kosova kararları için bkz. "UN Documents for Kosovo", **Security Council Report**, (çevrimiçi) <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/kosovo> 8 Şubat 2018.

Ekim 1998'e kadar olan süreçte yüz binlerce Arnavut evsiz kalırken, Sırp güçleri tarafından yağma, tecavüz ve cinayet suçları işlenmiş; ne BM'nin savaşı gruplara yönelik tehditleri ne de uluslararası toplum tarafından sıklıkla dile getirilen itirazlar yaşanan olayların önüne geçebilmiştir. Taraflar arasında imzalanmaya çalışılan Rambouillet Anlaşması'nın Sırp tarafından reddedilmesi ile birlikte ise daha fazla beklenilmeyerek 24 Mart 1999'da NATO aracılığı ile bölgeye 78 gün sürecek hava bombardımanını başlatılmış ve sürenin ardından Miloseviç Sırp güçlerini geri çekmeyi kabul etmek zorunda kalmıştır.⁹³ Kosova'daki insani krize verilen bu cevap Ruanda ve Bosna'da yaşananlardan bir ders çıkarıldığı yönünde yorumlanabileceği gibi Avrupa'nın orta yerinde Bosna'da yaşananların ardından ikinci bir yeni krize izin verilemeyeceği şeklinde de yorumlanmaya açıktır. Lakin ne sebeple olursa olsun müdahalenin Kosovalı Arnavutları Sırp katliamından kurtardığı bir gerçektir.

Kosova müdahalesini başarılı bir insani müdahale örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Buna rağmen operasyonun sadece hava harekatı ile gerçekleşip kara birlikleri ile desteklenmemesinin sivil hedeflerin gözetilmesini zorlaştırdığını, müdahalenin süresini uzattığını ve bölgedeki alt yapı da tahrip ettiğini belirtmek gerekir. Bu bakımdan Kosova'da yaşananlar insani müdahaleler açısından kara birliklerinin önemini de ortaya koymuş ve tek başına bir hava harekatı gerçekleştirmenin sınırlarını göstermiştir.

Kosova müdahalesinin bir BMGK kararı olmadan gerçekleşmesi de müdahaleyi daha eleştirilebilir yapan nedenlerin başında gelmektedir. Öyle ki bu müdahalenin ardından akademisyenlerin, hükümet temsilcilerinin, hükümetler arası kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin de dahil olduğu insani müdahalenin yasallığı ve meşruluğu üzerine yaşanan tartışmalar doruğa ulaşmıştır. Kosova müdahalesinin savunucuları onu siyasi ve ahlaki gerekçeler ile meşrulaştırmaya çalışırken müdahaleye karşı duranlar, bu NATO bombardımanı, yasal gerekçeler öne sürerek reddetmişlerdir.⁹⁴ Müdahaleyi meşru görenler için bu meşruiyetin kaynağı, Çin ve

⁹³John Janzekovic ve Daniel Silander, **Responsibility to Protect and Prevent: Principles, Promises and Practicalities**, London, Anthem Press, 2013, pp.61-62.

⁹⁴Molier, "Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect After 9/11", p.43.

Rusya'nın makul olmayan gerekçeler ile müdahaleyi reddetmiş olması ve dolayısı ile olası bir BMGK kararını engelleyerek, etnik temizliği durdurma noktasında başka çare bırakmamasıdır. Bu doğrultuda, Kosova müdahalesinin önemli bir sonucu ise meşru olanı aynı zamanda yasal hale getirmenin kısıtlarının nasıl ortadan kaldırılacağıının yolunun bulunmasını gerekliliğini ortaya koyması olmuştur.

1.3.5. Doğu Timor

1975 yılında Portekiz'in çekilme kararı alması ile birlikte, Güneydoğu Asya ülkelerinden Doğu Timor'un bağımsızlık ilanının hemen ertesi günü olan 29 Kasım'da, Endonezya Doğu Timor'u kendi topraklarına kattığını ilan etmiştir. Bu işgal üzerine, BMGK da aldığı S/RES/384 ile tüm ülkeleri Doğu Timor'un kendi kaderini tayin hakkına saygıya davet etmiştir.⁹⁵ Lakin karar etkili olmamış ve her ne kadar 1975-1982 yılları arası dönemde konu BM Genel Kurulu gündeminde kalmaya devam etse de 1983 itibari ile gündemden de kaldırılmıştır. BM'nin ilgisini kaybettiği bu yıllarda ülkede şiddet tırmanmaya devam etmiş ve 1991 yılında başkent Dili'de, Doğu Timorlu barışçıl göstericilere yönelik Endonezya Ordusu tarafından gerçekleştirilen Santa Cruz katliamı ile doruğa ulaşmıştır. Bu katliamın ardından Doğu Timor halkının bağımsızlık isteği daha da ateşlense de Endonezya'daki hükümet değişikliğine kadar yaşanan süreçte mevcut durumu iyileştirecek herhangi bir gelişme yaşanmamıştır.

1998 itibari ile Endonezya'da daha ılımlı bir hükümetin başa geçmesi, Portekiz ve Endonezya devletleri arasında, Doğu Timor'da BM önderliğinde bir halk referandumu yapılması önünde anlaşma imzalanmasını sağlamıştır (5 Mayıs Anlaşmaları). Referandumun yapılmak istenmesindeki amaç ise Doğu Timor halkının Endonezya'ya bağlı özel bir otonomiye kabul edip etmeyeceğini belirlemek olmuştur. Bu doğrultuda BMGK 11 Haziran 1999'da S/RES/1246 ile BM Doğu Timor Misyonu'nu (UNAMET) kurma kararı almış ve UNAMET'in amacı referandumun gerçekleşmesini sağlamak ve referandum sonucuna göre gerekli

⁹⁵“Resolution 384”, UNSCR, 22 Aralık 1975, (çevrimiçi), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/384>, 4 Şubat 2018.

adımları atmak olmuştur.⁹⁶ Referandum kararı, Doğu Timor halkının kendi kaderini tayin etme hakkını elde etme şansı yakalaması açısından önemli olmak ile birlikte bu hakkı kazanmasının zor olduğunu göstermiş ve en azından barış yoluyla, Endonezya'dan sorunsuz olarak ayrılamayacağını daha net bir şekilde ortaya koymuştur.

Referanduma giden süreçte tırmanan şiddet özellikle 4 Eylül 1999'da yapılan referandum sonucunda % 78.5'lik bir oy ile bağımsızlık yönünde çıkması ile katlanmış ve Endonezya ordusu ve yerel müttefiklerinin yirmi dört yıllık bir işgalin ardından Doğu Timor'un ellerinden kayıp gitmesine kolay kolay izin vermeyecekleri anlaşılmıştır. Sadece 1999 Ocak-Ekim ayları arasında nüfusu bir milyonu bulmayan Doğu Timor'da kurbanların çoğunun bağımsızlık destekçilerinden oluştuğu en az bin beş yüz insan öldürülmüş; yüz binlerce kişi evini terk etmek zorunda kalmış ve ülke alt yapısı büyük oranda tahrip edilmiştir.⁹⁷ Olaylar neticesinde Endonezya hükümetinin talebiyle, 15 Eylül 1999'da BMGK S/RES/1264'ünü alarak Doğu Timor'daki olayların barış ve güvenliği tehdit ettiğini vurgulamış ve BM Şartı'nın VII. Bölümü kapsamında, barış ve güvenliği tesis etmek için gerekli tüm önlemleri almakla yetkili, Doğu Timor Uluslararası Gücü'nü (INTERFET) kurma kararı almıştır. Kararın ardından Avustralya liderliğinde bölgeye bir müdahale gerçekleştirilmiş ancak yaşanan sürece ve kayıplara bakıldığında bu müdahale oldukça geç kalmış bir müdahale olmuştur.

Sonuç olarak, müdahalenin ardından, 27 Eylül 2002'de, Doğu Timor, "Timor Leste" adıyla BM'nin 191. Üyesi olarak bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak bu kazanım yaklaşık otuz yıl bir gecikme ve çok sayıda can kaybının ardından elde edilebilmiştir.

1.3.6. Sierra Leone

Bir Batı Afrika ülkesi olan Sierra Leone'da, Mart 1991 itibari ile adına Devrimci Birleşmiş Cephe (RUF) denen asiler tarafından bir isyan başlatılarak,

⁹⁶Doğu Timor kararları için bkz. Security Council Report: UN Resolutions for Timor-Leste", (çevrimiçi) <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/timor-leste>, 4 Şubat 2018.

⁹⁷Geoffrey Robinson, *If You Leave Us Here We Will Die:How Genocide Was Stopped in East Timor*, Third edition, Princeton University Press, 2011, p.1.

1968'den beri iktidarda olan hükümet bertaraf edilmek istenmiştir.⁹⁸ Bu tarihten itibaren ülkede sürekli bir çatışma hali baş gösterirken ülke art arda darbeler yaşanmaya başlamıştır. Darbe ile devrilen önceki yönetimin ardından aynı yıl, seçimle başa gelen Ahmad Tejan Kabbah hükümeti de benzer bir kaderi yaşamış bir yıl sonra, 1997'de, görevden zorla uzaklaştırılmıştır. Olaylar neticesinde, BMGK Ekim 1997'den itibaren, ilki S/RES/1132 olmak üzere, ülkedeki durumu uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğuna dikkat çeken ve mevcut durumu çözmeye yönelik kararlar almaya başlamıştır.⁹⁹ BM'nin de çabaları ile taraflar arasında 1999 yılında Lome Barış Anlaşması imzalanmış olsa da RUF anlaşmaya bağlı kalmamış ve ülkedeki şiddetin boyutu sürekli artmaya devam etmiştir.

2000 yılı Mayıs ayında RUF BM üslerine de saldırmış; yüzlerce barış gücünü kaçırmış ve başkent'i ele geçirmeye yönelik tekrar bir hamlede bulunmuştur. Bunun üzerine 6 Mayıs'ta yaklaşık bin kişilik İngiliz kara gücü bölgeye gitmiş; ülkenin kendi ordusu ve BM desteği ile 2002 yılına kadar bölgede kalarak RUF'un püskürtülmesine yardım etmiştir. 2001 sonbaharı ile birlikte bölgedeki BM Sierra Leone Misyonu (UNAMSIL) İngiltere'nin takviyesi ile on yedi bin beş yüze ulaşırken, bu o zamana kadar konuşlandırılan en büyük barış gücü olmuştur.¹⁰⁰ Bu güç ile birlikte ise uluslararası toplum dünyanın büyük problem alanlarından birine etkili bir şekilde cevap vermeyi başarmıştır.

Sonuç olarak, Kosova müdahalesinin ardından İngiltere önderliğindeki Sierra Leone müdahalesini de uluslararası toplumun diğer bir başarı öyküsü olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Ancak, insani müdahaleler hususunda yakalanan bu düşük ivme, daha önce değinildiği üzere 9/11 ile gölgelenmiş ve teröre karşı savaşın gölgesinde insani müdahale daha karmaşık bir hale gelirken onu uygulamaya yönelik çekinceler, Darfur örneğinde görüleceği üzere, artmıştır.

⁹⁸Michael Kargbo, "International Peacebuilding in Sierra Leone: The Case of the United Kingdom", **When the State Fails: Studies on Intervention in the Sierra Leone Civil War**, Ed by Tunde Zack-Williams, London, Pluto Press, 2012, p.65.

⁹⁹Sierra Leone kararları için bkz. "UN Documents for Sierra Leone", **Security Council Report**, (çevrimiçi) <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/sierra-leone>, 10 Şubat 2018.

¹⁰⁰David H. Ucko, "When Intervention Works: The Instructive Case of Sierra Leone", **War on the Rocks**, 31 August 2016, (çevrimiçi) <https://warontherocks.com/2016/08/when-intervention-works-the-instructive-case-of-sierra-leone>, 10 Şubat 2018.

1.3.7. Sudan (Darfur)

2003 yılında Sudan'ın batısında bulunan Darfur'da etnik ayrımcılık ve kıt kaynaklara erişim temelli çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. Olayların ardında, 1972'den bu yana ülkede kuraklığın baş göstermesi sonucu çölleşmenin yaşanmaya başlaması, 1986'dan itibaren Sadık El Mehdi yönetiminde Arap üstüncülüğüne dayanan bir hareket ortaya çıkması ve bu tutumun 1989'da yönetimi darbe ile alan Ömer El-Beşir tarafından da devam ettirilmesi yatmıştır.¹⁰¹ Bu süreçte, Arap olmayan kabileler açıkça ötekileştirilmiş ve yoksulluğa mahkum edilmiştir. Böylece, bu kabileler bir hak arama mücadelesine girmeye mecbur kalmışlardır ki bu durum da hükümete karşı ayaklanmalara yol açmıştır.

Şubat 2003'e gelindiğinde katılımcılarının çoğunlukla Fur, Masalit ve Zaghawa kabilelerinden oluştuğu Sudan Özgürlük Ordusu/Hareketi (SLA/M) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi (JEM) mevcut sorunlar nedeniyle hükümetten hem sosyo-ekonomik ayrımcığa hem de etnik ayrımcılığa son vermek amacıyla reform talep ederek hükümetin güç ve yapılarına (El Fasher havaalanı dahil) saldırmaya başlamışlardır. Sudan hükümetinin, içindeki Arap iktidara ortak olmak isteyen bu isyancılara karşı cevabı, isyancıların içinde yer aldığı etnik unsurların tümüne karşı (siviller dahil) saldırı tehdidi olmuştur.¹⁰² Üstelik bu tehdit, bir tehdit olarak kalmamış ve kısa sürede gerçeğe de dönüşmüştür.

Artan şiddet olayları karşısında, Mayıs 2004'te, HRW, Sudan hükümeti ve Arap silahlı milisler (Janjaweed) tarafından Darfur'da sözü geçen kabilelerin sivil halklarına yönelik etnik temizlik ve insanlığa karşı suçların işlendiğini duyurmuştur. Ayrıca Arap silahlı milislerin yanı sıra Sudan'ın devlet kuvvetlerinin de bizzat katliamlara katıldığının, kadın ve çocukları da kapsayan infazlara, kasaba ve köylerin yıkılmasına, 110 bin kişiden fazla insanın komşu Çad'a sığınmasına neden

¹⁰¹“The Crisis in Darfur” **International Coalition for Responsibility to Protect**, (çevrimiçi) <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-darfur>, 11 Şubat 2018.

¹⁰²Keskin, “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, p.69.

olduğunun altını çizmiştir.¹⁰³ Yaşananlara rağmen, uluslararası toplum, Darfur’da yaşanan olayların şiddeti karşısında, etkili bir duruş sergileyememiş ve savunmasız sivil halkın katledilmesine göz yummuştur. Elbette ki BMGK, Darfur’daki şiddetin sonlandırılmasına yönelik bir dizi karar almıştır ama alınan kararların hiçbirisi bölgede yaşananlar karşısında çare olmamıştır.

BMGK 30 Temmuz 2004’te aldığı S/RES/1556 ile AU tarafından sürdürülen ateşkes komisyonuna desteğini belirterek Genel Sekreter’den AU’ya Darfur misyonunda yardım etmesini istemiş ve Darfur’daki devlet-dışı aktörlere silah ambargosu getirmiştir.¹⁰⁴ Ardından, içlerinde BM Sudan Misyonu’nu (UNMIS) kuran S/RES/1590 ve Darfur’daki durumu UCM’ye taşıyan S/RES/1593’ün de olduğu pek çok karar almayı sürdürmüştür. Haziran 2007’de aldığı S/RES/1769 ile ise AU/BM Karma Barış Koruma Misyonu’nu (UNAMID) kurmuş ve UNAMID’i VII. bölüm çerçevesinde, Sudan Hükümeti’nin sorumluluğuna zarar vermeden sivilleri korumak, silahlı saldırıları engellemek, Darfur Barışı’nın etkin uygulanmasını sağlamak ile görevlendirmiştir. BMGK Temmuz 2011’de UNMIS’i S/RES/1997 ile geri çekme kararı alırken Temmuz 2018’de S/RES/2429 ile daha önce pek çok kere uzattığı gibi UNAMID’in görev süresini bir kez daha bir yıllığına uzatmıştır. Lakin milenyum sonrasının en büyük insani krizlerinden biri olarak nitelendirilebilecek Darfur krizi için hiçbir zaman askeri bir yetkilendirmede bulunmamıştır.

Darfur’daki insani krizi sonlandırmaya yönelik alınmaya çalışılacak bir kararın Rusya ve Çin tarafından engelleneceği açıktır ancak kararın alınması halinde bile BM’nin kendi askeri gücü olmamasından mütevellit bu kararı uygulayacak bir devletin ortaya çıkması lazımdır ki hiçbir devlet buna gönüllü olduğunu bildirmemiştir.¹⁰⁵ Bu genel gönülsüzlüğün sebebi, devletlerin Darfur’a, müdahaleyi gerektirecek ölçüde bir ulusal çıkar ile bağlanmamış olmalarıdır. Bunun sonucunda,

¹⁰³“Darfur Destroyed: Ethnic Cleansing by Government and Militia Forces in Western Sudan” **Human Right Watch**, 6 May 2004, (çevrimiçi) <https://www.hrw.org/report/2004/05/06/darfur-destroyed/ethnic-cleansing-government-and-militia-forces-western-sudan>, 12 Şubat 2018.

¹⁰⁴BM Güvenlik Konseyi’nin seçilmiş Darfur kararları için bkz. “UN Documents for Sudan (Darfur)”, **Security Council Report**, (çevrimiçi) <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/sudan-darfur>, 12 Şubat 2018.

¹⁰⁵Keskin, “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme” pp. 83-84.

devletler Darfur sorununu müzakere ile çözebileceklerine inanmışlar ve bu doğrultuda da yaşanan katliamları seyretmekle ve sadece uzaktan eleştirmekle yetinmişlerdir. Darfur'da yaşananlar karşında pasif kalmalarından daha endişe verici olanı ise, uluslararası bir koruma sorumluluğu üzerine şiddetle tartışıkları ve bu sorumluluğu kabul ettikleri bir dönemde bunu yapabilmeleri olmuştur.

1.3.8. Libya

17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlayan Arap halklarının hak arama mücadelesi önce Mısır'a ardından Libya'ya sıçramıştır. Arap Baharı olarak adlandırılan bu süreç kırk iki yıllık Kaddafi iktidarlığının (1969-2011) da sonunu getirmiş, Şubat ortasında başlayan gösterilere Kaddafi yönetiminin sert tepkisi, ülkeyi bir anda iç savaşa doğru sürüklemiş ve Libya kısa zamanda BMGK gündemine alınmıştır.

BMGK 26 Şubat 2011'de aldığı S/RES/1970'de Libya'daki yoğun ve sistematik insan hakları ihlallerine ve sivil kayıplara işaret ederek Libya yöneticilerine nüfuslarını koruma sorumluluklarını hatırlatmış ve ülkedeki durumu UCM'ye sevk etmiştir. Ayrıca Kaddafi ve diğer bazı yöneticilerin varlıklarının dondurulması ve onlara seyahat yasağı uygulanması yaptırımlarını getirmiştir. Bu karardan sadece on dokuz gün sonra, 17 Mart 2011'de, ise 10 oya karşı 5 çekimser oy ile sivilleri korumak ve silah ambargosunu uygulamak adına "gerekli tüm önlemlerin alınması" kararı, S/RES/1973, alınmıştır.¹⁰⁶ S/RES 1973 ile birlikte Libya üzerinde uçuşa yasak bölge oluşturulmuş, uygulanan yaptırımların kapsamı genişletilmiş ve bölgeye NATO müdahalesi başlatılmıştır. Ekim 2011'de ise Kaddafi göstericiler tarafından ele geçirilmiş ve linç edilerek öldürülmüştür.

Henüz müdahale bitmemişken, Eylül 2011'de S/RES/2009 ile bölgede Libya Birleşmiş Milletler Destek Gücü (UNSMIL) kurularak Libya'nın yeniden inşa sürecinde BM tarafından destekleneceği belirtilmiş ve Libya'ya yönelik yaptırımların kısmen kaldırılması kararlaştırılmıştır. Ekim 2011'de alınan karar ile birlikte ise uçuşa yasak bölge ve S/RES/1973'te yetkilendirilen güç kullanımına ilişkin hükümler kaldırılmıştır. Bölgede UNSMIL'in varlığı BMGK kararları ile sürekli

¹⁰⁶Libya kararları için bkz. "UN Documents for Libya", **Security Council Report** (çevrimiçi) <http://www.securitycouncilreport.org/un-documents/libya> 1 Şubat 2018.

korunmuş, bu yönde alınan en son karar olan S/RES/2434 (Eylül 2018) ile birlikte 15 Eylül 2019'a kadar görev süresi uzatılmıştır.

Libya'da kararların bu kadar peş peşe gelmesi ve müdahale kararının bir ay gibi kısa bir sürede alınması bölgenin yeraltı kaynakları ve stratejik konumu ile ilişkilendirilmiş bu da müdahalenin asıl amacı konusunda tartışma yaratmıştır. Farklı bir görüşe göre ise geçmiş müdahalelerden alınan dersler ve Kaddafi rejiminin toplu bir katliama gidecek bir sürecin işaretlerini vermiş olması hızlı bir karar alınmasında etkili olmuştur. Kaddafi'nin muhaliflere yönelik ağır tehditleri, onları yok etmedeki kararlılığını dile getirmesi ve onlara -Ruanda soykırımı sırasında Tutsiler'e yapılan- "hamam böceği" benzetmesini yapması süreci hızlandırmıştır.

Tartışmaları yoğunlaştıran diğer gelişme ise NATO'nun kendisine BMGK tarafından verilen yetkiyi aşarak muhalifler ile işbirliğine girmesi ve rejimi yıkması olmuştur.¹⁰⁷ Üstelik Kaddafi'nin konvoyuna fırlatılan füze ile bir devlet başkanının canına kast edilmiş olması, daha net bir ifade ile NATO'nun sivil halkı korumaktan ziyade Kaddafi ile girdiği mücadele, müdahalenin koruma sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilmesinde birtakım zorluklar yaratmıştır.

Sonuç olarak birçokları tarafından Libya müdahalesi koruma sorumluluğu ilkesinin etkinliğinin bir kanıtı olarak görülürken, kimileri için ise uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit ve Batı hegemonyasının sürdürülmesinde bir araç olarak kalmıştır.¹⁰⁸ Dolayısı ile de Libya müdahalesi ardından da koruma sorumluluğu ilkesi tartışmalı bir kavram olmaya devam etmiştir.

¹⁰⁷ Ulusoy, "Uluslararası Hukuk açısından Libya ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu", p.282.

¹⁰⁸ Hehir, **Humanitarian Intervention: An Introduction**, p.122.

İKİNCİ BÖLÜM

TONY BLAIR DÖNEMİ İNGİLTERE DIŞ POLİTİKASI

2.1. YENİ İŞÇİ PARTİSİ VE İNGİLTERE DIŞ POLİTİKA HEDEFLERİ

Göreceli olarak iyi bir ekonomi; Bill Clinton ile iyi ilişkiler; Avrupalı ortakları tarafından hoş karşılanma; Liberal Demokratların, kamuoyunun ve medyanın çoğunun iyi niyeti; cesareti kırılmış bir Muhafazakâr Parti ve ezici bir meclis çoğunluğu ile Blair yönetimi önemli ölçüde elverişli yerel ve uluslararası koşullar ile göreve başlamıştır.¹⁰⁹ On sekiz yıllık bir muhalefette kalmanın ardından 1 Mayıs 1997’de iktidara gelen parti her şeyin kendi lehine görüldüğü bu ortamda dış politika meselelerine, dış politika tecrübesi olmayan ve hükümetteki ilk görevi başbakanlık olan başbakanı Blair ile hızlı bir giriş yapmıştır.

Partinin 1997 seçim manifestosu büyük ölçüde iç politikaya yönelik vaatler içermesine rağmen, dış politika ile ilgili olarak; Avrupa ile ilişkilerin geliştirilmesi, uluslararası alanda insan haklarının desteklenmesi ve silah kontrolü gibi sınırlı sayıda taahhütten de bahsetmiştir. Enternasyonalist (uluslararasııcı) bir geleneğe sahip İşçi Partisi’nin bu yeni hükümeti de gelenekten kopmamış, güçlü bir enternasyonalizm vurgusu yaparak Muhafazakar seleflerinin yıllardır izledikleri izolasyonist (yalnızıcı) politikaları eleştirmiş, onları İngiltere’nin dış politikadaki etkisini zayıflatmakla suçlamış ve yurtdışında güçsüz bir İngiltere’nin yurtiçinde de güçlü olamayacağını vurgulamıştır. Kendisi ile başlayacak olan bu yeni dönemde İngiltere’nin, etkili bir dış politika ile “sınırlar yerine uluslararası karar alma merkezinde” yer alabileceğini öne sürmüştür.¹¹⁰ Bu doğrultuda, İngiltere’yi yeniden büyük bir güç haline getirmek, uluslararası alanda söz sahibi yapmak, Blair hükümetinin öne çıkan dış politika hedefi olmuş; bunu tek başına yapmanın zorluğu, onu ülkenin geleneksek bir dış politikasına götürmüştür. Bu dış politika ABD ile özel ilişkinin sürdürülmesi ve İngiltere’yi Avrupa’nın merkezine

¹⁰⁹Dan Keohane, “The United kingdom”, *The Iraq War and Democratic Politics*, ed. by. Alex Danchev and John MacMillan, Routledge, 2004. p.58.

¹¹⁰Labour Party Manifesto, 1997, (çevrimiçi) <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1997/1997-labour-manifesto.shtml>, 13 Haziran 2018.

yerleştirmek ki Blair hükümeti bunu daha da etkin kılmak için ABD ve Avrupa arasında transatlantik köprü görevi görme arzusu taşımıştır.

Uluslararası meselelerde daha aktif bir İngiltere’nin dış politikasının diğ r bir önemli bir unsuru da müdahalecilik olmuş ve Blair hükümeti bu müdahaleci anlayışını, daha görevinin başlangıcında, ilan ettiği etik dış politikası üzerinden şekillendirmeye başlamış ve ardından Blair doktrini ile liberal-müdahaleci bir yol haritası çizmiştir. Avrupa ve ABD gibi İngiltere’nin geleneksel dış politikalarına nazaran etik dış politika, dış politikada yeni bir unsur olarak ortaya çıkarken, dönemin etik dış politika tartışmalarına da uygulamalı bir örnek teşkil etmiştir.

2.1.1.Etik Bir Dış Politika Hedefi: Liberalizm ve Realizm Perspektifi

Etiki, içinde bazı tür eylemlerin iyilik, diğ rlerinin ise kötülük olarak sınıflandırılabilirdiği; iyilik olarak sınıflandırılan eylemlerin takip edilmesi, kötülük olarak sınıflandırılan eylemlerden ise kaçınılması gerektiği yönünde bir kılavuz sunan “*inanç, değer ve fikirlerin tam ve tutarlı bir sistemi*” olarak tanımlamak mümkündür.¹¹¹ Dış politika bağlamında etik ya da etik dış politika ise devletler tarafından uluslararası meselelerde ulusal çıkarlardan ziyade, başını insan haklarının çektiği, ortak değerlere verilen önceliği ifade etmektedir.

Devletlerin ulusal çıkarlarının ortak değerlere feda edilip edilemeyeceği sorusu, her zaman önemli olmakla birlikte, özellikle 1990’lı yılların başından itibaren, Sovyetler Birliği’nin dağılması ve buna bağlı olarak Soğuk Savaş’ın taşıdığı nükleer bir savaş ihtimalinin ortadan kalkmasıyla daha fazla sorulur olmuştur. Doğu-Batı mücadelesinin Batı lehine sonuçlandığı bu ortam; Batı’nın demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi evrensel değerleri dünyanın geri kalanına yayması için fırsat yaratmıştır. Ancak, birinci bölümde de değinildiği üzere, dekolonizasyon döneminden itibaren artan başarısız devlet sayısına, yine Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından bağımsızlığını yeni kazanan devletlerin de eklenmesi ve bu devletlerin kırılgan yapılarına bağlı olarak ortaya çıkan devlet içi çatışmalar, liberal

¹¹¹Peter J. Haas, **Morality After Auschwitz: The Radical Challenge of the Nazi Ethic**, Philadelphia, PA, 1992, p. 3. Akt. David B. MacDonald and Robert G. Patman, “The Ethical Context of Foreign Policy”, **Ethics of Foreign Policy**, ed. by. David B. Macdonald, Robert G. Patman And Betty Mason-Parker, London and Newyork, Routledge, 2007, p.1.

bir dünya düzenine direnç gösteren gerçekler olarak varlık göstermeye devam etmiştir. Oluşturulmak istenen liberal dünya düzeni ve uluslararası sistemin mevcut gerçekleri arasındaki uçurum, medyanın artan gücünün bu devletlerdeki iç çatışmaların körüklediği insan hakları ihlallerini daha görünür kılması ile birlikte, daha da artmış ve bu dönemde etik bir dış politikanın uygulanabilirliği üzerine tartışmaların önemli bir kısmının etik müdahalecilik üzerinden şekillenmesini sağlamıştır. Buna bağlı olarak, etik bir dış politikanın uygulanabilirliği tartışmaları, büyük oranda, insani müdahale ve koruma sorumluluğu üzerine tartışmalar ile beraber ilerlemiştir.

Etik bir dış politikanın uygulanabilirliğinin liberalizmin temel argümanları ile desteklenmeye çalışıldığı bu dönemde, karşıt tezler ise realizmin temel argümanları ile varlık göstermiştir. Başlangıçta etik bir dış politikanın mümkün olduğu dolayısı ile liberal iddiaların haklı çıktığı yönünde bir intiba oluşsa da 9/11 sonrası dönemde realist tezler daha ağır basmaya başlamış ama aradaki tartışma da devam etmiştir. Bu bağlamda, Blair hükümetinin ortaya koyduğu etik dış politikayı anlamak ve sınırlarını ortaya koymak açısından bu temel liberal ve realist argümanların neler olduğuna bakmak gereklidir.

2.1.1.1. Liberalizm

Kökenleri Aydınlanma Çağı'na kadar uzanan liberal düşüncenin özünde, dünyanın daha barışçıl ve güvenli bir yer olabileceği inancı yatmakta ve çoğu liberal savaş ihtimalinin azalmasını, uluslararası refahın artması ulaşabilir hedefler olarak görmektedir ki bu iyimserlik liberal teorisyenlerin bazen “idealist” ya da “ütopyacı” olarak nitelendirmelerine de neden olmaktadır.¹¹² İkinci Dünya Savaşı ve neredeyse yarım asra yakın süren Soğuk Savaş gibi, bu nitelendirmeleri haklı çıkaracak durumların varlığına karşı, liberallerin dünyanın daha iyi bir yer olabileceği iddiaları, belki de en çok bu iddianın gerçekleşmesine duyulan ihtiyaçtan dolayı, hiçbir zaman bütünüyle göz ardı edilemez nitelikte olmuştur. Üstelik Soğuk Savaş'ın sıcak bir savaşa dönmeden son bulması da hem liberal Batı devletleri ittifakının bir başarısı

¹¹²John J. Mearsheimer, “Liberal Talk-Realist Thinking”, **The University of Chicago Magazine**, Vol.94, No:3, February 2002, (çevrimiçi) <https://magazine.uchicago.edu/0202/features/index.htm>, 12 Mart 2019.

hem de liberal değerleri dünyaya ihraç etmek için yeni bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır.

Uluslararası sistemdeki devletleri iyi ve kötü devletler olarak ayıran liberaller, iyi devletlerin işbirliğinden yana olduğunu, buna karşın kötü devletlerin ise g  kullanmaya ve çatışmaya meyilli olduğunu iddia ederlerken barış için dünyanın iyi devletlerle doldurulması gerektiğini fikrini  ne sürerler.¹¹³ Başka bir ifade ile liberal değerleri dünya geneline yaymak gerektiğine inanırlar. Bu doğrultuda, liberalizmin ve liberal bir devletin temel yapı taşları olan insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi gibi değerleri yurtdışına da ihraç etmeye çalışan enternasyonal bir dış politika, genelde liberaller tarafından teşvik edilir. Özellikle küreselleşme ile birlikte uluslararası sistemde karşılıklı bağımlılığın artmış olması ve böylece devletlerin güvenlik ve refahlarının sağlanması eskisinden çok daha fazla dış dünyaya bağlı hale gelmesi bu teşvikin önemli bir nedenidir. Sonucunda küresel bir barış bütün devletlerin ortak çıkarınadır ve bu yurt dışında liberal değerlerin, özellikle de insan haklarının, desteklenmesi yolu ile mümkün olabilir. Yurt dışında liberal değerlerin desteklenmesi ise uluslararası çok taraflı işbirliklerinin kurulmasından ve uluslararası kurumların oluşturulmasından geçer. Liberal enternasyonalistler, bu kurumların ve işbirliklerinin desteklenmesi sureti ile dünyanın daha iyi bir yer, dünyadaki devletlerin de daha iyi birer devlet olabileceğine inanır. Etik bir dış politika takip etmek de, bu bağlamda, dünyayı daha iyi bir yer yapmak için liberaller tarafından arzu edilen bir ideal olarak ortaya çıkar. Zira etik bir dış politika; silah satmamak, ekonomik ilişkileri kısıtlamak vb. davranışlar ile demokratik olmayan Ükelere demokrasi dayatmaya çalışan, hatta bunu kendi ulusal çıkarlarına rağmen hedefleyen bir ideali yansıtır.

¹¹³ **Ibid.** İleri bir okuma için bkz. Immanuel Kant, **Perpetual Peace: A Philosophical Sketch**, Cambridge, Cambridge University Press, 1970. İlk kez 1795'te yayımlanan bu eserinde Kant; demokratik rejimlerin birbirleri ile savaşmayacağı fikrini ortaya atar. Daha güncel okumalar için ayrıca bkz. Melvin Small and David Singer, "The War Proneness of Democratic Regimes", **Jerusalem Journal of International Relations**, 1:4, Summer, pp. 50-69; Michael W. Dolye, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, **Philosophy&Public Affairs**, 1983, pp.205-235.

Etik bir dış politikayı merkez edinen az sayıdaki çağdaş doktrinden biri Haklı Savaş doktrini^{*} ve devletlere, onların sadece belirli şartlar altında savaşa gidebildiği, savaşta da belirli şekillerde davranabildiği bir çerçeve çizer. Ama yansıttığı ahlak, ahlaki açıdan en kötü davranış olarak kabul edilebilecek “siyasi nedenler ile öldürme” gibi davranışlardan kaçınılması gerektiğini söyleyen negatif bir ahlaktır. Oysa bugün etik bir dış politika ile en çok ilişkilendirilebilecek teori olan liberalizm, kaçınılmaktan ziyade takip edilmesi gereken, daha olumlu bir ahlaki yansıtır. Yansıttığı bu ahlak, politikanın “iyilik için bir güç” olarak kullanabileceği, bunun için “toplu öldürmenin” dahi yapılabileceği bir ahlaktır.¹¹⁴ Bu yönüyle günümüz liberal etik dış politikası sadece demokratik olmayan ülkeler ile politik ya da ekonomik ilişkilerin kısıtlanması gibi bir dizi önlemle sınırlı kalmaz. Ayrıca bu ülkelere zorla, askeri güç kullanarak da demokrasi götürebileceğine ve çok mecbur kalırsa bunu yapması gerektiğine de inanır. Özellikle söz konusu ülkede insani vahşetler yaşanması durumunda liberaller açısından bu mecburiyet ortaya çıkar ve çoğu liberal tarafından bu tip bir müdahale hem yasal hem de ahlaki bir sorumluluğu yerine getirme olarak görülür. Bu tip etik bir dış politika uygulaması, daha sonra değinileceği üzere, İngiltere’de Blair hükümeti tarafından takip edilmeye çalışılmış ve bu hükümetin etik dış politikası kendini daha çok, aktif bir liberal müdahalecilik ile şekillendirmiş; İngiltere o dönemde gerçekleşen birçok müdahalede etik insani söylemleri ile askeri bir güç olarak yer almıştır. Lakin Blair hükümetinin de gerekçelendirdiği gibi, insani vahşetlerden savunmasız nüfusları kurtarmak amacı ile bir ülkenin devlet egemenliğine müdahale edilebileceği fikri, her ne kadar liberal Batı devletlerinin ve kurumlarının teşviki ile ortaya çıkmış, desteklenmiş olsa da insani müdahale düşüncesinin liberal kampta dahi bir bölünmeye yol açtığını söylemek gerekir.

Liberaller için insani müdahalenin iki bileşeninden bahsetmek mümkündür. Birincisi tiranların ve aşırı anarşi durumunun insanlar için ciddi adaletsizlik yarattığı

^{*}Haklı Savaş doktrini için ayrıca bkz. St. Augustine, **The City of God Against the Pagans** Ed and Tranlated by. R. W. Dyson, Cambridge, Cambridge University Press, 1998; St. Thomas Aquina, **The Summa Theologica: Complete Edition**, Çev. Fathers Of The English Dominican Province, Catholic Way Publishing, 2014.; and Hugo Grotius, **On the Law of War and Peace**, Çev. A.C. Campbell, Batoche Books, 2001.

¹¹⁴John A.Vasquez, “Ethics, Foreign Policy, and Liberal Wars: The Role of Restraint in Moral Decision Making”, **International Studies Perspectives** (2005) 6, pp.309-310.

gerçeğidir ki çoğu müdahale eleştirmeni dahi bu durumu ahlaki açıdan iğrenç bulur. İkincisi ise bu ciddi adaletsizliğin, önemli kısıtlamalara tabi olmak koşulu ile, özellikle soykırım vb. suçlar söz konusu olduğunda dış müdahaleye ahlaki bakımdan izin vereceğidir. İşte liberaller bu noktada ayrılır ve müdahaleci olanlar bunu yararlı bulurken, müdahaleci olmayanlar dış müdahalenin yarar getirmeyeceği kanaatini paylaşır.¹¹⁵ Diğer bir ifade ile tüm liberalleri insani bir müdahale savunucusu olarak görmek mümkün değildir, aralarında müdahale yanlısı ve karşıtları vardır. Müdahaleci olanlar bunu bazen insanlara yönelik vahşet suçları işlendiğinde ya da zalim diktatör ve başarısız devletler söz konusu olduğunda ahlaki açıdan gerekli olarak değerlendirirken, diğerleri başka birtakım kaygılar ile bu tip müdahalelere sıcak bakmaz.

İnsani bir askeri müdahalenin gerçekleştirilmesine yönelik iki temel etik itiraz vardır. Bunlardan biri devlet egemenliğinin ihlali ile ilgili diğeri ise silahlı müdahalenin yaratacağı can kaybı ve acılar ile ilgilidir.¹¹⁶ Devlet egemenliğinin insan haklarının korunmasına bağlı olarak var olduğu, aksi halde anlamını yitirdiği görüşünün bugün egemen devletlerce BM nezdinde, yeterince içselleştirilmese de, kabul edildiği gerçeğine dayanarak, etik açıdan asıl etkili itirazın müdahalenin silahlı olmasına ve buna bağlı olarak da yaratacağı insani zarara yönelik olduğunu söylemek gerekir. Burada ön plana çıkan liberal düşünce ise bu tip müdahalelerin yarardan çok zarara neden olabileceği endişesidir ve de ne olursa olsun bu müdahaleler masum insanların da ölümüne, yaralanmasına ve müdahaleden doğacak yeni sorunlara (daha fazla alt yapı tahribatı gibi) yol açacaktır.

Sonuç olarak, liberalizm *“hakları devletler veya diğer kurumsal aktörler tarafından ihlal edilmemesi gereken dünya çapında bir hak sahipleri topluluğunun var olduğu kozmopolit bir etik üzerine kuruludur.”*¹¹⁷ Etik ile ilişkisi oldukça eskiye

¹¹⁵Fernando R. Teson, “The Liberal Case For Humanitarian Intervention”, **Humanitarian Intervention**, Ed. By. . Holzgrefe and Keohane, pp.94-95.

¹¹⁶Iain Atack, “Ethical Objections to Humanitarian Intervention”, **Security Dialogue**, Vol. 33, No:3, September 2002, p.279.

¹¹⁷Mervyn Frost, **Global Ethics: Anarchy, Freedom and International Relations**, Routledge, 2008, p.102.

uzanan bu yaklaşım, uluslararası politika bağlamında realizmin ahlaki kayıtsız tavrına da etik bir alternatif oluşturur.¹¹⁸

2.1.1.2. Realizm

Bazı ince farklılıklar ile birlikte klasik realizm ve onun farklı varyantları arasında bir süreklilikten bahsetmek mümkündür ki realizm ile özdeşleşen üç ilke - devletçilik (statism), hayatta kalma (survival), kendi kendine yardım (self-help)- hem Thucydides gibi klasik bir realistin hem de Kenneth Waltz gibi yapısal realistlerin çalışmalarında kendine yer bulmaktadır.¹¹⁹ Bu üç temel ilkedен de anlaşılacağı üzere realistler açısından uluslararası sistemin temel aktörleri egemen devletlerdir ve bu devletlerin esas amacı hayatta kalmaktır; bunu başarabilmek için ise, onları diğer devletlerin yarattığı potansiyel tehditten koruyabilecek bir üst otoritenin yokluğunda (anarşi ortamında), devletler kendi başlarının çaresine bakmak mecburiyetindedir. Bu yüzden, hayatta kalma ve bunun için yapılacaklar (güç-güvenlik biriktirme gibi) realistler tarafından yüksek politika alanları olarak görülüp önemsenirken; diğer tüm meseleler (çevre, ekonomi, insan hakları gibi) ise alçak politika alanı olarak görülmekte ve daha az önemsenmekte, hatta bazen etkileri göz ardı dahi edilmektedir. Bu noktada etik de realizm tarafından alçak politika alanlarından biri olarak kabul edilmekte ve günümüz realistlerinden Mearsheimer, realizmin değerlere yönelik duruşunu “*Realist hikayede insan hakları ve değerler için fazla bir yer yoktur.*” diyerek özetlemektedir.¹²⁰

Realizmin, etik değerlerin üzerinde çok durmamasının nedenlerden birisi, hiç şüphesiz, onun bu husustaki şüpheciliğidir. Esasen, realistler, evrensel ahlaki ilkelerin varlığına dahi kuşku ile yaklaşmakta ve varlığı şüpheli olan bu ‘etik’ değerler uğruna devletleri kendi çıkarlarından vazgeçmemesi hususunda uyarmaktadırlar.¹²¹ Bugün, liberal kurumlar vasıtasıyla başta insan hakları olmak

¹¹⁸Mark D. Gismonti, **Ethics, Liberalism and Realism in International Relations**, Routledge, 2007, p.4.

¹¹⁹Tim Dunne and Brian C. Schmidt, “Realism”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. by. John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens, 6. Baskı, United Kingdom, Oxford University Press, 2014, pp.100-101.

¹²⁰John Mearsheimer “Through the Realist Lens”, **Conversations with History**, 7 April 2002, (çevrimiçi) https://conversations.berkeley.edu/mearsheimer_2002, 5 Mart 2019.

¹²¹Dunne and Scmit, “Realism”, p.100.

üzere egemen devletlerce kabul edilmiş birtakım evrensel değerden bahsetmek mümkündür. Ancak bu ilkelere bağlılık konusunda devletlerin aynı hassasiyeti göstermedikleri de ortadadır. Başka bir ifade ile bu değerlerin evrenselliğinin pratikte her devlet için aynı şeyi ifade etmediği açıktır.

Birçok realist ahlaki değerlerin varlığına şüphe ile baksa da, realizmin etik dış politikaya yaklaşımının asıl belirleyicisi bu şüphecilik değildir. Asıl belirleyici olan, ahlaki tartışmaların dış ilişkilerde çok az belirleyici olabileceğini düşünmeleri, bu hususta karamsar olmalarıdır.¹²² Bu karamsarlığın nedeni de devletlerin önünde sonunda, isteseler de istemeseler de, kendilerini düşünmek zorunda kalacağı gerçeğidir. Devletler için ekonomik, insani, çevresel çıkarlarının varlığı inkar edilemez de olsa devletin varlığı tehlikeye girdiğinde bu çıkarların gerçekleştirilmesi için de bir olanak kalmayacaktır.¹²³ Başka bir ifade ile etik bir dış politika izlediğini iddia eden devletler de, kendi varlıkları söz konusu olduğunda, etik olmayan davranışlarda bulunmaktan kaçınamayacaklardır. Bu sebeple, etik bir dış politika uygulaması güzel bir ideal olsa da pratik de, uluslararası koşullar gereği, mümkün değildir.

Sert bir realist bakış açısıyla ise kişisel çıkarlar yerine başkalarının çıkarlarına dayanan bir etik dış politika oluşturma arzusu uluslararası politika gerçeklerinin yanlış anlaşılmasıdır. Kendi çıkarlarını sadece etik değerlerde görenler kendilerini kandırıyor olabilecekleri gibi diğerlerini aldatma peşinde de olabilirler.¹²⁴ Eğer gerçekten bunun mümkün olacağına safça inanmıyorlarsa, muhtemelen kendi örtülü amaçlarını gerçekleştirme peşindedirler. Bu doğrultuda, etik dış politika söylemlerinin, büyük güçlerin diğer devletlere yön vermek, onlar üzerindeki çıkarlarını daha kolay gerçekleştirmek için, kullandıkları bir araç olması muhtemeldir. Ancak, bu araç, yine de kusurludur çünkü sorun da yaratır. Devletlerin ihraç ettiği silahların kötüye kullanımını engellemek için silah ihracatında yapacağı

¹²²Terry Nardin, "Ethical Traditions In International Affairs", **Traditions Of International Ethics**, Ed. by., Terry Nardin and David R. Mapel, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, p.15.

¹²³Tim Dunne and Brian C. Scmit, "Realism", **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. by. John Baylis, Steve Smith, 2.Baskı, New York, Oxford University Press, 2001, p.144.

¹²⁴Volker Heins and David Chandler, "Ethics and foreign policy: New perspectives on an old problem", **Rethinking Ethical Foreign Policy: Pitfalls, possibilities and paradoxes**, Ed. by. David Chandler and Volker Heins, London and New York, Routledge, 2007, p.4.

kısıtlamanın, ülke içinde istihdam kaybına sebebiyet verebilecek olması durumunda olduğu gibi, ulusal çıkarlar ile etik değerlerin uyuşmadığı zamanlar söz konusudur ki realistler, bu sebeple, etik bir dış politika ilan etmeyi, aynı zamanda, soruna davetiye çıkarmak olarak da nitelendirir.¹²⁵ Sonucunda etik bir dış politika ilan etmek, dış politikayı çok daha eleştirilebilir bir hale de getirmektedir ve ülkenin kendi ulusal çıkarına yönelik yapacağı manevra kabiliyetini, eğer ülke etik dış politika taahhüdünü göstermekte kararlı ise, sınırlandırabilmektedir.

Realizm dış politika da etik değerlerin takibini mümkün ya da en azından sürdürülebilir görmese de, realistlerin takip ettiği bir etik anlayışından da bahsetmek mümkündür. Bu noktada, insan hakları gibi evrensel etik değerler ile çelişir görünen realist etik, Hans Morgenthau ve George F. Kennan gibi bazı realistlere göre, farklı ve daha pragmatik bir ahlaki barındırır. Buna göre, kendi başının çaresine bakmak (self-help) aynı zamanda ahlaki bir görevdir ve devleti yönetenler, vatandaşlarının çıkarları için, uluslararası anarşi koşullarında devletlerini hayatta tutmakla mükelleftir.¹²⁶ Başka bir ifade ile ulusal çıkarların sürdürülmesi realistlere göre aslında etik de bir davranıştır. Devletlerin kendi vatandaşlarının iyiliği düşünmesinin üzerine geçebilecek bir etik kaygıları da olmamalıdır.

Devletlerin uzak diyarlardaki yabancıları kurtarma noktasında ahlaki bir göreve sahip olup olmadıkları sorusu realistler tarafından, devletin yine, yalnızca kendi vatandaşlarına karşı bir ahlaki göreve sahip olduğu şeklinde cevaplanmaktadır.¹²⁷ Kendi vatandaşına karşı ahlaki sorumluluğu olan devlet, sırf yabancıların hayatını kurtarmak için kendi askerinin canını tehlikeye atmak ya da kendi için fazladan ekonomik bir maliyet yaratmak istemez. Üstelik kendi çıkarlarına yönelik olmayan bir müdahalede ortaya çıkacak kayıplar, onun iç hesap verebilirliğini de tehlikeye sokacaktır. Bu bakış açısıyla, eğer bir devlet, tüm bunları göze alıp, bir müdahaleye gidiyorsa bunun sebebi sahip olduğu etik değerlerden ziyade sürdürmesi gereken ulusal çıkarlarıdır ve basitçe etik değerleri kendi bencil

¹²⁵Karen E. Smith and Margot Light, "Introduction", **Ethics and Foreign Policy**, Ed. by. Karen E. Smith and Margot Light, Cambridge University Press, 2001, p.2.

¹²⁶Richard Shapcott, "International Ethics", **The globalization of World Politics 2014**, Ed. by. Baylis, Smith and Owens, pp.198-211.

¹²⁷Chih-Hann Chang, **Ethical Foreign Policy?: US Humanitarian Interventions**, Routledge, 2011, p.26.

çıkarlarını gizlemek için kötüye kullanıyordur. Üstelik tüm ağır insan hakları ihlallerinin yaşandığı ülkelerde müdahaleyi gerektirecek bir ulusal çıkarı bulunamayacağı için de bu durum, aynı zamanda, kaçınılmaz olarak bir seçicilik de yaratmaktadır. 1999'da Kosova'ya giden devletlerin 2004'te Darfur'a gitmemesini, Darfur'da yaşananların Kosova'dan aşağı kalırlığı ile açıklamak mümkün değildir ama devletlerin ulusal çıkarları ile açıklamak mümkündür. Yine Kosova'ya yerel halk açısından daha az riskli olacak bir kara hareketinden ziyade müdahaleci güçlerin neden hava bombardımanını tercih ettikleri sorusunun cevabını da zayıyatı kendi açılardan en aşağıda tutmak istemeleri ile bağdaştırmak zor değildir.

Seçicilik ve kötüye kullanım gibi hususlar realistlerin insani müdahalelerin yasallaştırılması hususunda da karşıt tavır sergilemelerin önemli bir nedenidir. Endişeleri güçlü devletlerin emperyalist çıkarlarına bu yolla bir meşruiyet sağlanacak olmasıdır.¹²⁸ Bu nedenle, realistler, genellikle, egemen devletlerin iç işlerinin devletin kendisini ilgilendirdiği görüşünü paylaşır. Bu doğrultuda realistler için kendini demokratik ve barışçıl olarak tanımlayan bir devletin, eğer doğrudan bir çıkarı bulunmuyorsa, başka bir devletteki otoriterliğe ya da benzeri durumlara itiraz etme hakkı siyasi açıdan da ahlaki açıdan da yoktur.¹²⁹ Bu tip itirazlar, devlet egemenliğini zayıflatmaya ve daha çok kaosa neden olabilmektedir. Ancak burada, dikkat edilmesi gereken, realistler açısından itiraz edilen durum, müdahale edilmesi değil bu müdahaleciliğin ahlakileştirilmesidir. Neticede bu ahlakileştirme, güç ve çıkarlar dünyasında, samimiyetsiz ve sürdürülemez bir durum yaratır.¹³⁰ Dünyadaki bütün otoriter rejimleri ortadan kaldırmak, tüm insan hakları ihlallerini durdurmak mümkün olmadığı gibi; bundan doğrudan ya da dolaylı olarak zarar görmeyecek bir devlet için bu, çok da önemsenen bir sorun değildir. Bu yüzden ki ülkelerin müdahalelerine ahlaki bir değer yüklemeleri hem inandırıcı hem de pratik olmamaktadır.

¹²⁸Catherine Lu, **Just and Unjust Interventions in World Politics:Public and Private**, Palgrave Macmillan,2006, p.55.

¹²⁹Jill steans and others, **An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes**, 3.baskı, Pearson Education Limited, 2014, p. 69-70.

¹³⁰Raymond Plant, "Blair's Liberal Interventionism", **Ten Years of New Labour**, Ed. by., Matt Beech and Simon Lee, New York, Palgrave Macmillan, 2008, p.160.

Sonuç olarak, anarşik uluslararası sistemde, realizm dış politikada etik değerlerden ziyade güç-güvenlik politikalarına odaklanarak takip edilecek bir dış politika anlayışından yana bir tavır takınır ve etik dış politika iddiasında bulunanların dahi etik olmadığı ya da olamayacağı yönünde karamsar bir duruş sergiler.

2.1.1.3. İngiltere'nin Etik Dış Politikası

Uluslararası alanda daha etkin bir rol oynamak isteyen Blair hükümetinin, bu amaçla belirlediği dış politika yöneliminin öne çıkan önemli bir özelliği de dış politikanın 'etik bir boyut' taşıyacağı iddiası olmuştur.¹³¹ Zaten liberal enternasyonal bir geleneğe sahip parti için etik söylemler 1990'lı yılların başından itibaren, dünyada artan ağır insan hakları ihlalleri ve bu ihlallerin dünya medyasında edindiği yer ile artmış ve nihayet partinin 1997 yılında iktidara gelişi ile birlikte etik bir dış politika da gündeme gelmiştir. Ülkeyi dış politik meselelere daha fazla dahil edecek bu politik yaklaşım, aynı zamanda, onu önceki muhafazakar hükümetlerden farklı kılmayı da amaçlamıştır.* Bu doğrultuda, selefi hükümetin Irak'a silah satışıyla gündeme gelmesi ve dünyanın geri kalanı ile birlikte Ruanda ve Bosna'da yaşananlara gösterdiği ahlaki kayıtsızlık sebebiyle ülke içinde Yeni İşçi Partisi'nin de dahil olduğu önemli bir kesimden aldığı tepki de etik bir dış politikanın ortaya konması açısından anlam ifade etmiştir. Özetle Yeni İşçi Partisi, içsel bir sorumluluk hissi taşısın ya da taşımasın, bu politika ile hem ülke içinde hem de ülke dışında olumlu bir imaj ortaya koymak istemiş ve 1997 manifestosunda dış politikada etik değerlere yöneleceğinin sinyallerini şu şekilde vermiştir:

İşçi (Partisi) Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'nin etkili uygulaması ve Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'nin bir takviyesi için çalışacaktır. İşçi (Partisi) insanı öldürmeye yönelik her türlü kara mayınının ithalatını, ihracatını, transferini ve üretimini yasaklayacaktır... İşçi (Partisi) iç baskı ya da uluslararası saldırganlık için kullanabilecek rejimlere silah satışına izin vermeyecektir. Biz silahların ihracat

¹³¹ Steven Kettell, **New Labour and New World Order: Britain's role in the war on terror**, Manchester and New York Manchester University Press, 2011, p.12.

*Ünay, ülkelerdeki seçmenlerin etik bir dış politikadan ziyade ulusal çıkarlara dayanan bir dış politika tercih etmelerine rağmen; Batı dünyası liderlerinin değerlere yönelik bir dış politika ilan etmelerini; ülkelerinin siyasal sisteminin bozulduğu, seçmenlerin seçimlere ilgisinin düştüğü bir ortamda, bu liderlerin rüşlerini ispat etme çabalarına ve kendilerini küresel bir lider olarak sunma arzularına bağlar. Tony Blair'ı da bu liderler arasında değerlendirir. Bkz. Sadık Ünay, "Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere'nin Ortadoğu Politikası", **Ortadoğu Yıllığı**, 2006, p.447.

lisanslarına ilişkin kararların şeffaflığını ve hesap verebilirliğini arttıracaktır. Ve silah satışlarını yöneten bir AB yasasını destekleyeceğiz.

İnsan haklarının korunmasını ve tanıtımını dış politikamızın bir parçası haline getireceğiz. Soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçları soruşturmak için kalıcı bir uluslararası ceza mahkemesi oluşturulması için çalışacağız.¹³²

Yeni İşçi Partisi'nin manifestosuna yansıyan bu vaatlerin dış politikanın bir parçası haline getirilmesi ise hükümetin ilk dış işleri bakanı Robin Cook tarafından gerçekleştirilmiştir. Hükümetin göreve başlamasından kısa bir süre sonra açıkladığı görev beyanında Cook, çağın enternasyonalizm çağı olduğuna ve gelişen teknolojinin değiştirdiği koşullara değinerek *“Oturma odalarımızda televizyon ortamı sayesinde uzak diyarlardaki insan trajedisine anında tanığız ve bu yüzden cevabımızın ahlaki sorumluluğunu kabul etmekle yükümlüyüz.”* demiştir. Uluslararası alanda ülkenin değerlerinin desteklenmesinin İngiltere'nin de ulusal çıkarına olacağı vurgusunu yaparak dış politikalarının 'etik bir boyut' içermesi gerektiğini dile getirmiştir.¹³³ Bu çağrı medyaya ve kamuoyuna Blair hükümetinin 'etik bir dış politika' benimseyeceği yönünde yansımış ve bu 'etik bir boyut' fikrini çok daha iddialı bir noktaya taşımış dolayısı ile de eleştirilere çok daha açık bir hale getirmiştir.

Dış politikanın etik değerleri içermesi ya da daha kararlı olarak etik değerlerin dış politikayı belirlemesi fikri onu uygulayan ülkeden bağımsız olarak, ulusal çıkarların ne olacağı sorusunu gündeme getirmektedir ki bu soru, Blair hükümeti öncesi dönemde ulusal çıkarları sürdürme hususunda oldukça kararlı olan İngiltere için de kaçınılmaz olarak sorulmuştur. Etik bir dış politika uygulamanın ulusal çıkarların sürdürülmesini olumsuz anlamda etkilemeyeceği, dolayısı ile buna yönelik endişelere yer olmadığı Cook'un şu ifadelerinde kendine yer bulmuştur.

Dışişleri Ofisinin çalışmasının sadece ulusal çıkarlar ile ilgili olması gerektiği hususunda sürekli olarak uyarılıyorum. Aslında, buna katılıyorum. Ama ayrıca, değerlerimizi desteklemenin, prensiplerimizle gurur duymanın ulusal çıkarımızda olduğuna inanıyorum. İstikrarlı ve özgür olan ülkelerle daha iyi ticaret

¹³²Labour Party Manifesto, 1997.

¹³³ “Robin Cook's speech on the government's ethical foreign policy”, **The Guardian**, 12 May 1997, (çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/1997/may/12/indonesia.ethicalforeignpolicy>, 14 September 2018.

yapabileceğiz. Daha fazla demokrasinin diktatörlüğün yerini aldığına daha çok emin olacağız.¹³⁴

Cook'un, hükümetin liberal enternasyonal fikirlerini yansıttığı bu ifadeler ulusal çıkarlar ile liberal değerlerin birlikteliğini savunmuş; ama bu ikisinin çatışabileceği bir noktada ne olacağına cevap vermemiştir ki bu, genelde liberal düşünürlerin de yanıtlamakta zorlandığı bir husus olmuştur. Bu aşamada, böyle bir durum söz konusu olduğunda, İngiltere'nin nasıl bir tavır takınacağını, söylemlerinden ziyade uygulamaları ile netlik kazandığını söylemek mümkündür.

Kosova ve Sierra Leone müdahalelerine öncülük edilmesi, İngiliz Ordusu tarafından yabancı birliklere verilen eğitimin insan hakları ve ordunun sivil hesap verebilirliğini gözetecek şekilde düzenlenmesi, hükümetin insan hakları lobisine verdiği destek gibi birtakım politikalar etik dış politikanın olumlu yansımaları olarak ortaya çıkmıştır.¹³⁵ Bunun dışında, 1998 itibari ile yayınlanmaya başlayan insan haklarına yönelik yıllık raporlar ve 2001'de kurulan çatışmaları ve onlardan etkilenen insanları azaltmayı amaç edinen Afrika Çatışma Önleme Havuzu (ACPP) ve Küresel Çatışma Önleme Havuzu (GCPP) da İngiltere'nin etik dış politikasının sürdürülebilirliğine dair ümit vaat eden diğer önemli gelişmeler olmuştur. Bu ümit vaat eden politikaların yanında, hükümetin öne çıkan bazı diğer politikaları ise aksi tesir yapmış ve hükümet, etik söylemleri ile dış politika icraatlarının tutmaması nedeniyle sıklıkla sert eleştirilere maruz kalmıştır. Üstelik bu politikalar, etik ile uyuşan politikaların da, bir yerde, gölgede kalmasına sebebiyet vermiş; İngiltere'nin bu hususta güvenilirliğini zedelemiştir. Nihayetinde, etik bir dış politika ortaya koymak, bu değerler ile çelişebilecek en ufak bir hareketin bile dikkatleri üzerine çok daha fazla çekmesine sebep olabilecekken Blair hükümetinin bu dönemdeki bazı dış politika icraatları etik ilkeler ile asgari düzeyde dahi uyum sağlamakta zorlanmıştır.

¹³⁴Robin Cook, "Human Rights: Making The Difference", **The National Archives**, 16 October 1998, (çevrimiçi) <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20031013161341/http://www.fco.gov.uk/80/ser/vlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1007029391629&a=kArticle&aid=1013618394614>, 1 Mart 2019.

¹³⁵Paul Vallely, "Tony Blair and the Commission for Africa: A Fig Leaf for Iraq or a Moral Imperative?", **Remoralizing Britain?: Political, Ethical and Theological Perspectives on New Labour** Ed. by., Peter Manley Scott Christopher R. Baker Elaine L. Graham, Continuum, New York, 2009, p.193.

Bu bağlamda, hükümetin en çok eleştirildiği dış politika uygulamalarından birini ise ülkenin silah ihracatı oluşturmuştur.

İngiliz endüstrisi büyük ölçüde silah ihracatına bağlı olmuş ve bu ihracatın büyük bir bölümü insan hakları kayıtları açısından pek de parlak olmayan ülkeleri, özellikle Endonezya ve Körfez'deki Arap rejimlerini, kapsamıştır.¹³⁶ Aslında, hükümet, 1997 manifestosunda dahi, bu silahların iç baskı için kullanılmasının söz konusu olduğu rejimlere silah satmayacağını sözünü vermiş ama bu sözü tutma konusunda aynı hassasiyeti göstermemiştir. Ülkenin ekonomik çıkar ve hırslarının, etik ideallerinin önüne geçtiği silah icraatı meselesi, liberal bir söylem ancak ulusal çıkara dayalı realist bir tutumda gerçekleşmiştir. Silah, endüstrinin bu kadar önemli bir parçası ve dolayısı ile ülke içinde büyük bir istihdam kaynağı iken, bu durumu bozacak her hangi bir hamleden kaçınılması tercih edilmiştir. Üstelik ülkenin etik dış politika açısından gösterdiği tek uyumsuzluk da silah ihracatı ile sınırlı kalmamıştır.

Demokrasi ve insan hakları gibi insani değerleri destekleyeceğini iddia eden hükümet, Suudi Arabistan ve Mısır gibi temel müttefik devletlerdeki demokrasi yanlısı güçlere destek vermezken Rusya'nın Çeçenistan'daki ve Çin'in Tibet'teki eylemlerine rağmen bu ülkelere diplomatik destek sağlamıştır. Ayrıca baş müttefiki Bush'u, Guantanamo Körfezi'ndeki operasyonlarında olduğu gibi, açıkça insan haklarını ihlal ettiği durumlarda dahi eleştirme kararlılığını göstermekte zorlanmıştır.¹³⁷ Hükümetin iddiaları ve ortaya koyduğu gerçeklerin oluşturduğu bu tezat, iddia edilenin aksine, etik değerler ile ulusal çıkarların her zaman bir uyum gösteremeyeceğini teyit etmiş ve Blair hükümeti açısından, ulusal çıkarların öncelikli olduğunu, bir nevi, kanıtlamıştır.

Blair hükümetinin etik dış politikasının önemli bir karakteri de onun müdahaleci doğası olmuştur. Uluslararası konjonktürü iyi analiz eden Blair, kendisini ve ülkesini küresel bir lider yapabilecek bir fırsatı, dünyanın yanıtını aradığı başka devletlerdeki ağır insan hakları ihlallerine yönelik ne yapılacağı sorusunun cevabını

¹³⁶Chris Brown, "Ethics, interests and foreign policy", **Ethics and Foreign Policy**, Ed. by. Smith and Light, p.18.

¹³⁷Steven Kettel, **Dirty Politics? New Labour, British Democracy and the Invasion of Iraq**, London And Newyork, Zed Books, 2006, p.27.

formüle etmeye çalışarak, yakalamak istemiştir. Bu amaçla, Kosova’da Sırp şiddeti sürerken, 22 Nisan 1999’da, soykırım, etnik temizlik gibi ağır insan hakları ihlallerinin söz konusu olduğu bir ülkenin vatandaşlarını kurtarmaya yönelik nerede ve nasıl müdahale edilmesi gerektiği yönünde kriterler sunduğu ünlü Chicago konuşmasını gerçekleştirmiştir. Uluslararası toplum doktrini ya da Blair doktrini olarak adlandırılan bu kriterler, Blair tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

Birincisi, devamızdan emin miyiz? Savaş, insani sıkıntıyı hafifletmek için kusurlu bir araçtır, ancak silahlı kuvvet bazen diktatörlerle başa çıkmanın tek yoludur. İkincisi, tüm diplomatik seçenekleri tükettik mi? Kosova örneğinde olduğu gibi her fırsatta her zaman barış vermeliyiz. Üçüncüsü, durumun pratik bir değerlendirmesine dayanarak, duyarlı ve ölçülü bir şekilde üstlenebileceğimiz askeri operasyonlar var mı? Dördüncü olarak, uzun vadeye hazır mıyız? Geçmişte çok fazla çıkış stratejisinden bahsettik. Ancak bir taahhütte bulunduktan sonra, savaş bittiğinde basitçe gidemeyiz; ılımlı sayıda askerle kalmak, büyük sayılar ile performansı tekrarlamak için dönmekten daha iyi. Son olarak, ilgili ulusal çıkarlarımız var mı? Kosova’dan etnik Arnavutların toplu kovumu dünyanın geri kalanının dikkatini talep etti. Ancak bunun Avrupa’nın böyle yanıcı bir bölgesinde gerçekleşiyor olması fark yaratır.¹³⁸

Müdahale etmeme ilkesine, ağır insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda, meydan okuyan bu doktrin, dönemin insani müdahale ile ilgili tartışmalarına yön vermiş ve ICISS tarafından koruma sorumluluğuna yönelik, ileri tarihte, ortaya konan kriterlere oldukça benzerlik göstermiştir. Bu benzerlik, bir anlamda, Blair’ın, insani müdahale anlayışının şekillenmesinde başlangıçta oynadığı öncü rolün de göstergesi olmuştur. Ancak Blair’ın, Kosova için, *“Bu, bölgesel emellere değil, değerlere dayalı haklı bir savaştır.”* diyerek ortaya koyduğu, etik değerlere dayalı bu müdahale anlayışını sürdürmesi, 9/11 sonrası dönemde, kendi ilkelerini uygulamada gösterdiği başarısızlık ile zorlaşmış ve yarattığı olumlu imaj giderek tersine dönmüştür.

Esasen, Blair doktrini ile başlayan süreçte İngiltere, 1998’de Irak’a yapılan kısa süreli hava bombardımanı hariç, dört askeri müdahaleye katılarak etik dış politikasının müdahaleci yönünü oldukça ortaya çıkarmıştır. Blair’ın

¹³⁸Tony Blair, “The Blair Doctrine”, **Global Policy Forum**, 22 April 1999, (çevrimiçi) <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/154/26026.html> 17 Şubat 2019.

otobiyografisine yansıttığı “*O parlak mayıs sabahı Downing Sokağı’ndaki eve* girdiğimde bana başbakanlığım sürecinde Britanya’yı dört kez savaşa sokacağımı söyleseydiniz şaşırır, dehşete düşerdim.*” sözleri de bu olağandışı durumu teyit eder nitelikte olmuştur.¹³⁹ Liberal bir müdahalecilik anlayışı benimseyen ve bu doğrultuda müdahalelerini ağır insan hakları ihlallerini önleme ve diktatörle başa çıkmanın bir yolu olarak sunan başbakan, aynı zamanda, uluslararası sistemin gerçeklerinden de kopmamıştır. “*Dünyanın bütün yanlışları düzeltilemez, ama bozukluğun hepimizi tehdit ettiği yerde harekete geçmeliyiz.*” diyerek her zaman, her duruma yönelik müdahale etmelerinin pratik imkansızlığını da ortaya koymuştur.¹⁴⁰ Blair’ın ortaya koyduğu bu uluslararası sistemin sınırlarının farkındaki realist tavrı onu yine de eleştirilerden uzak tutmamıştır. Madem büyük bir insan hakları savunucu ise, İngiltere’yi neden Darfur ve Zimbabve gibi insani krizin dorukta olduğu yerlerde, insani bir savaşa sokmadığı hususunda uluslararası toplum tarafından yoğun eleştiriler ile karşılaşmıştır. Ancak asıl eleştirildiği hususlar gitmediği müdahaleler değil, bu sonraki eleştirileri de besleyen, Afganistan ve Irak müdahaleleri olmuştur.

Günümüz liberal müdahalecilik anlayışı, ülkelerin hiçbir çıkarı olmaksızın, müdahalede bulunmayacaklarının farkındalığı ile, ülkelerin bu tip müdahalelere katılırken birtakım ulusal çıkarlarını sürdürmenin de peşinde olduklarını kabul eder. Ancak ulusal çıkarın etik değerlerin korunmasının önüne geçmemesi gerekir ki 9/11 sonrası süreçte Blair hükümeti açısından bunun gerçekleştiğini söylemek zordur çünkü Blair, bu dönemde, ortaya koyduğu beş kriterin liberal etik bir müdahale anlayışı ile en az ilişkilendirilebilecek ve koruma sorumluluğu açısından en az şeyi ifade edecek olan beşinci kriterine karşı sadakatini koruyarak diğer dört kriterin sağlanmadığı durumlarda dahi müdahaleden vazgeçmemiştir. Üstelik bu müdahalelerde en az ön plana çıkardığı kriter yine beşinci kriter olmuş; müdahalelerine etik bir zemin oluşturma çabasını ısrarla sürdürmüştür. Ancak bu çaba, ülkenin etik dış politikasının inandırıcılığını yitirmesi yolunda büyük pay sahibi olmuştur.

* Başbakanlık konutu

¹³⁹Tony Blair, **Bir Yolculuk**, Çev., Enver Günsel, Ed. by. Sibel Yıldız, İlyas Bura, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2012, p.252.

¹⁴⁰“Full text of Tony Blair's speech in Texas”, **The Guardian**, 8 April 2002, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2002/apr/08/foreignpolicy.iraq>, 22 Mart 2019.

Sonuç olarak, Balkanlar'daki nefret ve Ruanda'da yaşanan soykırım, kendi neslinden birçok kişiye olduğu gibi, Blair'a da liberal, müdahaleci bir enternasyonalizmi teşvik etmiştir.¹⁴¹ Zaten liberal enternasyonalist bir geleneğe sahip parti göreve gelir gelmez etik dışı politika beyanında bulunurken, dış politikasının en önemli özelliklerinden birisinin de aktif bir liberal müdahalecilik olduğu kısa sürede belirginlik kazanmıştır. Ancak hükümetin liberal etik iddialarının hem müdahaleciliğine hem de diğer dış politika kararlarına yansımadağı durumlar olmuş; etik dışı politikanın getirdikleri ile hükümetin ulusal çıkarlarının uyuşmadığı bu durumlar, onun önce ulusal çıkarlarını seçeceğini göstermiştir. Yalnızca, ülkeyi olumsuz yönde etkilemeyeceğı zamanlarda ortaya çıkan etik düşünceler, İngiltere açısından önce realizmin geldiğini ve idealizmin ise sadece şartlar uygun olduğunda ortaya çıktığını kanıtlamıştır.¹⁴² Bu bakımdan etik dışı politika söyleminin ve beraberinde gelen liberal müdahalecilik anlayışının İngiltere'ye daha fazla saygınlık sağlama, onu dünya meselelerinde daha etkin kılma yolunda kabul edilebilir bir araç olmaktan çıkarak, büyük oranda İngiltere'nin kendi ulusal çıkarlarına hizmet eden ve onları masumane göstermeyi amaçlayan bir dış politika aracına dönüştüğü söylenebilir.

2.1.2. Transatlantik Köprü Olma İsteğı Doğrultusunda Avrupa ve ABD ile İlişkiler

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere'nin dış politikası Winston Churchill'in belirlediğı "üç daire" stratejisi üzerine kurulmuştur. Bu üç daireden birini temsil eden milletler topluluğı ile ilişkiler zamanla dış politikadaki önemini yitirmiş; bunun temel sebebi de dekolonizasyon süreci ile birlikte dairenin ekonomik olarak çöküntüde olan ülkeye daha fazla maliyet yaratmaya başlaması olmuştur. Diğer iki daireyi temsil eden Avrupa ve ABD ile ilişkiler ise, ara sıra her ikisi ile de yaşanan gerilimlere rağmen, imparatorluk vasfını kaybeden İngiltere'nin

¹⁴¹John Dumbrel, **A Special Relationship Anglo -American Relations from the Cold War to Iraq**, Second Edition, Palgrave Macmillan, 2006, p.152.

¹⁴²Victoria Honeyman, "From liberal interventionism to liberal conservatism: The short road in foreign policy from Blair to Cameron", **British Politics**, Vol.12,1, p.48.

uluslararası sistemin etkin bir gücü olarak varlığını sürdürmesi için, önemli dış politika stratejileri olarak kalmaya devam etmiştir.

Peş peşe gelen İngiltere hükümetleri tarafından hem ABD hem de Avrupa ile değişken ilişkilerde bulunulmuş, tipik olarak ya ABD'ye ya da Avrupa'ya imtiyaz verme eğilimi gösterilmiştir. Blair hükümeti ise “transatlantik köprü” stratejisi ile bu ikiliği ortadan kaldırılarak her iki tarafla da karşılıklı güçlü ilişkiler kurulması yolu ile İngiltere'nin dünya sahnesinde öncü bir rol oynama kabiliyetini arttırmaya çalışmıştır.¹⁴³ İngiltere'nin Avrupa ve ABD arasında bir köprü olması fikri, bu dönemde ortaya atılmış bir fikir olmamakla birlikte, Blair dönemi ile birlikte bu düşünce ABD ile ilişkinin kilit noktası olarak vurgulanmaya başlanmıştır.¹⁴⁴ Başka bir ifade ile ABD ile özel ilişkinin en üst düzeyde sürdürülebilinmesi için Avrupa'ya olabildiğince yaklaşımak istenilmiş; bir tarafla olan ilişkinin geliştirilmesinin diğer tarafla da ilişkileri kuvvetlendirileceği inancı ile hareket edilmiştir. Blair, bu inancı 1997'de şu şekilde özetlemiştir:

(İngiltere dış politikası) Avrupa'da güçlü ve ABD ile de güçlü olmayı hedeflemelidir. İkisi arasında seçim yok. Biri ile daha güçlü, diğeri ile daha güçlü demektir. Amacımız ABD ile olan ilişkilerimizi her seviyede derinleştirmek olmalıdır. Biz ABD ve Avrupa arasındaki köprüyüz. Hadi faydalanalım.¹⁴⁵

Blair döneminde, bu anlayıştan yola çıkılarak, başlangıçta iki taraf ile de sıkı ilişkiler kurulmuş; ancak sürdürülememiştir. On yıllık Blair hükümetinin, özellikle 9/11 sonrasını oluşturan süreç, Avrupa'dan kopuş ve ABD'ye tam sadakat olarak vuku bulmuştur. Bunun sebeplerini anlamak için iki ilişkiyi de ayrı ayrı incelemek gerekmektedir.

2.1.2.1. Avrupa ile İlişkiler: İngiltere'yi Avrupa'nın Merkezine Yerleştirme İsteği

Art arda iki dünya savaşını şiddetli sıcak çatışmalar ile yaşayan Avrupa'da, kalıcı bir barışın sağlanması için Almanya ve Fransa arasındaki eski düşmanlıkları

¹⁴³ Steven Kettell, **New Labour and New World Order**, p.6.

¹⁴⁴ “British foreign policy since 1997”, **House of Commons Library**, Research Paper 08/06, 23 June 2008, (çevrimiçi) <https://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/RP08-56#fullreport>, p.20, 12 Haziran 2017.

¹⁴⁵ William Wallace, “The collapse of British foreign policy”, **International Affairs**, 82,1, (2005), p.55.

bitirecek ve onları bir araya getirecek bir formülün gerekliliği anlaşılmış ve bunun önemli bir adımı olarak da 1951 yılında Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu* (AKÇT) kurulmuştur. Bir arada barış içinde yaşamak için devletlerin egemenliklerinin bir kısmını, kurdukları bu ulus üstü yapıya devrettikleri bu oluşum zamanla işbirliği alanların genişlemesi ve yeni üyeleri ile bugünkü halini alırken, ismi 1 Kasım 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması olarak da bilinir) ile "Avrupa Birliği" olmuştur.

İngiltere başlangıçta bu oluşuma gerek egemenlik haklarının belli bir bölümünden taviz vermek istemeyişi gerekse de ABD ile ilişkilere verdiği önem nedeniyle mesafeli durmuştur. Lakin Avrupa'daki bu örgütlenmenin başarısı ve İngiltere'nin yaşadığı ekonomik sorunlar, ülkenin daha fazla dışarıda kalmak istememesine neden olmuş; bir süre sonra ülkenin birliğe yönelmesini sağlamıştır. Ancak zamanında AKÇT'ye katılma davetini reddeden İngiltere'nin bu sefere de birliğe 1961 ve 1967 yılında yaptığı iki başvuru, Fransa tarafından veto edilmiştir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'nin ABD'ye ve ona bağlılığından şüphe duymadığı İngiltere'ye olan mesafeli yaklaşımı bu vetolarda etkili olurken, İngiltere'nin birliğe girişi de ancak De Gaulle sonrası dönemde gerçekleşmiştir.

1973 yılında birliğe üye olan İngiltere'nin birlik ile olan ilişkileri de tıpkı birliğe giriş sürecinde olduğu gibi sancılı şekilde ilerlemiştir. İngiltere'nin üyeliği, iç siyasetinde partiler arası anlaşmazlıklara, hatta parti içi bölünmelerin yaşanmasına sebep olurken bu bölünmelerin temel nedeni ise ülkenin egemenlik hakları ve birliğin İngiltere'ye getirdiği yarara ya da zarara ilişkin olmuştur. Ülkenin AB'ye yönelik genel bir tutum değerlendirmesini ise Kıratlı şu şekilde ortaya koymuştur:

İngiltere geleneksel olarak dış işleri ve güvenlik politikalarının asıl adresi olarak NATO ve Atlantik ittifakını görmekte, Avrupa Birliğini ise İkinci Dünya Savaşı ile birlikte kesin olarak kaybettiği küresel, ya da en azından bölgesel liderliğini tekrar kazanmak için bir araç olarak değerlendirmektedir. Bu paradigmanın parçası olarak, AB entegrasyonuna İngiltere'nin çıkarlarına hizmet ettiği sürece destek verilmektedir. Örneğin, terörle mücadele ya da AB menşeli silah satışı gibi

*Topluluğun ilk üyeleri: Federal Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dur.

konularda İngiliz dış politikası büyük oranda AB ile ortak hareket etmektedir. Ancak İngiltere çıkarına aykırı bulduğu konularda Irak Savaşı'nın da gösterdiği gibi, AB'den bağımsız bir politika izlemekten imtina etmemektedir. Bu tür esnek bir dış politika ise, ancak hükümetlerarası bir yapıyla yönetilen bir dış politika mekanizmasında mümkün olabilir. Bu da İngiltere'nin geleneksel olarak üye devletlerin egemenlik haklarının Brüksel'e devredildiği ve veto haklarının ellerinden alındığı her türlü oluşumun karşısında durmasına neden olmuştur.¹⁴⁶

Blair'ın da AB politikasının bir özeti olarak kabul edilebilecek bu paragraf, İngiltere'nin birlik ile olan ilişkisinde belirleyici politikanın, pek çok üye devletinkine benzer ve AB'nin küresel bir güç olarak yükselmesini hala engeller bir şekilde, realizm olduğunu da göstermektedir.

Blair'ın, 1994 yılında liderliğini aldığı, İşçi Partisi, 1980'li yılların ortalarından itibaren daha Avrupa yanlısı bir politika takip etmeye başlamış ve 1997 yılında Blair, güçlü bir AB bütünleşmesi savunucusu olarak iktidara gelmiştir.¹⁴⁷ Blair'ın AB hedefi ise İngiltere'yi birliğin kalbine yerleştirmek, AB'de liderlik rolünü üstlenmek olmuştur. Yıllarca Almanya-Fransa ekseninde olan AB'ye, İngiltere'nin liderlik etme isteği Blair dönemi ile başlamamış ve aslında İngiltere'nin üyeliğinden itibaren her başbakan, en azından sözde de olsa, bu isteğe sahip olmuştur.¹⁴⁸ Ancak Blair dönemi ile birlikte bu istek çok daha fazla ön plana çıkarken, bunu sağlayacak politikalar da, en azından başlangıçta, takip edilmeye çalışılmıştır.

2.1.2.1.1. 9/11 Öncesi Dönem

Muhafazakar selefleri arasında yaşanan, özellikle başını Avrupa bütünleşmesinin çektiği, sorunlar ardından Blair hükümeti, seleflerinin aksine “Avrupa Şüpheli” bir yaklaşım takip etmeyeceği vaadinde bulunmuştur.¹⁴⁹ Aslında, Margaret Thatcher hükümeti döneminde çok baskın olan bu şüphecilik,

¹⁴⁶Osman Sabri Kıratlı, “Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt.11, Sayı:1, 2016, p.219.

¹⁴⁷Julia Smith, “A missed opportunity? New Labour's European policy 1997–2005”, **International Affairs** 81, 4 (2005), pp.705-706.

¹⁴⁸Ian Bache and Neill Nugent, “Europe”, **Blair's Britain 1997-2007**, ed. by. Anthony Seldon, New York, Cambridge University Press, 2007, p.538.

¹⁴⁹Lynne Dryburgh, “Blair's First Government (1997–2001) and European Security and Defence Policy: Seismic Shift or Adaptation?”, **The British Journal of Politics and International Relations (BJPIR)**, Vol.12, 2010, p.257.

halefi John Major hükümeti tarafından da biraz yumuşatılmaya çalışılmıştır ancak ilişkilerde asıl büyük yumuşama ancak Blair dönemi ile gerçekleşmiştir.

Blair'ı, seleflerinden farklı olarak daha fazla Avrupalılaşmaya iten şey, İngiltere'nin kıtadan göreceli olarak ayrıldığı yıllarda, ABD tarafından, Avrupa'da sürdürülen diğer ilişkilerin İngiltere ile kurulan özel ilişkiye tercih edebileceği riskinin anlaşılması olmuştur.¹⁵⁰ Başka bir ifade ile özel ilişkinin baskınlığı sürmüş, Avrupalılaşma özel ilişkinin güçlendirilmesi için bir araçsallık da arz etmeye başlamıştır. Avrupa bütünleşmesi taraftarı olan ama Avrupa federe devletine karşı olan Yeni İşçi Partisi'nin, AB ile sürdürülecek ilişkiler için benimsediği öncelikler ise 1997 Manifestosunda kendine şu şekilde yer bulmuştur:

- Tek pazarın hızla tamamlanması
- Genişlemeye yüksek öncelik verilmesi
- Ortak Tarım Politikası'nın acele reformu
- AB kurumlarında daha fazla açıklık ve demokrasi
- Önemli hususlarda ulusal veto hakkını koruma
- Sosyal Bölümün imzalanması (Maastricht Antlaşması'nın)¹⁵¹

İlk beş hedef, Yeni İşçi Partisi'nin muhafazakar selefleri Thatcher ve Major hükümetlerinin hedeflerine benzerlik göstermiş ve aslında sadece Maastricht Antlaşması'nın Sosyal bölümünün imzalanması içeren altıncı madde ile Yeni İşçi Partisi, seleflerinden ayrılmıştır.¹⁵² Sosyal bölümün imzalanması AB politikalarını benimsemede önemli bir gelişme olmakla birlikte yine Maastricht Antlaşması ile kararlaştırılan, Muhafazakar Parti yıllarında veto edilen AB üyeleri arasında Ekonomik ve Parasal Birlik (EMU) hususu İngiltere'yi bu yeni dönemde de düşündüren bir sorun olmaya devam etmiştir.

EMU konusunda müzakereler yürütüleceği ve bu konunun kabine ve parlamento onayı ardından halkın da onayına sunulacağı 1997 manifestosunda Yeni İşçi Partisi tarafından vurgulanan bir husus olmuştur. Lakin EMU'ya katılmanın

¹⁵⁰Steven Philip Kramer, "Blair's Britain After Iraq", **Foreign Affairs**, Vol. 82, No. 4 (Jul. -Aug. ,2003), p.93.

¹⁵¹Labour Party Manifesto, 1997.

¹⁵²Bache And Nugent, "Europe", p.532.

İngiltere ekonomisi üzerinde yararına ilişkin şüphecilik, hemen baş göstermiş ve ekonomik çıkarların gölgesinde EMU içinde yer alma konusunda bir başarı sağlanamamıştır. Ancak EMU'da yer almamanın ekonomiden ziyade önemli bir siyasi sonucu, EMU'ya dahil olmadan İngiltere'nin AB de baskın bir aktör olarak var olamayacağı gerçeği olmuştur.¹⁵³ Neticede EMU'ya dahil olmamak, İngiltere'nin bu dönemde hala AB politikalarını benimsemekte zorlandığını ve hala kendi çıkarlarını onun ötesinde tuttuğunu ortaya çıkarmaktadır. Hem AB liderliğini isteyip hem de AB politikalarından kendini soyutlamak sürdürülebilir bir gerçeklik değildir. Bu sebeptendir ki Yeni İşçi Partisi, EMU'ya dahil olmasa da onu reddeden bir Muhafazakar Parti gibi kesin bir çizgi de çekmemiş ve onu tartışılması gereken bir husus olarak ele alıp bu konuyu ötelemeyi tercih etmiştir.

Hükümetin ilk yıllarında İngiltere'nin AB içinde bir liderlik üstlenebileceği yönünde umut vaat edici bir gelişme ise Maastricht Antlaşması'nın ikinci sütunu olarak ortaya konan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) çerçevesinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) oluşturulması olmuştur. Aralık 1998'de Fransa ile birlikte imzaladıkları St. Malo Deklarasyonu ile temelleri atılan bu politika, İngiltere nezdinde de yeni bir yönelimi işaret etmiştir. Bu zamana kadar güvenliğin NATO'ya bağlı olması yönünde bir politika takip eden Blair hükümetinin, bu değişen tutumunun nedenini Blair'ın otobiyografisindeki şu sözlerde bulmak mümkündür:

NATO harekatı konusunda hazırlık görüşmeleri yaparken bir şey daha anlaşıldı; sadece hava harekatı yapsak bile uçakların yüzde 85'ini Amerika verecekti. Aslında ABD olmasa hiçbir şey yapamayacaktık. Avrupa'nın tam anlamıyla etkisiz olduğu açıktı.¹⁵⁴

Bu sözler, Kosova müdahalesine giden süreçte Avrupa'nın göbeğinde cereyan eden vahşete, Avrupa'nın kendi başına cevap verecek güçte olmaması ve ABD'nin de müdahaleye, özellikle de bir kara harekatına, yanaşmaması neticesinde söylenmiştir. Bu durum ise İngiltere'nin dahi Avrupa'nın güvenliği için NATO'ya alternatif bir güç arayışı fikrine sıcak bakmasının sebebinin oluşturmuştur. Bu

¹⁵³Kirsty Hughes and Edward Smith, "New Labour—New Europe", *International Affairs* 74, 1, (1998), p.97.

¹⁵⁴Blair, *Bir yolculuk*, p.259.

doğrultuda da İngiltere NATO'dan, olabildiğince, bağımsız bir Avrupa güvenliği hayal eden Fransa ile St. Malo'da ortak bir adım atabilmiştir. İngiltere'nin bu yeni tutumunun diğer bir sebebi olarak da EMU'ya henüz dahil olmamış ve bu nedenle ekonomik ve politik anlamda AB'de liderlik sağlayamayacak durumda olması gösterilmiş; ülkenin, bu durumun yarattığı kaybı, güçlü olduğu güvenlik alanında liderliği alarak telafi etmeye çalıştığına dikkat çekilmiştir.¹⁵⁵ Fakat Avrupalılar ile Atlantikçiler arasındaki temel ayrılıkların çok daha keskin hale geldiği 9/11 sonrası süreçte, İngiltere'de AGSP'ye olan ilgisini, eski hevesini, kaybetmiştir.¹⁵⁶

9/11 öncesi dönemde, Avrupa için bir bakan atanması, Amsterdam ve Nice Antlaşmalarının imzalanması, Lizbon ve genişleme sürecine verilen destek gibi hususlar da İngiltere'nin Avrupa Birliği siyasetinde daha yapıcı olmak istediğinin diğer göstergeleri olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷ Günümüz AB'sinin temel taşları olan bu anlaşmalar ve politikalar, AGSP'ye verilen destek ve en azından EMU'nun daha tartışılabilir bir hal alması -hep birlikte ele alındığında- İngiltere'nin, Blair'ın hükümetinin görevdeki ilk dönemini de oluşturan bu süreçte daha yapıcı ve ılımlı bir politika takip ettiğini ortaya koyar niteliktedir. Bu dönemde bir AB liderliği elde edildiğini söylemek güçtür ancak ilişkilerin dramatik bir şekilde iyileştiğini ve yakınlaştığını kabul etmek gerekir. Öte yandan 9/11 ile ortaya çıkan yeni dinamikler ile birlikte bu dönemde yansıyan olumlu imajın, tersine döndüğünü de söylemek mümkündür.

2.1.2.1.2. 9/11 Sonrası Dönem

Soğuk Savaş dönemi, Avrupa ve ABD arasındaki transatlantik ilişkiler üzerinden şekillenmiş; bu dönemde Avrupa, ABD'nin Sovyetler ile yüzleştiği odak noktasını teşkil ederken; ABD ise Avrupa'nın koruyucu gücü olmuştur. Soğuk Savaş'ın bir felaketten daha azıyla sonuçlanmasına yol açan bu ilişki, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile eski önemini yitirmiş ve bu dönemde tarafların öncelikleri de birbirlerinden giderek farklılaşmaya başlamıştır.¹⁵⁸ ABD'nin

¹⁵⁵Kramer, "Blair's Britain After Iraq", p.96.

¹⁵⁶Kıratlı, "Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası" p.220.

¹⁵⁷Kettell, **New Labour and New World Order**, p.13

¹⁵⁸Ivo H. Daalder, "The End of Atlanticism", **Survival**, Vol.45, No:2, Summer 2003, p.149.

kendisine rakip olabilecek her hangi bir gücün önüne geçerek tek kutupluluğu sürdürmek istediği bu yeni dönemde, AB de siyasi bütünleşmesini sağlamaya yönelik adımlar atmış ve insan hakları, demokrasi, çevre gibi konuları dış politikasında öncelikli meseleler haline getirmiştir.¹⁵⁹ Değişen önceliklerin birbirlerine çok da zarar vermediği bu süreçte ilişkiler eskisine göre daha mesafeli olmuş ancak sert bir çatışma içinde de olmamıştır. Hatta ABD'nin, Soğuk Savaş sonrası Avrupa'da yaşanan iç çatışmaları durdurmaya yönelik bölgeye icabeti Sovyet tehdidinin ardından misyonu yitiren NATO'ya da yeni bir görev kazandırmış; böylece NATO ittifakı yolu ile de ilişkiler devam ettirilmiştir. Böyle bir ortamda göreve gelen Blair hükümeti için ise AB ve ABD ile olan ilişkileri aynı anda yürütmek ve ikisi arasında transatlantik bir köprü görevi görmek çok da zor olmamış; hükümet ABD ile yürüttüğü özel ilişkiyi devam ettirirken, Avrupalılaşma hedeflerini de sürdürebilmiştir. Lakin 9/11'in ardından ABD ve AB arasında net dış politika ayrılıklarının ortaya çıkması ile Blair hükümetinin de bu politikalarının sürdürebilirliğini zorlaştırmıştır.

AB içinde her zaman başını Fransa'nın çektiği (Avrupacı) bir grup bölgedeki ABD etkisini sürekli kırmaya çalışıp kendi güvenlik ve siyasi sistemini ABD'den bağımsız bir biçimde gerçekleştirme hedefine sahip olmuş; buna karşılık başını İngiltere'nin çektiği (Atlantikçi) diğer grup ise ABD'nin Avrupa'daki varlığının AB'nin güvenliği ve etkisi için vazgeçilmez olduğunu düşünmüştür. 9/11 sonrası AB içindeki bölünmelerin sebebini de oluşturan bu fikir ayrılığı Afganistan'da etkisini çok hissettirmeyenken, Irak'ta doruğa çıkmış ve Avrupacı grup İngiltere'nin arada yürütmeye çalıştığı diplomasiyi de etkisiz kılmıştır.

9/11'in hemen ardından, ABD'nin Afganistan'a kaçınılmaz tepkisine çok taraflı destek bulmak için, Blair elli dört toplantı yapmış; Avrupalı liderler ile kurduğu yakın ilişki de bu hususta işini kolaylaştırmıştır.¹⁶⁰ AB'nin de küresel bir rol oynama isteğinin de bir sonucu olarak ABD'ye teröre karşı savaş için verdiği

¹⁵⁹Nazmi Üste ve A. Sait Sönmez, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve AB Dış Politikaları'nda Ortaya Çıkan Temel Farklılıklar (1991-2001)", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.9, Sayı:17, 2012, p.81.

¹⁶⁰Mark Phythian, "From Asset to Liability: Blair, Brown and the 'Special 188 Relationship'" **British Foreign Policy: The New Labour Years**, Ed. By Oliver Daddow and Jamie Gaskarth, Palgrave Macmillan, 2011, p.195.

destek, AB-ABD eksenini birbirine yaklaştırırken İngiltere de AB-ABD arasında bir seçim yapmaktan kurtulmuş ve köprünün iki tarafını birbirine yaklaştırarak adeta bir politik zafer kazanmıştır. İngiltere, dış politikasındaki geleneksel eğilimin aksine, ABD ve Avrupa arasında bir seçim yapmadan ikisi ile de kuvvetli işbirliği sağlanabileceğini göstermiş; bu sırada da Afganistan halkının kurtarılması ve ülkenin yeniden inşasına yönelik çağrıları ile etik dış politikaya ve liberal müdahaleciliğe olan inancını da sürdürdüğünü ispat şansı elde etmiştir.

AB ülkelerinin Afganistan müdahalesine verdikleri destekleri elbette ki sadece İngiltere'nin dış politikasına ve arada yürüttüğü diplomasiye bağlamak zordur. 9/11 dünya genelinde bir şok etkisine yol açmış ve teröre karşı ortak bir nefret hissiyatına sebep olmuştur. Taliban ve El-Kaide'nin geçmiş saldırganlıkları da düşünüldüğünde, Avrupalı devletler de dünyanın geri kalanı ile birlikte kendini büyük bir güvenlik tehdidi altında hissetmiş ve hem küresel terör tehdidine karşı bir şeyler yapılması gerektiği hem de Afganistan halkının kurtarılması gerektiği fikrini paylaşmışlardır. Bu sebeple, ABD müdahalesinin ardından bölgede yeniden inşa faaliyetlerini kolaylaştırmak ve Afgan halkının güvenliğini sağlamak için konuşlandırılan Uluslararası Güvenlik ve Destek Gücü (ISAF) birçok AB ülkesinden de takviye kuvvet içermiş ve AB ülkeleri de yeniden inşanın birer aktörü olabilmişlerdir.

9/11 sonrası dönemde transatlantik ilişkilerde ve buna bağılı olarak Blair hükümetin transatlantik köprü stratejisinde asıl çözölme ise 2002 yılı itibari ile Irak'a yönelik bir askeri müdahalenin gündeme gelmesi sonucunda olmuştur. 9/11 ve Irak'ı birbiri ile ilişkilendirmenin yarattığı zorluk, Afganistan müdahalesindeki gibi bir desteğin önüne geçmiş; Blair hükümetinin transatlantik köprü olma stratejisi de asıl bu noktada önem kazanmıştır.

Irak hususunda Avrupa'daki temel bölünmenin bir tarafında İngiltere diğeri tarafında Fransız ve Alman hükümetleri başı çekmiş; İngiltere, Irak KİS'lerini bölgesel ve küresel güvenliğe bir tehdit olarak görürken, Fransız ve Alman hükümetleri açısından ise bu, tıpkı İsrail-Filistin meselesi gibi diğeri Ortadoğu

sorunları yanında ele alınması gereken bir konu olmuştur.¹⁶¹ İngiltere'nin inancı yine de hem BM'deki daimi sandalyesini kullanarak hem de Avrupa ile kurduğu yakın ilişkilere dayanarak bir BMGK kararı almak suretiyle Irak müdahalesini yasallaştırabileceği yönünde olmuştur. Bunu yapmayı başaramayacak olması halinde ise en azından çok taraflı bir destek ile müdahaleye meşruiyet sağlamayı amaçlamıştır. Üçüncü bölümde daha ayrıntılı ortaya konulacağı üzere; bu isteği doğrultusunda müdahaleyi sadece güvenlik argümanları ile açıklamak ile yetinmemiş ve farklı kesimlerin duygularına da hitap edebilmek amacı ile etik, insani değerleri de ön plana çıkararak özellikle Kosova örneği üzerinden AB'ye ve tüm dünyaya Saddam'ı durdurulması gereken acımasız bir diktatör olduğu mesajını vermiştir. Ancak bu liberal gerekçelendirmeler de tıpkı güvenlik gerekçelendirmeleri gibi yeterli görülmemiş; uluslararası toplum tarafından bir müdahale nedeni olarak kabul edilmemiştir. Irak ile yürütülen bir BM sürecinin varlığı AB ülkelerinin çoğu için müdahaleye yer bırakmamış ve İngiltere bu hususta transatlantiğin AB ayağını arkasına alamamıştır.

AB'de, özellikle, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac, Irak müdahalesine karşıt bir cephe oluşturarak, aksi halde ABD politikalarına itiraz edemeyecek bir çok devlete de, bu yönde sığınak sağlamış ve ikinci bir BM kararını da imkansız hale getirmiştir.¹⁶² Fransa'nın olası bir müdahale kararının gündeme gelmesi halinde onu açıkça veto edeceğini bildirmesi üzerine, müdahaleye ABD yanında gitmek isteyen ama bunun için bir BM yetkilendirmesi de talep eden İngiltere için böyle bir seçenek ortadan kalkarken, AB ve ABD'yi Afganistan'dan sonra bir kez yan yana getirme umudu da zayıflamıştır. AB-ABD arası derin ayrılıkların ortaya çıktığı, transatlantik ilişkilerin zarar gördüğü bu dönemde İngiltere'nin ABD'nin tek taraflı müdahalesine verdiği koşulsuz destek ise Blair hükümetinin 1997'den beri üzerinde uğraştığı İngiltere'yi AB'nin merkezine yerleştirme politikasına ve özel olarak AB ülkeleri ile ilişkilerine büyük zarar vermiştir.

¹⁶¹Robert Dover, **Europeanization Of British Defence Policy**, England, Ashgate Publishing, 2007, p.83.

¹⁶²Kramer, "Blair's Britain after Irak", p.102.

Chirac'ın İngiltere'yi AB dış politikasını baltalamakla suçladığı, başta Almanya-Fransa olmak üzere on beş AB ülkesinin çoğunun karşı çıktığı Irak müdahalesi, yine de İngiltere'nin AB ile ilişkilerini izole etmemiştir. Hatta ülkenin zaten yanında duran bir İtalya ve İspanya'nın varlığına Romanya, Bulgaristan ve Polonya* gibi yeni devletlerin katılımı ile asıl, Almanya-Fransa eksenini azınlıkta kalmaya başlamıştır.¹⁶³ Lakin devletler birbirinden ne kadar ayırırsa ayırırsın, ortak çıkarları olan AB'nin, bir birlik olarak devamı ve gelişimi için tekrar bir araya gelmek zorunda olduklarını kısa sürede anlamışlardır. Ayrıca ülkelerin birbiri ile ilgili doğrudan çıkarları da aradaki husumetlerin bir kenara bırakılmasında etkili olmuştur. Bu gerçek ABD-AB ilişkileri için de geçerliliğini korumuş; 2004 sonu itibari ile ABD, Avrupalı müttefikleri ile sürtüşmesinin kendisine pahalıya patladığını ve Afganistan ve Irak'ta muhalefet etmek yerine, destek verecek bir Avrupa'ya ihtiyaç duyduğunu idrak etmiştir. Aynı şekilde, Avrupa'da, ABD tek taraflılığına en çok karşı olanlar bile, ABD'ye rağmen bir "Avrupa" inşa edemeyeceklerini anlamışlardır.¹⁶⁴

9/11 sonrası dönemde, İngiltere'nin Irak politikası AB ile kurmak istediği ilişkiler açısından büyük kayıplara yol açmıştır. Ancak Blair hükümetinin AB'de istediği rolü elde edememesinin önündeki diğer engeller de varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Blair'ı sonunda ABD dış politikasına teslim eden bir açıdan da iyi bir Avrupalılaştırma politikası sürdürmesine rağmen, AB'nin Blair'ın istediği küresel karar verme kabiliyeti sağlayamaması, birliğin politikalarının uluslararası sorunları çözmede yetersiz kalması ve Blair'ın daha müdahaleci bir anlayışına, Kosova örneğinde görüldüğü üzere, AB'nin gerekli askeri gücü temin edememesi olmuştur. Yine AB ülkelerinin kendi farklılıklarını bir yana bırakıp ortak karar alma hususunda bir dirayet gösterememesi, Atlantikçi-Avrupacı ayrımın da ötesinde birlikte daha derin ayrılıkların varlığı, bu dönemde AB'yi sürdürülebilir bir seçenek olmaktan uzaklaştırmıştır.

* Polonya 2004, Romanya ve Bulgaristan ise 2007 itibari ile AB ülkeleri arasına katılmıştır.

¹⁶³ Smith, "A missed opportunity?", p.715.

¹⁶⁴ Robin Niblett, Choosing between America and Europe: a new context for British foreign policy *International Affairs*, 83: 4, (2007), p.634.

Her ne kadar Irak müdahalesinin gölgesinde kalsa da ve 2004'te AB'nin büyük bir genişleme dalgasının neticesinde AB'ye pek çok yeni devletin dahil olması ile Euro kullanmayan ülkelerin sayısındaki artışla biraz daha normalleşse de, İngiltere'nin Euro'ya dahil olamayışı AB liderliğinin önündeki diğer bir engel olarak etkisini sürdürmeye devam etmiştir.¹⁶⁵ İşçi Partisi Euro'ya geçmek istemiştir ancak iç politika konjonktürü buna izin vermemiştir. Euro'ya katılmanın; İngiltere ekonomisi için ne getireceğinin tam bir hesaplamasının yapılamaması, ülke içinde Yeni İşçi Partisi'nin AB politikalarına yönelik basın ve sağ-kanat siyasetten gelen eleştiriler ve bu radikal değişikliğin seçmen oylarına olumsuz yansiyebileceği endişesi partinin bu isteğinin önüne set çekmiştir. Bu durumun da gösterdiği üzere İngiltere'nin iç hassasiyetlerinin de daha yoğun bir Avrupalılaşmaya izin vermediği anlar olmuş ve bu anlar da AB'den istenen rolün alınamamasında önem teşkil etmiştir.

Sonuç olarak, Blair hükümeti 2001'de ikinci kez başa geldiğinde AB ile ilişkilerin daha da ilerletilmesinin önünde bir engel yok gibi görünse de, 9/11 bu durumu hızla değiştirmiştir.¹⁶⁶ 9/11 sonrası dönemde Avrupa ile ABD arasında teröre karşı savaş hususunda ilk bakışta ortaya çıkan gözle görülür uzlaş, yerini zamanla anlaşmazlıklara bırakmış ve bu anlaşmazlık Blair'ın transatlantik köprü politikasını daha önemli bir hale getirmiştir. Ancak İngiltere; Afganistan hususunda transatlantik bir köprü görevi görüp hem AB-ABD ilişkilerini hem de kendisinin her iki tarafla ilişkilerini güçlendirme başarısını, uyuşmazlıkların baş gösterdiği, Irak'ta tekrar edememiştir. Blair'ın Irak'ta ABD'ye verdiği koşulsuz destek, bu dönemde onu Avrupa'dan ve onun çok taraflılığa duyduğu inançtan koparmıştır. Avrupalılaşma politikası takip eden hükümetin, özellikle de kişisel olarak Blair'ın, neden böyle bir karar verdiğini anlamak için, AB politikasının açmazları dışında, ABD ile olan ilişkisinin de doğasına bakmak gerekmektedir.

2.1.2.2. ABD ile İlişkiler: Özel İlişkinin Sürdürülmesi İsteği

Özel ilişki kavramının kökeni, 1946'da, Churchill'in Fulton, Missouri'deki konuşmasında (demir perde konuşması), ilk kez “özel ilişki” kavramını

¹⁶⁵Bache and Nugent, “Europe”, p.534.

¹⁶⁶Smith, “A missed opportunity?”, p.714.

zikretmesine dayanmaktadır. Konuşmasında savaşın İngiltere'nin gücünü, özellikle diğer büyük güçlere kıyasla, oldukça azalttığı dikkat çeken Churchill, İngiltere'nin büyük bir güç olarak hala bir geleceği olabileceğinin üzerinde durmuştur. Çözümü ise ABD'nin geniş maddi ve insani kaynakları sayesinde dünya meselelerini şekillendirmede öncü bir rol oynayacağı, İngiltere'nin de hem ABD'ye paralel hem de onun küçük ortağı olarak hareket edeceği bir özel ilişki yürütmesinde görmüştür.¹⁶⁷ Churchill ve Roosevelt ilişkisi ile başlayan ve o zamandan bu zamana İngiltere dış politikasının merkezi bir unsurunu teşkil eden bu politika, ikili ilişkilerde dönem dönem yaşanan krizlere (Süveyş Krizi, Vietnam Savaşı gibi) rağmen ayakta kalmayı başarmıştır. Ancak İngiltere'nin bu krizlerden öğrendiği yegane şey ABD'ye tavsiyede bulunabileceği, onunla işbirliği yapabileceği ama ona aykırı davranamayacağı olmuştur ki dolayısıyla özel ilişkiden geriye, yapılabilirse, ABD'yi etkileme kabiliyeti kalmıştır. Etkilemenin bedeli ise Blair'ın da belirttiği gibi zor meselelerde ABD'yi yalnız bırakmamak olarak görülmüştür.¹⁶⁸ İki ülke arasında ABD lehine ortaya çıkan güç asimetresinin etken olduğu bu duruma karşı, İngiltere dünyadaki yeni rolünün ABD'de ile özel ilişkiye bağlı bulunduğu görüşünden, zaman zaman, hayal kırıklığına uğramakla birlikte hiç vazgeçmemiştir.

ABD'nin Avrupa'ya ilgisinin azaldığı Soğuk Savaş sonrası dönemde İngiltere'nin özel ilişkisinin boyutunun ne olarak kalacağı merak konusu olmuştur. Bazı analistler bu ilişkiyi Soğuk Savaş ile birlikte, ABD'nin, güvenilir bir müttefik olarak İngiltere'ye ve İngiltere'deki üstlerine ihtiyacı kalmadığından bitmiş olması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁶⁹ Ancak ikili ilişkiler Soğuk Savaş sonrası dönemde de yakınlığını sürdürmüş, ABD, öncülüğünde gerçekleşen 1991 Irak müdahalesinde, en çok desteği yine İngiltere'den görmüş ve bölgenin en güçlü ülkelerinden biri olarak İngiltere'nin verdiği bu destek askeriden ziyade daha çok politik önem taşıyarak, ABD'nin Irak politikasını meşrulaştırmaya uzun bir dönem hizmet etmiştir. Öte yandan NATO'nun geleceğinin ne olacağı sorusu da Soğuk Savaş sonrası dönemde tarafların ilişkilerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu dönemde, ABD hem

¹⁶⁷Andrew Gamble And Ian Kearns, "Recasting the Special Relationship", **Progressive Foreign Policy: New Directions for the UK**, Ed. by. David Held and David Mepham, Polity Press, 200, p.116.

¹⁶⁸Kramer, "Blair's Britain after Irak", p.92.

¹⁶⁹"British foreign policy since 1997", p.20.

NATO askeri yükünden kurtulma hem de bölgede ayrıcalıklarından vazgeçmeme yönünde bir politika izlerken; İngiltere de paralel bir şekilde Avrupa'nın güvenliği konusunda NATO ittifakının güçlendirilmesinin önemini vurgulamıştır.¹⁷⁰ NATO'suz bir Avrupa güvenliğini hiçbir şekilde desteklemeyerek ABD'nin bölgedeki etkisini sürdürmesine çaba sarf etmiş ve Avrupa savunmasını NATO şemsiyesi altında güçlenmeye ikna etmeye çalışmıştır. Kısacası, Soğuk Savaş yılları kadar olmasa da bu dönemde de tarafları birbirine yakınlaştıran gelişmelerin varlığı, arada birtakım pürüzler olsa da, Soğuk Savaş sonrası dönemde de işbirliğinin çeşitli alanlarda korunduğunu, İngiltere'nin hala ABD çıkarlarını savunmada, ABD için önemli olduğunu göstermiştir.

1997'de Blair hükümeti de ülkesinin geleneksel müttefiki konumundaki ABD ile özel ilişkisinin sürdürülmesi gayesi ile iktidara gelmiş ve daha önce ifade edildiği üzere hem AB hem de ABD'ye verilecek eşit önemin İngiltere'yi uluslararası arenada daha güçlü kılacağına inanmıştır. Böyle bir motivasyon ile önce Demokrat lider Bill Clinton ardından Cumhuriyetçi lider George W. Bush ile yakın ilişkiler sürdürmeye çalışmış ve her ikisi ile de bunu başarırken AB'nin kendisi için, iddia ettiği gibi, ABD kadar önemli olmadığını da ortaya koymuştur. Bunun sebebini anlamak için ilişkilere hem Blair-Clinton hem de Blair-Bush özelinde bakmak, İngiltere açısından neyin değiştiğini bulmak gerekir.

2.1.2.2.1. Tony Blair-Bill Clinton Dönemi

1993-2001 yılları arasında ABD Başkanı olarak görev yapan Bill Clinton ile 1997-2007 arasında İngiltere Başbakanı olarak görev yapan Tony Blair'ın özel ilişkide yolları Blair hükümetinin ilk dönemi de olan 1997-2001 yılları arasında kesişmiştir. Mayor hükümeti sırasında, başta Clinton yönetimin Kuzey İrlanda politikasının çektiği sorunlar olmak üzere ikili ilişkilerde yaşanan bazı pürüzlerin ardından Blair hükümeti ile ilişkiler daha sıcak bir dönemin başlangıcı olmuştur.

¹⁷⁰Sedat Laçiner, "İngilizce Konuşan Ülkeler İttifakı: İngiltere, ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda", **Bir Başka Açıdan İngiltere**, ed. by. Sedat Laçiner, Ankara, ASAM: Avrupa Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, pp.248-249.

Yeni İşçi Partisi üyeleri aslında Clinton'ın Demokrat Partisi'nin icraatlarına hayran oldukları bir dönemde göreve gelmiştir. Üstelik yeni hükümet Clinton'ın Kuzey İrlanda'ya yönelik politikasını da memnuniyetle karşılamıştır.¹⁷¹ İki lider seçimden sonra ilk kez resmi olarak Londra da bir araya gelmişler ve daha güçlü ilişkiler kurmanın ve her ikisini de etkileyen dünya meselelerinde birlikte çalışmanın sözünü vermiştir. Blair, konuşmasında her iki liderin de güçlü bir İngiltere'nin ABD yararına olduğu konusunda hem fikir olduklarını söylemiştir. Ayrıca transatlantik köprü stratejisi bağlamında *“İngiltere'nin Avrupa'da güçlü olmak ya da Amerika Birleşik Devletleri'ne yakın olmak arasında seçim yapması gerekmediğine karar verdik, ancak Avrupa'da güçlenerek ABD'yle olan ilişkilerimizi daha da güçlendireceğiz.”* demiştir.¹⁷²

İki liderin aralarındaki ortak bir nokta benimsedikleri “Üçüncü Yol” (Third Way) felsefesi olmuştur. Yeni İşçi Partisi'nin seçimleri kazanmasının ardından Blair ve Clinton arasında düzenli toplantılar yapılmaya başlanmış, “bir merkez sol siyaset felsefesi” oluşturulmak istenmiştir. Lakin üçüncü yol denen bu felsefe pratikte çok fazla ilgi görmemiş ve ivme kazanmamıştır.¹⁷³ Bu felsefenin temel dayanağı Antony Giddens'in “Üçüncü Yol” felsefesidir. Küreselleşmenin bir analizini yapan Giddens karşılıklı bağımlı bir dünyada ulus devletlerin meselelerini tek başına aşamayacağını ve küresel yönetişimin benimsenmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır.¹⁷⁴ Blair açısından üçüncü yol ise ne bireysel özgürlüğü ne de toplumun varlığı reddetmekte, toplumun üyelerinin hak ve sorumluluğu ile belirginleşmektedir.¹⁷⁵

İki lider arasındaki ideolojik bağlantı aralarındaki ilişkiyi de kolaylaştırmış ve liderler pragmatik bir durumdan ziyade bir çok hususta aynı düşündükleri için

¹⁷¹Dumbrel, **A Special Relationship**, p.141.

¹⁷²“Blair Welcomes Clinton To Britain”, **CNN**, 29 Mayıs 1997 (çevrimiçi), <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/1997/05/29/clinton.blair/>, 1 Nisan 2019.

¹⁷³“British Foreign Policy Since 1997”, p.21.

¹⁷⁴Chris F. Gifford, “The UK and the European Union: Dimensions of Sovereignty and the Problem of Eurosceptic Britishness”, **Parliamentary Affairs** Vol.63 No.2, 2010, p.325.

¹⁷⁵David Coates and Joel Krieger (with Rhiannon Vickers), **Blair's War**, Polity, 2004, pp.9-21, Akt. Jason Ralph, “Tony Blair's ‘new doctrine of international community’ and the UK decision to invade Iraq”, **POLIS Working Paper**, No.20, August 2005, p.5.

de bir araya gelebilmişlerdir.¹⁷⁶ Aralarındaki olağanüstü uyumu ise Blair şu şekilde vurgulamıştır:

Artık onunla ilişkimiz daha da ilerlemişti. Artık siyasi ruh ikizleri gibiydik. İlerici politikaların zayıf yanları konusunda ikimiz de aşağı yukarı aynı görüşleri paylaşıyorduk. İkimiz de özlü modernleşme taraftarıydık. İkimiz de davranışlarımızda resmiyetten yoksunduk, yaşımızı göstermiyorduk. Bir yere kadar ikimizde rahat insanlardık ama temellerimiz kaya gibi sağlamdı.¹⁷⁷

Aralarındaki bu benzersin uyuma rağmen yine de ilişkilerin gerildiği bazı anlardan bahsetmek mümkündür. Kosova’da Sırlara yönelik yapılacak müdahalenin şeklinin belirlenmesi bu anlardan bir tanesidir. Blair müdahale öncesi şiddetle bir kara harekatı savunucusu olmuş; ancak Clinton yönetimini buna ikna edememiş ve sonunda hava bombardımanı ile yetinmek zorunda kalmıştır.

Blair hükümetinin Kosova müdahalesinin ardından AGSP’yi desteklemeye başlaması İngiltere AB ilişkileri açısından önemli olduğu kadar ABD-İngiltere ilişkileri açısından da önemli olmuştur. Savunma maliyetlerinin yükünü üstünden atmak isteyen Clinton yönetimi Blair’ın bu girişimini desteklemiş; Blair da aralarındaki ilişkiye ihanet etmeden NATO’dan bağımsız bir AGSP’ye yanaşmamıştır. Bu durum en çok NATO’dan dolayısı ile ABD’den tamamen bağımsız bir savunma kimliği oluşturulmasını isteyen Fransa’da hayal kırıklığına yol açmış ve De Gaulle’den beri gelen İngiltere’nin ABD’nin bir ajanı olduğuna dair şüpheciliğin Chirac tarafından da paylaşılmasına sebebiyet veren gelişmelerden biri olmuştur. Aynı yıl gerçekleşen diğer bir operasyon ise Irak’a yapılmış; bir BM kararı alınmadan yapılan bu müdahaleye tek destek veren ülke İngiltere olmuş ve böylece ABD açısından önemini bir kez daha kanıtlamak istemiştir.

Sonuç olarak, İngiltere bir yandan güçlü bir Avrupalılaşma politikası takip ederek AB üzerinde İngiltere etkisini arttırırken diğer taraftan da Clinton ile kurduğu

¹⁷⁶ Alastair Coutts, “Bush, Blair and the Special Relationship, Rather than Being the Poodle, Was Blair More the Tail that Wagged the Dog?”, *The SAIS Journal of Global Affairs*, 1 April 2003, (çevrimiçi) <http://www.saisjournal.org/posts/bush-blair-and-the-special-relationship> 2 Nisan 2019.

¹⁷⁷ Blair, *Bir yolculuk*, p. 259.

yakın ilişkileri sürdürmeyi başarmıştır.¹⁷⁸ Blair ve Clinton birçok hususta bir araya gelebilmiş ve özel ilişkiyi canlı tutabilmiş; ABD ve AB kanadında çok büyük uyuşmazlıkların olmadığı bu dönem İngiltere'nin transatlantik köprü stratejisi bakımından başarılı bir dönem olmuştur. Ancak 2001'de yapılan seçimler ile ABD yönetimi el değiştirmiş ve özel ilişkide bu andan sonra daha başka dinamikler ortaya çıkmaya başlamıştır.

2.1.2.2.2. Tony Blair-George W. Bush Dönemi

2001 yılı itibari ile Cumhuriyetçi Parti'nin seçimleri kazanmasının ardından ABD Başkanlığını Bush devraldığında, özel ilişki bağlamında, Clinton ile iyi bir uyum yakalayan Blair'ın, Bush ile kuracağı ilişkiler ve iki ülke arasında kurulacak ilişkinin boyutunun ne olacağı merak konusu olmuştur. İki lider Şubat 2001'de ilk defa Camp David'de bir araya gelip özel ilişkinin devamını işaret ederken, yeni ABD başkanı, İngiltere-ABD ilişkisini *“dünyada çok büyük bir fark yaratan bir ittifak”* olarak açıklamış; Blair ile kuracağı kişisel ilişki için ise *“Bizimkisi çok güçlü ve iyi bir kişisel ilişki olacak...”* demiştir.¹⁷⁹ Ancak çizilen bu olumlu imaja rağmen, ABD dış politikasında baş gösteren izolasyonist eğilim ile Blair hükümetinin benimsediği enternasyonalizm pek az uyumluluk arz etmiş; liberal bir Clinton hükümeti ile yakalanan doğal ahenk, en azından ilişkinin başlangıcında, neo-muhafazakar bir Bush yönetimi ile yakalanamamıştır.

ABD'nin tek taraflı eylemlerini sürdürme kararlılığı neticesinde, UCM'ye geri dönmeyi kabul etmemesi, sera gazlarının emilimine ilişkin Kyoto Protokolünden çekilmesi gibi birçok tutumu, 9/11 öncesi dönemde iki lider arasındaki başlıca problemleri teşkil ederken, Bush'un bu tutumu Blair hükümetinde hayal kırıklığı yaratmıştır.¹⁸⁰ Öte yandan, bu dönemde, Bush yönetiminin aksine Blair hükümeti, Avrupalılaşma politikasına paralel olarak, ODGP kapsamında Arap-İsrail çatışması gibi sorunların çözümüne yönelik aktif bir dış politika takip etmiş; müzakere, çok

¹⁷⁸Gamble and Kearns, “Recasting the Special Relationship”, p.120.

¹⁷⁹Martin Kettle, “All smiles as Blair and Bush meet”, **The Guardian** 24 February 2001, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2001/feb/24/usa.martinkettle>, 3 Mayıs 2019.

¹⁸⁰Inderjeet Parmar, “Soul Brothers? Blair, Bush and the Compact between Liberal Interventionism and Conservative Nationalism”, **Remoralizing Britain**, Ed. by., Scott, Baker and Graham, p.205.

tarafllılık ve sorunların diplomasi yolu ile çözümü gibi liberal unsurlara duyduğu inancı sürdürmeye gayret etmiştir.

İki ülkenin dış politika çizgisindeki temel farklılıklara karşın; liderleri Bush ve Blair'ın ortak yönlerinden bahsetmek yine de mümkün olmuştur. İki lider de geçmişte “katı Hristiyan felsefesinin somut örnekleri olan” okullarda benzer bir eğitim almış; dini inançları hem kişisel hem politik hayatlarında önemli bir yer edinmiş; bunun dışında Hristiyanlığı yayma hevesleri, dünyayı iyiler ve kötüler, dostlar ve düşmanlar şeklinde ayırmaları gibi siyasi-diplomatik sitilleri de bazı benzerlikleri barındırmıştır.¹⁸¹ Aralarındaki bu benzerlikler 9/11 sonrası dönemde gün yüzüne çıkmış, iki lideri aynı dış politika idealinde birleştirmeyi başaran önemli unsurlardan birini teşkil etmiştir. Yine bu dönemde Bush yönetiminin değışen dünya anlayışı iki lideri birbirine yakınlaştıran diğeri bir faktör olmuştur. 9/11 ile birlikte Bush yönetiminin tek taraflı politikaları giderek artmasına karşın; dış dünyadan algıladığı tehdit onun izolasyonist eğilimini azaltarak daha müdahaleci bir politika izlemesine sebep olmuştur. Böylece, Blair, küresel teröre açtığı savaş ile dünya düzenini gerekirse yeniden şekillendirmeye aday bir ABD'nin, yanında yer alarak İngiltere'yi dünya meselelerinde karar alıcı bir konuma getirme fırsatı yakalamıştır ki bu müdahalecilik de Blair'ı Bush eksenine daha da yakınlaştırmıştır.

9/11 Bush-Blair ilişkisini Blair-Clinton ilişkisinden çok daha yakın bir hale getirmiştir.¹⁸² Bush yönetimin daha çok askeri stratejilere odaklandığı bu dönemde Blair hükümeti ise ona çok taraflı destek aramaya başlamış, ülkelerin yeniden inşasına yönelik taahhütler aramıştır. Blair'ın inşa etmede büyük rol oynadığı çok taraflı desteğin ardından Afganistan müdahalesi nispeten sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilirken, Bush-Blair ilişkisi de hiç olmadığı kadar yakınlaşmıştır. İlişkileri daha da yakınlaştıran gelişme ise Irak'a yönelik bir müdahalenin niyetine girilmesi olmuş ve bu müdahale iki ülke ve liderleri arasındaki ilişkiyi hiç olmadığı kadar tartışmaya açmıştır.

¹⁸¹Inderjeet Parmar “I'm Proud of the British Empire: Why Tony Blair Backs George Bush”, The Political Quarterly, Vol.76, Issue:2, April 2005, p.229.

¹⁸²Jane M. O. Sharp, “Tony Blair, Iraq and the special relationship:Poodle or partner?”, **International Journal**, Winter 2003-2004 p.62.

Irak'a yapılacak olası bir müdahaleye destek vermek isteyen ama aynı zamanda kendi liberal enternasyonalist çizgisinden ödün vermekten çekinen Blair, bu müdahaleyi kendisi için daha kolay kılabilmek adına Başkan Bush'a tavsiyelerde bulunmuştur. 2002 yılı ortalarında verilen bu öneriler arasında, Irak'taki rejim ile ilgili dünyanın bilgilendirilmesi; Bush'un, herhangi bir çifte standart algısının önüne geçmek ve müdahaleyi hem Ortadoğu'da hem de diğer yerlerde daha kabul edilebilir bir hale getirmek için, Ortadoğu Barış Sürecine destek vermesi gibi bu maddeler bulunmuştur.¹⁸³ Özellikle Bush'u Ortadoğu Barış Süreci'ne ikna etme fikri, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell ile de paylaşılmış ancak ABD yönetiminden bu yönde bir taahhüt alınamamıştır. Bu durum da İngiltere'nin ABD politikalarını etkileme konusundaki kısıtlılığını ortaya koymuştur.

Tezin üçüncü bölümünde ayrıntıları ile değinileceği üzerinde, Irak müdahalesini uluslararası topluma kabul ettirmenin zorluğu müdahalenin birbirinden farklı gerekçeler ile haklılaştırılmaya çalışılmasını da sağlamış; bu noktada ABD ve İngiltere tezleri dahi, KİS konusunda paralellik göstermek ile birlikte farklılaşmıştır. ABD, 9/11 sonrası şüpheciliği ile Irak müdahalesini önleyici savaş doktrini (Bush doktrini) ile anlamlandırmaya çalışırken Blair da, bu müdahaleyi Blair doktrinin, kendi insani müdahale anlayışının, bir parçası olarak meşrulaştırmaya çalışmıştır. Önleyici savaş doktrini ABD'nin kendine yönelik herhangi bir tehdit hissettiği anda dahi harekete geçebileceği ve bu tehlikeyi bertaraf etmek için rejim değişikliği dahil her türlü önlemi alabileceği yönünde tamamen tek taraflı bir doktrin iken; Blair'ın doktrini liberal etik bir çerçeve arz etmiştir. Lakin her iki doktrin de Irak'ta etkisiz kalmış ve müdahale için haklı bir gerekçe oluşturamamıştır.

Blair müdahalenin yasal bir zemine oturtulmasını sağlamak için, büyük çaba sarf etmiş; ancak BMGK sadece diplomasi sürecinin yeniden başlatılması ve bunun Irak'a verilen son şans olduğu yönünde bir karar almıştır. Karardan istediği sonucu alamayan İngiltere, artan insani gerekçeler ile de bir kez daha BM'ye yönelmiştir. ABD yönetimi ise hiçbir zaman ikinci bir karara ihtiyaç görmemekle birlikte Blair'ın

¹⁸³The Iraq Inquiry, **The Report of Iraq Inquiry Executive Summary: Report of A Committee of Privy Counsellors**, Crown copyright, 2016, (çevrimiçi), <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20171123122743/http://www.iraqinquiry.org.uk/the-report/>, p.14., 12 Ocak 2018.

ikinci bir karara duyduğu gereksinim sonucu İngiltere'nin bu çabasını desteklemiştir.¹⁸⁴ Bu da İngiltere'nin ABD politikasını etkilediği nadir anlardan biri olmuştur. Ancak bu etkisi çok uzun sürmemiştir ve Blair ABD'yi daha fazla durduramayacağını anladığında, müdahaleyi gerekçelendirecek bir karar bulunmamasına rağmen, geri adım atmamış; ABD'ye verdiği politik desteği askeri desteğe taşımaktan da çekinmemiştir. Buller, enternasyonal bir hükümet izlenimi ortaya koymasına karşın Blair hükümetinin; Bush'un tek taraflı politikasına destek verip BM'yi ve uluslararası hukuku hiçe sayabilmesini, aslında, hükümetin gerçekçi bir politikaya bağlılığı şeklinde yorumlamıştır.¹⁸⁵

Irak müdahalesinde ABD'nin yanında yer almasının arkasındaki düşünce, kısa vadeli bir kar-zarar hesabından ziyade, ABD'nin geri çekileceği bir dünyanın hem İngiltere hem de dünyanın geri kalanı için daha az güvenli olacağı fikri olmuştur ve bu fikri ile Blair İngiltere dış politikasının geleneksel bir eğilimini yansıtmıştır.¹⁸⁶ Öyle ki Irak kararının zorluğunun farkında olmasına rağmen dönemin Dışişleri Bakanı Jack Straw kendisine müdahaleye katılmamasını önerdiğinde Blair'ın, Straw'a cevabı bunu yapmanın elli yıldır sürdürülen dış politikadaki en büyük değişim olacağı ve bu değişimi çok mantıklı bulmadığı yönünde olmuştur.¹⁸⁷ Öte yandan birçok kişi ise Blair'ın müdahalelerdeki ısrarının sebebini gerçekten de El-Kaide destekçilerinin batı/evrensel değerlerine varoluşsal bir tehdit yönelttiği düşüncesine sahip olmasıyla açıklamayı tercih etmişlerdir. Lakin ne sebeple yapılmış olursa olsun, bu eylemler İngiltere dış politikasını, önleyici eylem doktrinini savunan daha güçlü ve tek taraflı müdahale anlayışı ile neo-muhafazakar Bush yönetimine teslim etmiştir.¹⁸⁸ İngiltere'nin iki müdahalede de müdahale ve yeniden inşa politikalarının üzerinde etkisi çok az olabilmıştır. Bu durum açıkça Blair'da hayal kırıklığı yaratsa da Blair, ABD'yi desteklemekten hiç vazgeçirmemiştir. Görevi bırakmadan önce Beyaz Saray'da Bush ile yan yana gelen Blair, görüşmeleri öncesi

¹⁸⁴Nicholas J. Wheeler and Tim Dunne, "Moral Britannia? Evaluating the Ethical Dimension in Labour's Foreign Policy", tarih yok (çevrimiçi) <https://www.islamawareness.net/WarCrimes/Britain/article003.pdf>, p.29. 25 Nisan 2019.

¹⁸⁵Buller, "Foreign and European Policy", **Governing as New Labour Policy and Politics under Blair**, Ed. by. Steve Ludlam and Martin J. Smith, Palgrave Macmillan, 2004, p.207.

¹⁸⁶Gamble and Kearns, "Recasting the Special Relationship", p.121.

¹⁸⁷Alistair Campbell **The Blair Years Extracts from the Alistair Campbell Diaries**, Ed. by Alistair Campbell and Richard Stott, London, Hutchinson, 2007, p.630

¹⁸⁸"Blair Foreign Policy Since 1997", p.12.

NBC'ye verdiği demeçte “ABD’nin bizi terk ettiği gün, kara bir gün olacaktır.” diyerek halefi Gordon Brown’a “bu bağları koparmamasını” tembihlemiştir. Ayrıca, dünyadaki en büyük tehlikeyi ABD’nin Batı’daki diğer güçlerden uzaklaşması olarak gören başbakan, konuşmasının devamında, “Atlantik ötesi ilişkilerin bozulması halinde dünya daha tehlikeli bir yer olacak” uyarısında bulunmuştur.¹⁸⁹ Ancak, Blair’ın bu söylemine zıt bir şekilde, bu dönemde asıl Atlantik ötesi ilişkiler dünyayı daha tehlikeli bir hale getirmiş ve liberal vaatlerle yapılan müdahaleler geride daha demokratik, daha yaşanılabilir ne bir Afganistan ne bir Irak bırakmıştır.

Sonuç olarak, İngiltere’de her zaman için ABD yerine Avrupa’ya yönelik bir destek de var olmuş ancak Avrupa’nın bir konfederasyondan daha fazla ama devletten daha az olması, üyelerinin çoğunun küresel güç isteklerinin yeterli olmaması, buna karşılık ABD’nin bir süper güç olması, İngiltere’yi -uluslararası güvenlikte önemli bir rol oynama isteği sürdüğü sürece- ABD’yi seçmeye zorlamıştır.¹⁹⁰ Blair hükümeti göreve geldiğinde ilişkileri dengelemek için uğraşmış ve aralarında bir seçim yapmanın gereksiz olduğu görüşünü vurgulamıştır. Lakin geleneği bozmayarak, kendisini bir seçim yapmak zorunda hissettiği Irak müdahalesi öncesinde ise, AB ülkeleri ile ilişkilerine zarar vermek pahasına ABD’ye tam bağlılık göstermekten çekinmemiştir. Üstelik bunu yaparak tek zarar verdiği AB ile olan ilişkileri ya da transatlantik köprü stratejisi olmamıştır. Blair’ın, 9/11 sonrası dönemde, ABD’nin tek taraflı politikaları ile kendi enternasyonalizmini birleştirmeye çalışması ve ABD müdahalelerine, özellikle de Irak müdahalesine liberal bir zemin yaratma çabası kendi öne sürdüğü etik değerler ile de çelişmiştir. Blair doktrini ile başlayan süreçte, acil insani krizlere, nasıl cevap verileceğinin ortaya konması hususunda, hükümeti ile birlikte üzerine aldığı liderlik de, eskisine göre çok daha fazla, bir dış politika aracı olarak algılanmaya başlamıştır.

¹⁸⁹“Blair 'Fino köpeği' yakıştırmasına alışmış”, **Radikal**, 18 Mayıs 2007, (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/yorum/blair-fino-kopegi-yakistirmasina-alismis-814599/>, 19 Ekim 2018.

¹⁹⁰ Kramer, “Blair's Britain after Iraq”, pp. 92-93.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TONY BLAIR DÖNEMİNDE İNGİLTERE’NİN KORUMA SORUMLULUĞU

3.1. İNGİLTERE VE KORUMA SORUMLULUĞU

Göreve geldiği andan itibaren Blair hükümeti, zaten o dönemde fazlaca gündemde olan, uluslararası insani krizlere nasıl cevap verileceği ve uluslararası toplumun ülkelerin iç insani krizlerinde, krize maruz kalan halkı koruma sorumluluğuna sahip olup olmadığı hususundaki tartışmalarda ön planda yer almıştır. İkinci bölümde değinildiği üzere, etik bir dış politika ilan eden ve bunun önemli bir parçasını, ortaya koyduğu Blair doktrini ile birlikte, liberal müdahalecilik üzerinden şekillendiren hükümetin bu yönde ilk uygulaması Kosova olmuştur.

Devlet içi insani krizleri çözmeye yönelik sunduğu kendi yol haritası olan Blair doktrini ile haklılaştırdığı Kosova müdahalesi, Sırp katliamından Kosovalı Arnavutların kurtarılmasını sağlamıştır. Her ne kadar bir BM kararı ile taçlanmasa da uluslararası arenada Kosova müdahalesinin, insani bir müdahale olarak aldığı destek, İngiltere’nin bu yeni doktrinin başarısı ve sürdürülebilirliği hususunda inancını arttırmıştır. İnsani nedenlerden ziyade ülkesel çıkarların rol oynadığı eleştirileri karşısında ise İngiltere müdahalesinin aynı zamanda ulusal çıkarları lehine olduğunu gerçeğini saklamamıştır. Böylece, ulusal çıkar vurgusuyla, müdahaleleri iç politikada da kabul ettirmek daha kolay bir hale gelmiştir. 1999’da yaptığı bir konuşmada Cook, Kosova müdahalesinin insani endişelerinin ve ulusal çıkarlarının bir birleşimi olduğunu şu sözler ile ifade etmiştir:

Ulusal çıkarımızla bağlanmadıkça birinin askeri eylem riskini üstlenecek askerler taahhüt etmemesi gerektiğinin tamamen farkındayım. Uluslararası hukuku savunmanın ulusal çıkarımız olduğuna gerçekten inanıyorum. Bizim ulusal güvenliğimiz NATO’ya bağlıdır. NATO şu anda Macaristan ve diğer Orta Avrupa ülkelerini kucaklamak için genişlemenin bir sonucu olarak Sırbistan ile ortak bir sınıra sahiptir. Çitin diğer tarafında böyle şiddet gerçekleşirken sınırlarımız istikrarlı kalamaz.¹⁹¹

¹⁹¹Robin Cook, “1999 Speech on Kosovo”, **UKPOL**, 14 April 1999, (çevrimiçi) <http://www.ukpol.co.uk/robin-cook-1999-speech-on-kosovo> 20 Ağustos 2018.

Kosova müdahalesi ile hemen hemen aynı zamana gelen Doğu Timor insani krizi ise uluslararası toplumu ancak yirmi beş yıllık bir gecikme ile harekete geçirebilmiş ve Avustralya önderliğinde oldukça gecikmeli bir müdahale ile ülkedeki insani gerilim asgari düzeye indirilmiştir. Bölgede BM barış gücüne destek veren ülkeler arasında İngiltere de yer almış, ancak İngiltere açısından tartışılan bu operasyonda ne kadar etkin olduğundan ziyade, Endonezya'ya silah ihracatını devam ettiriyor olması olmuştur.

Silah ihracatı, Savunma Bakanı Baroness Symons tarafından, tıpkı diğer tüm devletlerin olduğu gibi, Endonezya'nın da BM Şartı altında kendini savunmak adına silah tedarik etme hakkına sahip oluşuyla açıklamıştır. Ancak İngiltere, geç de olsa, silah ihracatı ve insan haklarına dayalı bir dış politika arasındaki çelişkiyi bir ölçüde kabul etmiş ve ülke silah ihracatına kısıtlamalar getirmiştir.¹⁹² Endonezya'nın çeyrek asırlık vukuatları göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası insan haklarının koruyuculuğu iddiasıyla hükümete gelen ve daha ilk günlerinde etik bir dış politika çalışmasına girişen bir hükümetin, derhal, bu ülkeye, silah ihracına yönelik anlaşmaları feshetmemesi ulusal çıkarlarını insani ve ahlaki değerlerine feda etmekte zorlandığını göstermiştir. Üstelik bu dönemde İngiltere'nin silah satışıyla eleştirildiği tek ülke Endonezya da olmamış, yoğun bir iç çatışmayla yüzleşen Sierra Leone için de İngiltere benzer eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak, 1997'den itibaren uluslararası gündemi meşgul eden ülkedeki insani krize 2000'de yine İngiltere liderliğinde cevap verilmiştir.

Kosova müdahalesine göre daha sınırlı bir eylem olarak gerçekleşen Sierra Leone müdahalesi, daha sonraları, Ruanda tarzı bir soykırımı engelleme ve barışı koruma girişimi olarak lanse edilmiştir.¹⁹³ 2002 yılında BM ve İngiltere işbirliğindeki müdahale, sona erdirilirken ülkede yeniden inşa faaliyetleri başlatılmıştır. İngiltere açısından bu müdahale, başta ülkedeki 500 İngiltere vatandaşının kurtarılması olmak üzere, ülke halkı için bir şeyler yapma arzusu, etik

¹⁹²Tim Dunne and Nicholas J.Wheeler, "Blair's Britain: a force for good in the world?", **Ethics and Foreign Policy**, Ed by Karen E. Smith and Margot Light, Cambridge University Press, 2001, p.175.

¹⁹³Bulley, "The politics of ethical foreign policy", p.448.

dış politikayı sürdürme ihtiyacı gibi motivasyonlar ile gerçekleşmiştir.¹⁹⁴ Bunların kabul edilebilir motivasyonlar olması ve Sierra Leone müdahalesinin ülkedeki insani krizi yatıştırması, öncülüğünü üstlendiği bu müdahalede, İngiltere’yi başarılı kılmış ve Kosova müdahalesinin ardından Blair doktrininin diğer bir başarılı örneği olmuştur. 2002 BM Genel Kurul toplantısında Straw, müdahalenin gerekliliği ve insani krize son vermedeki başarısını şu sözler ile ifade etmiştir:

İki yıl önce Sierra Leone'nin yarısından fazlası isyancıların kontrolü altındaydı; nüfusun yarısından fazlası yerinden edildi; sayısız sivil öldürülmüş, kaçırılmış ya da korkunç şekilde yaralanmıştı; bir açlık ve hastalık sarmalı egemendi. Şimdi, BM ve Britanya'nın on yıl süren iç savaşa son vermek için müdahalesi sayesinde, insanlar eve dönüyor ve paramparça olan hayatlarını yeniden inşa ediyorlar...¹⁹⁵

İngiltere, bu dönemde, bir yandan uluslararası insani krizlerin çözümüne müdahil olurken diğer yandan bu çözümlere rehberlik etme gayretini sürdürmüş ve Sierra Leone müdahalesi başladıktan iki ay sonra bu tip insani krizlerle yüz yüze gelindiğinde nasıl hareket edilmesi gerektiği ile ilgili yeni kriterler sunmuştur:

- Güçlendirilmiş bir “çatışma önleme kültürü kurmak”,
- Silahlı kuvvet kullanımına son çare olarak başvurmak,
- Şiddeti durdurmada öncelikli görevi şiddetin gerçekleştiği ülkeye vermek,
- Ülkesindeki şiddeti engellemek istemeyen, engelleyemeyen ya da bizzat destekleyen ülkelere müdahale etmek,
- Herhangi bir güç kullanımının insani amacıyla orantılı ve uluslararası hukuka uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlamak,
- Herhangi bir güç kullanımının kolektif olarak gerçekleşmesini sağlamak ve mümkün olduğunca BMGK yetkisi ile gerçekleştirildiğine emin olmak.¹⁹⁶

Genel itibari ile içerikleri bu şekilde olan bu altı kriter, Cook tarafından BM’ye insani müdahalelere kılavuzluk etmesi amacıyla sunulmuş ve “koruma

¹⁹⁴Paul Williams, “Fighting For Freetown: British Military Intervention in Sierra Leone”, **Contemporary Security Policy**, 22:3, 2001, pp.155-156.

¹⁹⁵Jack Straw, **United Nation General Assembly Fifty-seventh session 6th plenary meeting**, A/57/PV.6, New York, 14 September 2002, 10 a.m.

¹⁹⁶Robin Cook, “Guiding Humanitarian Intervention”, **The National Archives**, 19 July 2000, (çevrimiçi) https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20001021204705/http://www.fco.gov.uk:80/text_only/news/speechtext.asp?3989 2 Ocak 2019.

sorumluluğuna” dikkat çekici bir biçimde benzerlik göstermiştir.¹⁹⁷ Bu doğrultuda, 2001 yılında ICISS tarafından yayımlanan “Koruma Sorumluluğu” raporu da İngiltere tarafından memnuniyetle karşılanırken; hatta ülke, İsviçre ile birlikte komisyonun raporun sonunda aynı ve nakdi desteklerinden dolayı teşekkür ettiği iki ülkeden biri olmuştur. Esasen ICISS 1999’dan beri İngiltere dış politikasının etik boyutunun teşvik ettiği şeyi, kurumsallaştırmaya çalışmış ve “Koruma Sorumluluğu” raporu büyük ölçüde İngiltere dış politikasında daha önce ifade edilen şeyi tekrar etmiştir: Uluslararası topluma karşı da tıpkı kendi toplumumuza karşı olduğumuz gibi sorumlu olduğumuzu.¹⁹⁸

Blair doktrininden itibaren insani müdahalelerde aktif olarak yer edinen İngiltere bir taraftan da insani sorumluluğun ne zaman müdahale gerektireceği hususunda çeşitli prensipler geliştirerek bu hususta bir norm taşıyıcısı olarak da hareket etmiştir. Lakin Irak müdahalesi İngiltere’nin insani müdahaleler hususunda bir “norm taşıyıcısı olarak hareket etme” kabiliyetini sarsmıştır.¹⁹⁹ Irak’ın insani bir müdahale olarak sunmaya çalışmak, İngiltere’nin koruma sorumluluğu hususunda güvenilirliğini ciddi ölçüde düşürmüştür. Sonrasında, İngiltere’nin normun ilerlemesi için sarf ettiği çabalar hep bu engele takılmış ve ülkenin bu konudaki hassasiyetine kuşku ile bakılmasına sebebiyet vermiştir. Bunun bir örneği, Irak müdahalesinin hemen sonrasında bir sosyal demokrat liderler toplantısında yaşanmış, “koruma sorumluluğunun” insani aciliyetler söz konusu olduğunda devlet egemenliği ekarte etmesi gerektiği fikrini içeren, Blair’ın önerdiği, taslak tebliği bölümleri toplantıda reddedilmiştir ve reddeden ülkeler arasında daha önce ICISS gündemini desteklemiş, Almanya gibi, devletler de yer almıştır.²⁰⁰ Ancak İngiltere bu dönemde, sarsılan prestijine rağmen belki de onu geri kazanmak için, koruma sorumluluğunun dönüm noktalarından biri olan 2005 Dünya Zirvesi dahil, ilgili tüm uluslararası platformlarda koruma sorumluluğu destekçisi olmaya devam etmiştir.

BM insani yardım çalışmalarının iyileştirilmesi, BM’deki boşluğu giderecek yeni bir barış inşa komisyonunun kurulması, yeni bir İnsan Hakları Komisyonu

¹⁹⁷Bulley, “The politics of ethical foreign policy”, p.447.

¹⁹⁸**Ibid**, p.447 and 456.

¹⁹⁹Bellamy, “Responsibility to Protect or Trojan Horse?”, p.39.

²⁰⁰**Ibid**

oluşturulmasını da içeren insan hakları mekanizmaları reformu ve Blair'ın, Chicago konuşmasıyla uyumlu, en ağır insan hakları ihlallerinden nüfusları koruma sorumluluğu üzerine bir anlaşma sağlanması gibi insani endişeler İngiltere'nin 2005 Dünya Zirvesi'ndeki öncelikleri arasında yer almıştır.²⁰¹ Nihayetinde, her ne kadar, uygulama hususunda aynı hassasiyeti göstermeseler de, devletler kendi halklarını ve diğer devletlerin halklarını insani vahşetlerden korumakla yükümlü olduklarını kabul edebilmişler ve 2005 Dünya Zirvesi'nde, koruma sorumluluğu yasal bir norm halini almıştır.

Ülkelerin nüfuslarını bu ihlallerden koruma sorumluluklarının kabulüyle birlikte İngiltere, bu kabulün özel durumlarda harekete geçme arzusuna dönüşmesi için çalışmaya devam edeceğini vurgulamıştır.²⁰² Buna rağmen, kağıt üzerinde koruma sorumluluğu adına önemli gelişmelerin yaşandığı bu yıllarda Darfur'a yönelik kayıtsızlık tüm dünya ile birlikte İngiltere tarafından da sürdürülmüştür. Darfur, uluslararası toplumun gözü önünde, büyük bir insani vahşetle yüzleşmiş, soykırıma maruz kalmış ancak ne önleme ne durdurma noktasında uluslararası toplum tarafından harekete geçilmiştir. Irak müdahalesinin yankıları devam ederken ya gerçekten bu ülke üzerindeki çıkarlarının gerektirdiği gibi davrandığından ya da tek taraflı bir müdahaleye daha girişmenin sonuçlarının neler olabileceğinin farkına vardığından İngiltere Darfur konusundaki hassasiyetini sadece sözlerle dile getirmiştir. BM'yi daha fazla sorumluluk alması hususunda uyarı İngiltere, kolektif bir müdahale için çaba sarf etse de başarılı olamayınca vazgeçmiştir.

Sonuç olarak, Kosova ve Sierra Leone müdahaleleri, görünür ulusal çıkarlara rağmen İngiltere'nin ortaya koyduğu etik dışı politika ile onun koruma sorumluluğuna, asgari düzeyde de olsa bağlılık göstermiştir. Afganistan ile etik dışı politikaya sarılmak, ülkenin ulusal çıkarlarının insani kaygıların ötesine geçmesi ile birlikte zorlaşmış; uluslararası toplumun iradesini geride bırakan Irak ise bunu bütünüyle imkansızlaştırmıştır. Üstelik Blair'ın Irak'a koruma sorumluluğu çerçevesinde meşruiyet kazandırmaya çalışması, insani müdahalenin meşruiyetinin

²⁰¹“The United Kingdom in the United Nations”, July 2006, (çevrimiçi) https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272324/6892.pdf, p.7., 1 Aralık 2018.

²⁰²**Ibid.**, p.15.

daha fazla sorgulanmasına yol açmış ve uluslararası toplumu bu tip müdahalelerin gerçek niyetinin ne olduğuna yönelik çok daha şüpheli hale getirmiştir. Bir yandan BM salonlarında koruma sorumluluğunun yasallığı konu edilirken ve koruma sorumluluğu yasal hale gelirken, diğer yandan Darfur'un böylesine görmezden gelinmesinin nedenlerinden biri de bu şüphelilik olmuştur.

3.2.İNGİLTERE’NİN KORUMA SORUMLULUĞU AÇISINDAN AFGANİSTAN VE IRAK MÜDAHALESİ

3.2.1. Afganistan

3.2.1.1. Uluslararası Alanda Afganistan Müdahalesi

Uzun yıllar İngiliz hakimiyetine karşı mücadele ettikten sonra 1919’da bağımsızlığını kazanan Afganistan, bir altmış yıllık bağımsızlık sürecinin ardından 1979 yılında, bu kez, Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir. İşgal ile birlikte genişleyen Sovyet tehdidinin yarattığı endişe başta ABD olmak üzere bazı devletlerin ilgisini bölgeye çekerken, bu devletler tarafından 10 yıllık işgal süresince, ülkedeki Sovyet varlığına karşı, Afgan direnişçiler (mücahitler) desteklenmiştir.

Sovyetler Birliği yıkılıp Soğuk Savaş sona erince Afganistan eski stratejik önemini, bunun bir sonucu olarak da üzerindeki uluslararası ilgiyi kaybetmiş ve uluslararası desteğe çok ihtiyaç duyduğu yeniden inşa sürecinde yalnız kalarak kısa sürede iç savaşa sürüklenmiştir.²⁰³ Birçok etnik grubun varlığının körüklediği, farklı mücahit grupları arasındaki iktidar mücadeleleri sürerken 1992’de Burhaneddin Rabbani devlet başkanı olmuş; ancak ülkedeki güç mücadelesi son bulmamıştır. 1994 yılı ile birlikte ülkede Taliban (öğrenciler) hareketi güç kazanmaya başlamış; kendine radikal bir İslam öğretisi benimseyen, Molla Muhammed Ömer’in liderliğini üstlendiği, bu hareket özellikle kadınlar ve kız çocuklarına yönelik getirdiği kural ve yasaklar başta olmak üzere çok katı ve insan haklarını hiçe sayan doğasıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Kısa sürede ülkenin yarısından fazlasında hakimiyet kurmayı başaran Taliban, 1996’da, başkent

²⁰³Daan Everts, “Afghanistan: The right mission on the wrong footing”, **Security and Human Rights**, No:1, p.88.

Kabil'i de ele geçirirken, Rabbani başkenti zorunlu olarak terk etmek durumunda kalmış ve Taliban karşıtı Kuzey İttifakı'nın başına geçmiştir.

Ülkede artan şiddet olaylarının sebep olduğu sivil kayıpların yarattığı endişe sonucu BMGK Ekim 1996'da aldığı S/RES/1076 ile taraflara “tüm silahlı düşmanlıkları kesme” çağrısı yapmış, ülkedeki “kadın ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılığı” kınadığını belirtmiş ve tüm devletler ile uluslararası organizasyonlardan, Afganistan sivil nüfusu için, “insani yardım” çağrısında bulunmuştur.²⁰⁴ Ancak ülkedeki şiddet hız kesmemiş, iktidar savaşları devam etmiş ve bu ortam ülkeyi terör faaliyetlerinin yürütülmesi açısından elverişli hale getirirken uluslararası toplumu da endişeye sevk etmiştir.

Mayıs 1996'da Taliban'ın izniyle ülkede konuşlanmaya başlayan, terör saldırılarıyla ün salmış, El-Kaide'nin 1998 yılına gelindiğinde ABD'nin Kenya ve Tanzanya'daki elçiliklerine saldırısı, uluslararası toplumun endişesini eyleme dönüştürmüş ve bu saldırı sonucu ABD, terör örgütünün Afganistan'daki eğitim kamplarına hava saldırısı başlatmıştır.²⁰⁵ BMGK'nın yaşanan olumsuz gelişmeler ışığında, BM Şartı'nın VII. Bölümü uyarınca, ülkeye yönelik yaptırım kararları almaya başladığı bu dönemde de ülkedeki durumda iyi yönde bir gelişme yaşanmamış, yaptırımlar yeterli etkiyi sağlayamamıştır. Üstelik zaten uluslararası bir tanınmadan (Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan hariç) mahrum olan Taliban rejimi kendini kabul ettirmeye çalışmak bir yana, halkına kötü muamelesi ve terörizme desteği ile nefretleri üzerine çekmeye devam etmiştir. Bunun en net örneklerinden biri de dünya kültür mirasını hiçe sayarak Afganistan'daki tarihi iki Buda heykelini, uluslararası toplumun tüm uyarı ve ricalarına karşın, yıkması olmuştur. Ancak bu saldırgan tavırlara müsamaha, yaklaşık altı ay sonra, 9/11'in ardından son bulmuş, Taliban'ın hem kendi tavırları hem de El-Kaide'ye verdiği destek, bu kez uluslararası yaptırımlardan daha fazlasını, uluslararası bir müdahaleyi beraberinde getirmiştir.

²⁰⁴United Nations Security Council: **Resolution 1076 (1996)**
Adopted by the Security Council at its 3706th meeting,
on 22 October 1996, S/RES/1076 (1996), 22 October 1996.

²⁰⁵Kevin Baker, **War in Afghanistan: A Short History of Eighty Wars and Conflicts in Afghanistan and the North-West Frontier 1839–2011**, 1.Baskı, Australia, Rosenberg Publishing, 2011, p.206.

9/11'in hemen ardından Bush “*Ya bizimlesiniz ya da teröristlerle*” diyerek terörizme destek veren ya da onun sığınağı olan tüm rejimleri ABD’ye düşman ilan ettiğini, teröre karşı savaşlarının El-Kaide ile başladığı ama onunla bitmeyeceğini bildirmiştir.²⁰⁶ Dolayısı ile El-Kaide ile başlayan bu savaşta, ona açık destek veren Taliban rejimi, ve tabii ki Afganistan, ABD’nin hedef listesinde ilk sırada yer almış; 9/11’den yaklaşık bir ay sonra ise ABD ve İngiltere öncülüğünde, “Kalıcı Özgürlük Operasyonu” olarak isimlendirilen, Afganistan müdahalesi resmen başlamıştır. ABD, müdahalenin başladığı tarih olan 7 Ekim 2001’de BMGK Başkanı’na ilettiği mektubunda 51. Maddeye atıfla diğer devletlerle birlikte “bireysel ve toplu meşru müdafaa hakkını” başlattıklarına dikkat çekerken, Taliban’ı uluslararası toplumun tüm gayretine rağmen El-Kaide’ye verdiği desteği sürdürmekle suçlamıştır. Müdahalenin sivil halka yönelik gerçekleşmediğini ve siviller konusunda hassas davranacaklarını ise şu sözler ile ifade etmiştir:

Bu eylemler, El Kaide terörist eğitim kamplarına ve Afganistan'daki Taliban rejiminin askeri tesislerine yönelik tedbirleri içeriyor. ABD, bu eylemleri gerçekleştirirken sivil kayıpları ve sivil mülklere verilen zararı en aza indirmeye kararlıdır. Buna ek olarak, Amerika Birleşik Devletleri Afganistan halkının ıstırabını hafifletmek için insani yardım çabalarını sürdürecektir. Onlara yiyecek, ilaç ve malzeme temin ediyoruz.²⁰⁷

9/11'in bir gün ardından BMGK tarafından alınan S/RES/1368 ABD’ye düzenlenen bu saldırıları kınamış ve “bireysel ya da toplu meşru müdafaa hakkını” onaylayarak tüm devletleri saldırının faillerini, organizatörlerini ve sponsorlarını adalet önüne çıkartmak için göreve çağırmış ancak ne S/RES/1368 ne de sonrasında alınan S/RES/1373, her hangi bir müdahale yetkilendirmesinde bulunmuştur.²⁰⁸ Üstelik hem El-Kaide saldırılarının tamamlanmış olması hem de olası saldırılardan bahsetmekle birlikte ABD ve İngiltere’nin acil bir saldırı beklentisinde oldukları iddialarını taşıyamaları, bu müdahalenin bir meşru müdafaadan ziyade bir misilleme

²⁰⁶“Text of George Bush's speech”, **The Guardian**, 21 September 2001 (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2001/sep/21/september11.usa13> 10 Ekim 2018.

²⁰⁷John D. Negroponte, **Letter dated 7 October 2001 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council**, S/2001/946, 7 October 2001.

²⁰⁸United Nations Security Council: **Resolution 1368 (2001) Adopted by the Security Council at its 4370th meeting on 12 September 2001**, S/RES/1368 (2001), 12 October 2001.

olabileceği kuşkularını da beraberinde getirmiştir.²⁰⁹ Yine saldırıların sorumlusunun El-Kaide olup olmadığına dair kesin kanıtların kamuoyuna sunulamaması veya saldırıları gerçekleştiren El-Kaide olsa bile bunun Afganistan’a bir müdahale ile sonuçlanıp sonuçlanamayacağı hususları da tartışmalara yol açmıştır. Lakin tüm bu belirsizlikler ve tartışmalar ışığında dahi Afganistan müdahalesi meşru müdafaa olarak büyük bir uluslararası desteği arkasına almaya başarmıştır. Ayrıca NATO’nun üyelerinden birine yönelik saldırının tüm üyelerine yapılmış olduğunu bildiren 5.Maddesi de ilk defa bu müdahale ile gündeme gelmiştir.

Çok hızlı bir şekilde, yaklaşık iki ay içinde, Kuzey İttifakı’nın da verdiği destek ile Taliban rejimi etkisiz hale getirilirken 5 Aralık 2001’de Almanya’nın Bonn şehrinde imzalanan Bonn Anlaşması ile yine ülke çok hızlı bir şekilde yeniden inşa sürecine girmiştir. Anlaşmanın imzalanmasını takiben ülkede sayıları zamanla değişen birçok ülkenin desteği ile ISAF kurulmuş, 22 Aralık 2001’de Hamid Karzai liderliğinde geçici hükümet göreve başlamış, 2004 yılında ise Karzai, yapılan seçimleri kazanarak, Afganistan’da seçimle göreve gelen ilk devlet başkanı olmuştur. Lakin Taliban’ın toparlanması ve tekrardan tehdit oluşturan bir güç haline gelmesi de uzun sürmemiş; yeniden inşa dönemi çatışma ve güç mücadeleleri içinde 2014 yılına kadar devam etmiştir.

3.2.1.2. Afganistan Müdahalesinin Koruma Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi

9/11 öncesi son aylara bakıldığında Afganistan’ı beş yıllık Taliban yönetimi altında; sosyal baskı, ekonomik durgunluk, insani kriz, diplomatik izolasyon, siyasi felç ve askeri çıkmazlarla boğuşan bir yer olarak nitelemek mümkündür.²¹⁰ Sovyet işgali sonrası kendini toparlayamayan ülkede etnik farklılıklar ve dini ideoloji ile de beslenen iktidar mücadeleleri ve mücadelelerin baskın tarafı Taliban yönetiminin baskıcı uygulamalarının yol açtığı bu durum, BMGK’nın kısıtlı çözüm arayışlarının da gösterdiği gibi, kendiliğinden düzelecekmiş gibi bir izlenim de vermemiştir.

²⁰⁹Patrick C. R. Terry, “The War In Afghanistan-Was the Use of Force Legal and/ or Wise?”, **New Zealand Yearbook of International Law**, Vol.9, 2011, p.96.

²¹⁰Michael Semple, “Afghanistan: The First Theater of the War”, **Assessing the War on Terror**, Ed by Mohammed Ayoob and Etga Ugur, Boulder and London, Lynne Rienner Publishers, 2013, p.48.

BM ve üye devletleri, benzeri şiddet olaylarına karşı bir şeyler yapılması gerektiği sonucuna vardıkları bir dönemde, Afganistan'ı göz ardı etmişler; Afganistan'a bir askeri müdahalede bulunulduğunda ise insani endişelerin değil, değişen ABD çıkarlarının bir yansıması söz konusu olmuştur.²¹¹ Ancak bu çıkarların insani gerçekler ile birleştirilmesi de çok uzun sürmemiştir. Afganistan'da, "başarısız devletin insanlarına insani fayda sağlama" müdahale için sunulan diğer bir gerekçe olarak ortaya çıkmıştır.²¹² Taliban yönetimi altında Afganistan halkının çektiği eziyet, açlık, kadınların birçok haktan mahrum bırakılması, kız çocuklarının eğitim hakkının elinden alınması gibi hususlar, teröre karşı savaş ile birlikte bir anda sıklıkla gündeme gelir olmuştur.

Aslına bakılırsa ülkedeki insani durum göz önüne alındığında, müdahalenin, sadece bir meşru müdafaa olarak sunulsa dahi, gerek müdahale sırasında gerek ise sonrasında insani açıdan bir şeyler ifade edecek olduğu açıktır. Üstelik 9/11 sorumlusunun El-Kaide ilan edilmesinden ve Afganistan'a bir müdahale ihtimalinin gündeme gelmesinden itibaren tüm dünyanın gözü Afganistan'a çevrilmişken, hele ki başka devletlerdeki temel insan haklarının korunmasına yönelik ilginin arttığı bir dönemde, oradaki kaderine terk edilmişliği daha fazla sürdürmenin pek rasyonel bir karar olmayacağı da bir gerçektir. Bu sebeple, hem müdahalenin meşruluğunu sağlamlaştırmak hem de Afganistan halkının da müdahaleye desteğini kazanıp süreci kendi adlarına kolaylaştırmak için, koalisyon güçleri, müdahalenin aynı zamanda insani kaygılar ile yapıldığının altını çizmeyi ihmal etmemiştir. Ancak ICISS'in meşruiyet kriterleri açısından bakıldığında müdahaleyi koruma sorumluluğu çerçevesinde görmek de pek kolay değildir.

Haklı neden: Müdahaleye haklı neden açısından bakıldığında Afganistan iktidar mücadeleleri içinde, kendi halkını koruyamayacak vaziyette başarısız bir devlet örneği teşkil etmiştir. Başarısız bir devletin insanlarını kurtarmak bir müdahale için haklı neden olabilir ancak Afganistan'a müdahalenin sebebi başarısız

²¹¹Fatima Ayub and Sari Kouvo, "Righting the course? Humanitarian intervention, the war on terror and the future of Afghanistan", **International Affairs**, 84: 4, 2008, p.646.

²¹²John Sloboda ve Chris Abbott, "The Blair Doctrine and After-Five Years of Humanitarian Intervention", **Open Democracy**, 21April 2004, (çevrimiçi) https://www.opendemocracy.net/globalization-institutions/government/article_1857.jsp, 10 Ekim 2017.

devlet olması değil 9/11'den dolayı meşru müdafaa hakkı doğurduğu düşüncesi olmuştur ki müdahale meşru müdafaa ölçütlerini dahi tam anlamıyla karşılamamıştır. Devam eden bir saldırı tehdidinin, dolayısı ile acil bir müdahaleyi gerektirecek durumun yokluğunda ve saldırıların failinin El-Kaide olduğu henüz ispatlanamamışken bu müdahaleye meşru müdafaa demek de zor olmaktadır.

Meşru otorite: Ne bir insani krize son vermek ne de bir meşru müdafaa için BM yetkilendirmesi mevcut olmuştur. Meşru müdafaa söz konusu olduğunda bir yetkilendirmeye ihtiyaç duyulmayacağı düşünülse de Afganistan müdahalesi hemen bir karşı atak olarak başlatılmamış; 9/11'den yaklaşık bir ay sonra gerçekleştirilmiştir. Bu süre içinde ülkeye ek yaptırımlar getiren BMGK'nın, bir meşru müdafaa yetkilendirmesi de yapabileceğini, özellikle daha önceki meşru müdafaa kararlarına (Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine aldığı S/RES/678'de olduğu gibi) bakarak söylemek mümkündür.

Doğru niyet: Öncelikli amacının 9/11'in faillerini ortadan kaldırmak olduğu, insani bir krize son vermek olmadığı hesaba katılırsa koruma sorumluluğu açısından doğru niyet zaten söz konusu değildir. Üstelik acil bir ikinci saldırı beklentisi olmadan müdahale edilmesi ve Bush'un teröre karşı haçlı seferi başlatıyoruz gibi sert ve genelleyici yaklaşımları da göz önüne alındığında, bu savaşın bir meşru müdafaadan ziyade bir misilleme savaşı olması da muhtemel görünmekte ve dolayısıyla meşru müdafaa açısından da doğru niyet şüphe taşımaktadır.

Kazanma şansının yüksekliği: Koalisyonun Taliban askerine karşı kazanma şansı, özellikle modern silahlarının varlığı ve hava saldırı kapasitesi düşünüldüğünde, oldukça yüksek görüldüğünü söylemek mümkündür. Üstelik Taliban'ın ülkeyi tanınması açısından sağladığı coğrafi avantaj da yine ülkeyi tanıyan Kuzey İttifakı'nın koalisyon güçlerine destek vermesiyle bertaraf edilmiştir. Böylece yaklaşık iki ay gibi kısa bir sürede Taliban rejiminin (her ne kadar sonradan daha da güçlenerek tekrar hakimiyeti ele geçirse de) o an için etkisiz hale getirilmesi sağlanmıştır.

Orantılılık: Müdahale, yoğun hava saldırıları, salkım bombası ve seyreltilmiş uranyum kullanımıyla orantılı olmaktan da bir hayli uzakta bir imaj çizmiştir. Koalisyon güçlerinin en kısa zamanda ve kendi adlarına en az zarar ile müdahaleden

sıyrılma ümitleri tahribat oranları yüksek, hedef gözetme kapasiteleri düşük ve insani açıdan kullanımları tartışmalı silahların kullanılması ile sonuçlanmıştır.

Son Çare: Koruma sorumluluğu açısından, Afganistan’a askeri harekatı son çare olarak değerlendirmek mümkündür. Uluslararası toplumun, 1990’lı yıllar boyunca görmezden geldiği ülkenin o günkü (2001) halinden, başarısız devlet olmasından, sorumlu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Halk meşru olmayan bir hükümetin yönetimi altında yıllarca açlık, sefalet ve her türlü hukuksuzlukla sınanmış ve ülke istikrarlı bir şekilde yok oluş hali sergilemiştir. Öte yandan, olaya meşru müdafaa açısından bakıldığında, devam eden bir saldırının ve olayın faillerinin kesin bilgisinin olmaması sebebiyle, müdahaleyi son çare olarak görmek mümkün değildir. Diplomasi yoluyla olayın gerçek suçlularının ortaya çıkarılması ve uluslararası tarafsız mahkemelerde yargılanması için, üstelik Taliban yönetimi de buna istekli görünmeye başlamışken, uğraşılmamış; müdahalede aceleci davranılmıştır.

Özetle, Afganistan’da müdahalenin en büyük destekçileri, Bush da dahil olmak üzere, eylemlerini haklılaştırmak için koruma sorumluluğuna vurgu yapmışlardır.²¹³ Ama gerçekte büyük oranda müdahale etme hakkından yola çıkarak hareket etmişlerdir. Zaten Sovyet işgalinin bitmesinin ardından son on iki yıllık sürece bakıldığında bir önleme sorumluluğu bilincinden bahsetmek mümkün değilken; müdahale sonrasında ise ülkede yeniden inşa sorumluluğuna gerekli önem verilmemiştir.

3.2.1.3.İngiltere’nin Afganistan Müdahalesini Gerekçelendirmesi

Uluslararası toplumun geri kalanı ile birlikte 9/11 öncesi İngiltere için de Afganistan’ın insani durumu öncelikler listesinde olmamıştır. Ancak İngiltere daimi üyesi olduğu BMGK vasıtasıyla ülkede büyüyen uyuşturucu ekonomisinden, her yıl artan ölümlerden, giderek daha fazla insanın çatışmalar nedeniyle ülkeyi terk etmek zorunda kalmasından ve kadınlar ve kız çocuklarına yapılanlar başta olmak üzere ülkedeki yaygın insan hakları ihlallerinden duyduğu endişeleri dile getirmiştir.

²¹³Vasuki Nesiah, “From Berlin to Bonn to Baghdad: A Space for Infinite Justice”, **Harvard Human Rights Journal**, Vol.17, Spring 2004, p.88.

Ayrıca ülkedeki ağır insan hakları ihlallerinin önlenmesine yardımcı olacak BM Afganistan Özel Misyonu'nun (UNSM) içinde sivil gözlemciler birimi kurulması gibi insani çabalara da destek vermiştir.²¹⁴ Diğer bir ifade ile İngiltere'nin bu dönemde ülkeye ilgisi kısıtlı ve genellikle insani yardım faaliyetleri ile sınırlı kalmış ve bu durum aslında, bir nevi, pek çok ülkenin de Afganistan'a yönelik genel duruşunu temsil etmiştir. Lakin Afganistan'da bir önleme sorumluluğunun yerine getirilmesinden bahsedilecekse, mevcut çatışma durumu da göz önüne alındığında, daha ciddi adımların atılmış olması gerektiği ve bu adımların atılmadığı ortadadır. Uluslararası toplumun Afganistan'da uğradığı önleme sorumluluğuna yönelik bu başarısızlık Irak müdahalesini çağırırken Straw tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

Dünya Afganistan'da asayişin bozulduğu, hukukun baltalandığı ve anarşinin egemen olduğu başarısız devletin açık ve net tehlikelerini gördü. Biz uluslararası toplumda o ülkenin parçalanmasına izin veren suç payımızı kabul etmeliyiz... Eğer uluslararası bir toplum fikri hususunda ciddiysek, o zaman, Birleşmiş Milletler Üyeleri olarak, devletlerin başarısızlığa uğramasını engellemeye ve devletlerin çoktan çökmüş olduğu düzeni eski haline getirmeye yardımcı olma sorumluluğumuzu kabul etmeliyiz.²¹⁵

9/11 tüm dünyada olduğu gibi İngiltere'de de büyük bir sarsıntı yaratmış, bu ağır olayın kurbanları arasında, yine birçok ülkenin vatandaşları gibi, İngiltere vatandaşları da yer almıştır. Saldırı sonucu Avrupa'dan ve tüm dünyadan ABD'ye destek mesajları yağarken, en iddialı desteklerden birisi İngiltere'den gelmiş ve Başbakan Blair 9/11'den saatler sonra yaptığı konuşmasında *"Bu Amerika Birleşik Devletleri ile terörizm arasında bir savaş değil, özgür ve demokratik dünya ile terörizm arasında bir savaştır."* diyerek Amerikalı arkadaşları ile *"omuz omuza"* olduklarını, terör tehdidi dünyadan silininceye kadar kendilerinin de durmayacaklarını ifade etmiştir.²¹⁶ İlerleyen günlerde, ABD'nin Afganistan'a bir savaş açacağı kesinlik kazandığında ise verdiği taahhüdün arkasında durarak uluslararası toplumu Afganistan müdahalesinin gerekliliğine ikna etmeye,

²¹⁴Örnek için bkz. Mr. Richmond, **United Nation Security Council Fifty-third Year 3952nd Meeting**, S/PV/3952, New York, 8 December 1998, 4.55 p.m.

²¹⁵Straw, **United Nation General Assembly Fifty-seventh session 6th plenary meeting**.

²¹⁶"Blair's statement in full", **BBC NEWS**, 11 September 2001, (çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/1538551.stm, 10 Ekim 2017.

müdahale için bir meşruiyet zemini yaratmaya çalışmış; Afganistan dünyaya yayılan terör tehdidi, ülkedeki uluslararası uyuşturucu ticaretinin boyutu, ülkede bir türlü düzelmeyen insani durum ve bitmeyen mülteci sorunu gibi hususlar üzerinde durmuştur. 4 Ekim’de ise bizzat Blair tarafından olayın faillerin Bin Ladin ve El-Kaide olduğuna dair kesin kanıtlarının varlığı parlamentoya sunulmuş ve İngiltere 7 Ekim’de ABD ile birlikte, Afganistan’a askeri müdahale başlatmıştır.

Müdahalenin başlatıldığı gün İngiltere tarafından da, ABD gibi, BMGK Başkanı’na askeri operasyondaki varlıklarına ilişkin bilgilendirmede bulunularak “aynı kaynaktan devam eden saldırı tehdidini önlemek için” BM Şartı’nın 51. Maddesi kapsamında “bireysel ve toplu meşru müdafaa hakkını” kullandıkları belirtilmiştir. Ayrıca müdahalenin El-Kaide ve Taliban rejimine yönelik olduğu, Afganistan halkına ya da İslam’a yönelik olmadığı ve teröristlerin “İslamcı” terörist değil sadece sıradan terörist oldukları vurgulanmıştır.²¹⁷ Bu vurgu, özelde İngiltere Müslümanlarının genelde Müslüman dünyanın da müdahaleye hak ve destek vermesi ya da en azından çok fazla tepki vermemesi kaygısını, özellikle Bush’un teröre karşı savaşa yönelik yapmış olduğu “Haçlı Seferi” yakıştırması düşünüldüğünde, gözetir nitelikte olmuştur. Ayrıca İngiltere’nin Afganistan’daki geçmiş varlık çabası göz önüne alındığında Afganistan halkının İngiltere’yi eski bir düşmandan ziyade yeni bir dost olarak görmesi istenmiş ve bu nedenle de ülke tarafından yerel halk ile düşmanlar arasındaki çizgi netleştirilmeye çalışılmış; sıklıkla Afganistan halkının yanında ve onlar için orada oldukları belirtilmiştir.

İngiltere için, özel ilişki politikası kapsamında ABD ile olan ilişkilerini en yakın seviyede tutma gayreti ile de birlikte düşünülünce, Afganistan müdahalesinde destek vermek zor bir karar olmamıştır. Göreve geldiğinden beri zaten müdahaleci bir dış politika takip eden ve dış müdahale için kendi doktrini ortaya koyan Blair hükümeti önceki müdahalelerinden de aldığı destek ile bu müdahalenin arkasında daha sağlam ve kararlı durabilmiştir. Özellikle Kosova ve Sierra Leone müdahalelerinde oynanan öncü rol ve yakalanan göreceli başarı, dış

²¹⁷ Stewart Eldon, Letter dated 7 October 2001 from the Chargé d’affaires a.i. of the Permanent Mission of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/2001/947, 7 October 2001.

politikada kendinden daha emin bir İngiltere, özelde, kendinden daha emin bir Tony Blair yaratmış ve Blair, ABD ile birlikte Afganistan’a müdahalesine katılma kararını Kosova, Sierra Leone ve hatta Ruanda’dan aldığı şu güç ile desteklemiştir:

İnsanlar diyor: Biz sadece saldırıya uğrayan ABD olduğu için harekete geçiyoruz. Çifte standart, diyorlar. Ama Miloseviç Kosova’da Müslümanların etnik temizliğine başladığında harekete geçtik. Ve size söylüyorum Ruanda 1993’te, bir milyon insan soğukkanlılıkla katledildiğinde, olduğu gibi bugün tekrar olsaydı orada da harekete geçmek için ahlaki bir yükümlülüğümüz olurdu. Sierra Leone’de ölüm saçan bir gangster grubu, demokratik yollarla seçilmiş Hükümetini ve insanlarını tehdit ettiğinde, biz oradaydık.²¹⁸

Straw ise, müdahale kararını eleştirip Bin Ladin’in yargılanmasının yeterli olduğu görüşüne karşı çıkmış; Taliban’ın Bin Ladin’i kendi elleriyle teslim etmesinin de hayal olduğunu belirterek, müdahalenin gerektiği iddialarını Kosova müdahalesi üzerinden şu şekilde sunmuştur:

Burada Slobodan Miloseviç ile ilginç bir paralellik var. Onun adaletle yüzleşmesi gerektiğini söyleyenler, ama 1999’da bir insani felaketi önlemek için Kosova ve Sırbistan’a askeri eylemde bulunmamızın yanlış olduğunu savunanlar vardı. Onlar bombardımanın Kosova halkına daha fazla zarar vereceğini ve Miloseviç’i güçlendireceğini söylediler. O zaman, şimdi olduğu gibi birçok eleştirmen de askeri hedeflerimize ulaşmada başarısızlığa uğradığımızı söyledi. Oysa bugün Miloseviç uluslararası bir mahkemede yargılanıyor ve Belgrad’da demokratik bir hükümet var. Eğer uluslararası toplum 78 günlük bombardıman eylemi dahil askeri harekatta bulunmasaydı, bugün on binlerce Kosovalı Müslüman ölü olacak ya da rezil yoksunluk içinde yaşıyor olacak ve Miloseviç hâlâ iktidarda olacaktı.²¹⁹

Afganistan müdahalesinin insani müdahale ve koruma sorumluluğu üzerine konuşulan bir döneme gelmesi ve İngiltere’nin, Blair hükümeti ile birlikte, bu konuşmalara çokça dahil olup hatta yön vermesi göz önüne alındığında Kosova ve Sierra Leone müdahaleleri ile Afganistan müdahalesi arasında kurulan bağlantı sadece askeri olmamış aynı zamanda insani olmuştur. Her ne kadar, müdahale için, yasal sebep olarak meşru müdafaa sunulsa da İngiltere başından itibaren müdahaleye insani değerler yüklemeyi ihmal etmemiş ve Afganistan müdahalesine

²¹⁸“Full text: Tony Blair's speech (part one)”, **The Guardian**, 2 October 2001, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2001/oct/02/labourconference.labour6>, 23 Eylül 2018.

²¹⁹Jack Straw, “Building will follow the bombing”, **The Guardian**, 26 Ekim 2001, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2001/oct/26/britainand911.afghanistan>, 19 Ocak 2019.

katılırken bunu sadece meşru müdafaa olarak ele almayarak koruma sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilebilecek motivasyonlardan da fazlasıyla destek almıştır. Bir bakıma, bu dönemde, teröre karşı savaş da Blair hükümetinin uluslararası arenada üstlendiği insani davanın diğer bir durağı olarak görülmüştür. Bu sebeple daha ilk andan itibaren İngiltere; Afganistan halkının Taliban yönetimi altında çektiği yoğun acılara güçlü vurgular yapmış; Afganistan'ın içinde bulunduğu durumdan kurtarılması gerektiğinin altını çizmiştir. Örneğin Blair, 7 Ekim'de, Afganistan müdahalesini gerekçelendirirken, düzenlenecek operasyonun eşit derecede önemli üç parçası -askeri, diplomatik ve insani- olduğundan bahsederek, operasyon için insani zorunluluğu şu şekilde sunmuştur:

İnsani cephede, askeri koalisyon kadar hayati olan, Afganistan içinde ve dışında mülteciler için bir destek koalisyonu kuruyoruz. 11 Eylül'den önce bile, dört milyon Afgan yer değiştirmişti. Pakistan'da iki milyon ve İran'da bir buçuk milyon mülteci var. İnsani nedenlerden dolayı, Afgan halkının korkunç acısını hafifletmek ve o bölgeden insanlar o bölgede kalsın diye istikrarı sağlamak için, harekete geçmek zorundayız.²²⁰

Gerçekten de Afganistan halkı için bir şeyler yapılmak isteniyorsa, bunun sadece 9/11 sorumlularını cezalandırarak yapılamayacağı, Taliban rejimi konusunda da bir şeyler yapılması gerektiği açıktır. İngiltere de bu gerekliliği vurgulamakla beraber, ülkenin müdahale sırasında gösterdiği bazı tutumları ile Afganistan halkına gösterdiği hassasiyet birbiriyle çelişir vaziyette olmuştur. Her ne olursa olsun ve her ne sebep ile olursa olsun çatışma anlarında çok daha savunmasız hale gelen sivil halkın önceliklerini gözetmek, sivillerin en az zarar ile kurtarılması için uyulması gereken ilk kıstastır. Ancak müdahale sırasında, insani yardım kuruluşları Afganistan halkına gıda ve ilaç yardımı yapabilmeleri adına bombardımana bir ara verme çağrıları yaptıklarında, bu çağrıları, İngiltere tarafından olumsuz karşılanmış ve öncelikli amacın en büyük tehdit olan Taliban rejiminden bir an önce kurtularak ülkeyi hemen yeniden inşa sürecine sokmak olduğu vurgulanmıştır.²²¹ Çatışmaya ara vermenin Taliban'a da bir soluk aldıracağı ve dolayısıyla operasyonun süresini

²²⁰“Attack on Afghanistan: Tony Blair statement”, CNN, 7 October 2001, (çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2001/WORLD/europe/10/07/gen.blair.speech>, 19 Haziran 2017.

²²¹Frank Millar, “Blair rules out bombing pause”, **The Irish Times**, 18 October 2001, (çevrimiçi) <https://www.irishtimes.com/news/blair-rules-out-any-pause-in-afghanistan-bombing-1.332733>, 11 Ocak 2019.

uzatabileceği ortadadır. Ama çatışma sonuna kadar, zaten yıllardır açlık ve sefaletle boğuşan, Afganistan halkının en temel ihtiyaçlarından yoksun bırakılamayacağı daha da ortadadır. Elbette ki çatışmalar devam ederken de ülkeye gıda ve ilaç yardımı yapılmıştır ancak bu yardımların halka ne kadar ulaşip ulaşmadığı büyük bir soru işareti olarak kalmıştır.

Müdahalenin hemen sona ermesi için izlenen diğer bir yol da tahrip gücü yüksek ve sivillere zarar vermesi kaçınılmaz silahların kullanılması olmuştur ki İngiltere bunun için de bir sakınca görmemiştir. Blair, ABD'nin Afganistan'da insan hakları örgütlerince eleştirilen salkım bombası kullanmasını *"Bu silahlar meşrudur ve bazı durumlarda gereklidir."* diyerek savunmuş; bu bombaların sivil hedeflere yöneltilmeden üstelik toplamda sadece dört kez kullanıldığının ve savaşın derhal bitmesi için kararlı olunmasının gerektiğinin altını çizerek *"Sivillerin hiç zarar görmemesini sağlamak hiç kolay değil"* demiştir.²²² Salkım bombasının yasaklanması her ne kadar sonraki süreçte (2008) gerçekleşse de bu silahın sivillere yönelik yaratabileceği tehlikenin farkında olunmaması, uluslararası tepkiler göz önüne alındığında, 2001'de de söz konusu değildir. Üstelik bundan daha da endişe verici olanı Afganistan müdahalesinde seyretilmiş uranyum da kullanıldığı iddiası olmuştur. Her ne kadar ABD ve İngiltere inkar etse de Uranyum Tıbbi Araştırmalar Merkezi'nin yaptığı testler ile sivillerin üzerinde rekor düzeyde uranyum tespit etmesi bu iddiaların doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.²²³ Esasen İngiltere'nin operasyona askeri desteğinin sınırlı olması, müdahale politikalarının büyük oranda ABD tarafından belirlenmesi anlamına gelmiş ve sorumluluğu daha çok ona vermiştir. Ama İngiltere de müdahale sırasında ve sonrasında ABD tutum ve davranışlarına çok az direnç gösterebilmiş ve genellikle sadece ABD'yi onaylamak, ona uymak ile yetinmiştir. Afganistan'ı başlangıcından itibaren insani bir dava olarak lanse eden ve halkının kurtarılması adına müdahale etmeleri gerektiğini vurgulayan İngiltere için bunların zor savunulur şeyler olması gerekmektedir. Hatta bu tip

²²²"Blair, ABD'nin Afganistan'da kullandığı salkım bombasını savundu!", **TGRT Haber**, 7 November 2001, (çevrimiçi) <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/7079.html>, 19 Ekim 2018.

²²³"Afganların bedeninde uranyum izi", **NTV**, 23 Mayıs 2003, (çevrimiçi) <http://arsiv.ntv.com.tr/news/216933.asp>, 17 Ocak 2019.

davranışların sadece insani nitelik taşıyan bir müdahale için değil, her hangi bir müdahale için de savunulması zor şeyler olması gerekmektedir.

Sonuç itibari ile İngiltere 9/11'i ABD'ye yapılmış bir saldırıdan ziyade Batı evrensel değerlerine yapılmış bir saldırı olarak kabul edip daha ilk andan kendisini de bu saldırıların muhatabı olarak görmüş ama Afganistan müdahalesini sadece uluslararası terörle mücadele kapsamında bir meşru müdafaa eylemi olarak da ele almamıştır. Uluslararası meselelerde öncü rol oynama isteğini besleyen etik ve liberal müdahaleci dış politikası çerçevesinde Afganistan'daki insani duruma da dikkat çekerek Afganistan halkının mevcut durumlarından kurtarılması gerektiğini geliştirmekte olan koruma sorumluluğu normunun rüzgarını da arkasına alarak açıklamıştır. Böylece hem Kosova müdahalesinden itibaren üzerine aldığı uzak diyarlardaki insanların insani vahşetlerden kurtarılmasına yönelik insani davasını sürdürdüğünü gösterirken hem de değişmekte olan dünya düzeninin önemli bir aktörü olmaya çalışmıştır.

3.2.1.4. Afganistan'ın Yeniden İnşa Süreci ve İngiltere

İnsani gerekçeler ile başlamayan bir müdahale insani bir boyut kazandığında koruma sorumluluğunun temel ilkelerinin yanı sıra, onun parçaları olan yeniden inşa etme sorumluluğu ve ileriki müdahalelerin önüne geçecek önleme sorumluluğu açısından da önem kazanmaktadır.²²⁴ Afganistan özelinde yerine getirilmeyen bir önleme sorumluluğunun yol açtığı sonuçlar düşünüldüğünde, 2001 müdahalesi sonrası, yeniden inşa sorumluluğunun yerine getirilmesi gerekliliğinin gelecekte benzer güvenlik ve insani problemlerin yaşanmaması adına büyük önem arz ettiği daha da net anlaşılmaktadır. Ama yeniden inşanın zor, maliyetli ve ülkenin bütün unsurlarını gözeterek çok iyi bir planlama gerektiren yapısı göz önüne alındığında ülkelerin müdahale etmek için gösterdikleri isteği bu aşamada göstermedikleri ya da gösteremedikleri, yine Afganistan müdahalesine bakılarak, netlik kazanmaktadır.

Genel geçer bir davranışı olarak, ABD Afganistan'da da kendine meşruiyet zemini oluşturmak için İngiltere ve diğer Avrupalı müttefiklerini kullanırken onların

²²⁴Malik Qasim Mustafa, "The Responsibility To Protect A Fragile State: A Case Study Of Post-Intervention Afghanistan", **Institute of Strategic Studies Islamabad**, Vol.XXVIII, No:1, p.1.

operasyonun gidişatına müdahale etmelerine izin vermemiş ve yeniden inşa sürecine pek karışmayarak, dağıttıklarını toplama işini ise müttefiklerine bırakmıştır.²²⁵ Bu aşamada, müdahalenin ikinci gücü İngiltere, bu sürecin önemli aktörlerinden birine dönüşmüştür ki ülke zaten müdahalenin gündeme gelmesinden itibaren yeniden inşa sürecinde sorumluluk alabileceğinin net sinyallerini vermiş ve yeniden inşa sorumluluğuna vurgu yapmıştır. Henüz müdahale başlamadan önce 9/11'i takip eden İşçi Partisi toplantısında, bu vurgu, Blair cümlelerine ise şu şekilde yansımıştır:

Afgan halkına, bu taahhüdü veriyoruz. Biz başımızı alıp gitmeyeceğiz... Eğer Taliban rejimi değişirse, halefinin geniş tabanlı, bütün etnik grupları birleştiren ve sizin acınası varoluşunuz olan yoksulluktan bazı kaçış yolları sunan (bir) rejim olduğuna emin olmak için sizinle çalışacağız.²²⁶

Yeniden inşa vurgusu ülkenizi yakıp yıkmaya değil size daha iyi bir gelecek sağlamaya geliyoruz demek için, dolayısıyla yerel halkın kalbini ve zihnini kazanmak ve müdahaleye daha az direnç göstermelerini sağlamak için, oldukça işlevsel gibi görünse de bu uğurda verilen taahhütlerin yerine getirilmesinin büyük bir çabayla mümkün olacağı da ortadadır. Başlangıçta yeniden inşa sözü ile sağlanan bir meşruiyetin, bu sözün karşılıksız kalması ile kaybedilmesi hiç de zor bir ihtimal olmamaktadır. Bu sebeple de ülkelerin başlangıçta verdikleri sözlerin arkasında kararlı durmaları önemlidir ki İngiltere'nin, Afganistan hususunda başlangıçta bu kararlılığı gösterdiğini söylemek mümkündür.

İngiltere hem ülkenin güvenliğini sağlama hem de yeniden inşa için destek vermek üzere Afganistan'da konuşlandırılan ISAF'ın ilk liderliğini (Haziran 2002'ye kadar) üstlenmiş ve Aralık 2001'de geçici hükümetin Karzai liderliğinde göreve başlamasının ardından yine ülkeye ilk ziyaret İngiltere'den gelmiştir. Başbakan Blair, Kosova ve Sierra Leone müdahalelerinin ardından Afganistan müdahalesi ile kendi vatandaşlarına ve uluslararası barışa tehdit oluşturan tiranların devrilmesine yönelik müdahale ilkesine olan inancını teyit ederken, artan uluslararası itibarıyla, *“özgürleşmiş bir Afganistan'ı ziyaret eden ilk yabancı lider olma şansını”* da

²²⁵Christopher Hill, “Putting the World to Rights: Tony Blair's Foreign Policy”, **The Blair Effect: 2001-2005**, Ed. by Anthony Seldon and Dennis Kavanagh, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, pp. 393-394.

²²⁶John Pilger, “What good friends left behind”, **The Guardian**, 20 september 2003, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2003/sep/20/afghanistan.weekend7>, 2 Ocak 2018.

kaçırmamıştır.²²⁷ 7 Ocak 2002’de Karzai ile bir araya gelerek bundan sonraki ilerlemeyi ve ülkenin yeniden inşasına yönelik süreci konuşarak, bir nevi, bu konuda sorumluluk alacaklarının altını çizmek istemiştir.

Ocak 2002’de Afganistan’ın yeniden inşası için ülkelerin ekonomik taahhütler verdiği Tokyo Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansın ardından Afganistan’da güvenlik sektörü reformu (SSR), her bir “lider ülkenin” bir sütunun inşasını üstleneceği, beş sütun üzerine inşa edilmiş; Almanya’nın Afgan Ulusal Polisi tertibini (ANP), ABD’nin Afgan Ulusal Ordusu’nun (ANA) rehberliğini, Japonya’nın silahlı grupların terhisi-silahsızlanması ve yeniden uyumu (DDR) idaresini, İtalya’nın yargı reformu görevini üstlendiği süreçte İngiltere de uyuşturucu ile mücadele görevini almıştır.²²⁸ Ancak, özellikle, İngiltere’deki uyuşturucu kullanımından sorumlu tutulan ve İngiltere’nin müdahale gerekçelerinden birini oluşturan, Afganistan’ın uyuşturucu madde üretimi ve dağıtımı ile mücadele, hiç kolay olmamıştır. Bunun temel sebebi haşhaş ekiminin çiftçiye getirdiği kazancın buğday gibi diğer tarımsal ürünler ile kıyaslığında açık ara fazla olması ve ne ABD ne de İngiltere’nin bu çiftçilerin ellerinden gelir kaynaklarını alıp onları Taliban’ın safına itmek istemesi olmuştur.²²⁹ Haşhaş üretimini durduracak ya da kısıtlayacak bir ekonomik hamlelerinin olmayışı doğrultusunda uyuşturucu meselesi çözümsüz hale gelmiş; devam eden çatışma ortamında yerel halktan yeni bir düşman yaratma korkusu ağır basmıştır.

Ülkenin güvenliğinden de sorumlu ISAF’ın başlangıçta Kabil ve çevresi ile sınırlandırılmış görev alanı, Afganistan’ın diğer yerlerindeki güvensizliğin ve çatışma ortamının devamına yol açarken böylesi bir ortamda Taliban’ın tekrardan sahneye çıkması uzun sürmemiştir. Üstelik 2003’ten itibaren aynı anda Irak’ta da bir müdahalenin yürütülmeye başlanması ve çok daha tartışmalı olan bu müdahalenin ilgi ve dikkatlerin çoğunu üzerine çekmesi de Taliban’ın yeniden güç kazanması

²²⁷Hill, “Putting the World to Rights”, p.394.

²²⁸Tim Bird and Alex Marshall, **Afghanistan: How The West Lost Its Way**, New Haven and London, Yale University Press, 2011, p.58.

²²⁹Sean Rayment, “Why Britain's pledge to end Afghanistan's deadly heroin trade has failed”, **The Telegraph**, 20 May 2012, (çevrimiçi) <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/afghanistan/9276037/Why-Britains-pledge-to-end-Afghanistans-deadly-heroin-trade-has-failed.html>, 12 Şubat 2019.

açısından diğerk bir önemli bir olanağı yaratmıştır. Her ne kadar, ÷lkede giderek ciddileşen güvenlik tehdidine karşı, NATO 2003'ün sonuna doğru ISAF'ın liderliğini üzerine alarak ÷lkenin daha önce yüzleşilmeyen alanlarına doğru etkisini genişletmeye başlamış ve 2006 itibari ile etki alanını tüm ÷lkeye yaymış olsa da ÷lkedeki şiddetli çatışmalar bu dönemde de etkisini sürdürmüştür. 2006'dan itibaren İngiltere ise çatışmaların yoğun olduğu, aynı zamanda haşhaş üretiminin de cenneti olan, Afganistan'ın güneyindeki Helmand Vilayeti'nde konuşlanmaya başlamıştır.

Taliban'ın devrilmesinden itibaren geçen sürede en kanlı çatışmaların meydana geldiğı söylenen 2006'da, Helmand'ı ziyaret eden, Blair *"Afganistan'a geldik, çünkü Afganistan'daki sorunun dünya için bir sorun haline geldiğı açıktı."* demiş ve sadece Afgan halkı için değil, kendi güvenliklerini sağlamak için de orada bulunmaya devam etmeleri gerektiğini vurgulamıştır.²³⁰ 2001 yılı öncesi neden Afganistan'a müdahale edilmediğinin de cevabı olabilecek nitelikteki bu sözlerin ardından sekiz, Blair'ın görevi bırakmasının ardından ise yedi yıl daha İngiltere Afganistan'da kalmış ve 2014 itibari ile diğerk birçok ÷lke gibi Afganistan'dan ayrılmış ama gerisinde eskisinden çok daha güvenli bir Afganistan bırakamamıştır.

Ekim 2014'te İngiltere'nin son savaş birlikleri de Afganistan'dan ayrılırken, 450 asker yerel Afgan kuvvetlerine eğitim, danışmanlık ve yardım sağlamak için kalmış ve sonuç olarak çatışmanın İngiltere'ye maliyeti 40 milyar sterlin olmuştur.²³¹ Ülke, özellikle Helmand'da bulunduğu süre içinde, yeniden inşaya yönelik ciddiyetini göstermek için, buraya çok sayıda okul ve sağlık merkezi gibi yapılar inşa etmiş; ama bu yapıların sürdürülebilirliği hakkında yeterince düşünmemiş ve bunun sonucunda da bu yapıların birçoğı İngiltere'nin bölgeden ayrılışının ardından kapanma tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir.²³² Afganistan'ın yeniden inşasında ÷lkenin iç dinamiklerinin yeterince gözetilmeyişi; ÷lkede bir barışın

²³⁰"Blair meets troops and Hamid Karzai in Afghanistan", **Euronews**, 20 November 2006, (çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2006/11/20/blair-meets-troops-and-hamid-karzai-in-afghanistan>, 1 Şubat 2019.

²³¹"UK troops in Afghanistan: Timeline of key events", **BBC News**, 22 December 2015, (çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/uk-35159951>, 9 Şubat 2019.

²³²Nick Hopkins, "Afghan schools and clinics built by British military forced to close", 27 September 2012, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/27/afghan-schools-clinics-built-british-close>, 4 Şubat 2019.

yaşatılamamasının ve sürdürülebilir bir yeniden inşanın gerçekleştirilememesinin arkasında yatan temel sebep olmuş, uluslararası toplum bu aşamada üzerine düşeni yeterince yerine getirmemiştir. Bunun nedeni ise, ülkelerin realist çıkarlarıyla liberal bir dünya kurmalarındaki zorluk olmuştur.

2016 yılında İngiltere'nin Irak için hazırladığı Chilcot Raporu'nun da ortaya koyduğu üzere Afganistan'daki yeniden inşa İngiltere tarafından Irak için de bir meşruiyet zemini olarak görülmüştür. Soruşturmanın gün yüzüne çıkardığı Blair'dan Bush'a gizli notlarda Blair *"Burayı, insani yardım ulaştırılmış ve halka yeni bir umut verilmiş, daha iyi bir ülke olarak bırakırsak, sadece askeri olarak değil manevi olarak da kazanmış olacağız."* demiş ve buradaki rejim değişikliğine verilecek iyi bir isim için *"Bu, bizim Irak'la ilgili söylemimize yardımcı olacak."* diye eklemiştir.²³³ Bu çağrı, aynı zamanda, ABD'yi Afganistan'da daha fazla sorumluluk almaya ikna etmeye yönelik olmakla birlikte İngiltere'nin Afganistan'a verdiği önemin de ciddi bir nedenini sunmuştur. Üstelik Afganistan ile Irak arasında İngiltere tarafından kurulan tek bağlantı Blair'ın buradaki iyi yürütülen bir sürecin Irak'ı kabullendirme noktasında işe yarayacağı düşüncesi de olmamıştır.

2004'ten itibaren güneyde faaliyet göstereceğinin farkında olan İngiltere, başlangıçta transatlantik ilişkilerin soğukluğu ile motive olurken 2004 ve 2005'te Irak'ta kötüye giden durum ve İngiltere'nin Irak'taki varlığının hem ülke içi hem de ülke dışında giderek daha az popüler hale gelmesiyle, ABD'yi gücendirmeden Irak'taki varlığını da azaltmak istemiş ve çareyi Afganistan'da görmüştür.²³⁴ Başka bir ifade ile Afganistan'da kötüye giden durum, İngiltere'nin giderek daha fazla sorun haline gelen Irak'taki varlığından bir kaçış olarak görülmüş; ülke tarafından Afganistan'da büyüyen kriz fırsata çevrilmek istenmiştir. Neticede Afganistan'da ne kadar çok birliğini konuşlandırabilirse, Irak için o kadar az kapasitesi kalacağını düşünmüş ve böylece hem Afganistan için verdiği cömert taahhütlerin arkasında durduğunu gösterirken hem de Irak'ta da varlığını sınırlandırabilme fırsatı yakalamaya çalışmıştır.

²³³“Blair'den Bush'a Irak Savaşı Mektupları”, **BBC News**, 6 Temmuz 2016, (çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/07/160706_blair_bush_mektup, 12 Aralık 2018.

²³⁴Bird and Marshall, **Afghanistan: How The West Lost Its Way**, p.76.

Özetle, İngiltere için ABD'nin başlattığı teröre karşı savaşa katılım, sadece İngiltere'nin ulusal çıkarları açısından değil, aynı zamanda 21. yy dünya düzenini şekillendirmede rol oynama açısından da hayati bir önem taşımıştır.²³⁵ Değişimin bir seyircisi değil bir gücü olmak isteyen ülke Afganistan müdahalesine tereddütsüz katılmış ve hem kendi halkına hem Afganistan halkına hem de uluslararası topluma müdahaleyi kabul ettirebilmek için güvenlik vurgusunun yanına insani vurguyu da eklemiştir. Göreve geldiğinden beri izlediğini iddia ettiği etik dışı politika ve liberal insani söylemi bu hususta inandırıcılığını artırırken müdahale sırasında ve sonrasında yaptığı bazı temel hatalar tersi bir etki ile İngiltere'nin Afganistan'daki koruma sorumluluğuna büyük ölçüde gölge düşürmüştür. Birincisi İngiltere, Afganistan'daki insani kriz 9/11 öncesinde de gayet görünür vaziyetteyken bu ülkeye yönelik insani müdahale yanlısı bir politika takip etmemiştir. İkincisi müdahale sırasında insani hassasiyetleri yeterince gözetmemiş, insanların korunmasından çok operasyonun güvenliğinin sağlanması ve hızlı bir şekilde bitirilmesine odaklanmıştır. Üstelik İngiltere'nin Afganistan'da insani açıdan zarar teşkil edecek salkım bombası gibi silahların kullanımına da bir itirazı olmamıştır. Üçüncüsü yeniden inşa döneminde de açıkça daha çok güvenlik meselelerine odaklanmıştır. Tüm bunların sıradan Afgan halkının hayatına olumlu etkisinin oldukça sınırlı kalması ve geride daha iyi bir Afganistan'ın bırakılamaması, bu müdahalenin insani yönüne gölge düşürmüştür. İngiltere'nin koruma sorumluluğu vurgusunun gerçekle bağlantısının zayıf kalması da Afganistan özelinde İngiltere'nin, koruma sorumluluğuna büyük bir sadakat ile ona bağlanmaktan ziyade, onu müdahaleyi daha çok haklılaştırmak için bir dış politika aracı olarak kullandığı izlenimini yaratmıştır.

Afganistan ise, 2004'de çoğu yabancı kuvvetin ülkeden ayrılmasının ardından Taliban'ın ülkenin yarıdan fazlasında hakimiyet kurmayı başarması ve diğer aşırılık yanlısı grupların da etkisi ile kitlesel vahşet suçlarının yaşanma riskinin sürdüğü bir yer olarak kalmaya devam etmiştir. Afganistan'ın koruma sorumluluğunu gerçekleştirmesi için uluslararası desteğe devam eden ihtiyacı doğrultusunda da Temmuz 2016'da gerçekleşen NATO Zirvesi'nde, üye ülkeler Afgan güvenlik

²³⁵Kettell, *New Labour and the New World Order*, p.1.

güçlerini 2020'ye kadar destekleme sözünde bulunmuşlardır.²³⁶ Bu aşamada, ülkenin daha güvenli bir geleceğe ulaşip ulaşamayacağını ve bunun ne kadar süre alacağını söylemek mümkün olmasa da hala ülkesel hırsların sürdüğü bir uluslararası sistemde yakın gelecek, Afganistan için pek parlak gözükmemektedir.

3.2.2. Irak

3.2.2.1. Uluslararası Alanda Irak Müdahalesi

Saddam'ın KİS programı Batı hükümetlerinin dikkatini ilk olarak 1990-1991 Körfez Savaşı esnasında çekmiştir.²³⁷ Böylece, mevcut problem Saddam rejiminin bir devlete saldırganlık eylemi gerçekleştirmesinin çok daha ötesine geçerek Saddam'ın bu programla neler elde etmek istediği ya da neler elde edebileceği yönünde artan endişeler ile hızla büyümüştür. Bunun üzerine BMGK aldığı kararlar ile Saddam'ın bu programına son vermesini talep etmiş ve ülkeye süreci takip edecek Uluslararası Atom Enerji Ajansı (IAEA) ve Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu (UNSCOM) silah denetçileri yönlendirmiştir. Başlangıçta, silah denetçileri ile işbirliğini kabul eden Irak 1998 yılına gelindiğinde tek taraflı olarak bu işbirliğine son vermiş ve denetçileri ülkeden göndermiştir. Bu durumun yarattığı endişe ile ABD ve İngiltere Irak'a, Çöl Tilkisi Operasyonu olarak bilinen ve dört gün süren bir bombardıman başlatmışlar ve KİS deposu olduğundan şüphelendikleri hedefleri bombalamışlardır. Ancak, bombardımanın ardından da KİS varlığına ilişkin devam eden şüpheler son bulmamış; Irak'ın mevcut bir izlenmeden yoksun olmasının yarattığı endişeler, BMGK nezdinde bu sorunu gidermeye yönelik yeni adımlar atılmasına neden olmuştur.

1999 yılında BMGK, S/RES/1284 ile birlikte, UNSCOM'un yerine, BM İzleme Doğrulama ve Denetim Komisyonu'nu (UNMOVIC) kurmuş ve Irak'a UNMOVIC için "derhal, koşulsuz ve sınırsız erişim" sağlaması talebinde bulunmuştur.²³⁸ Denetim sürecinin yeniden başlatılmasına yönelik alınan bu karara

²³⁶"Afghanistan", **Global Centre for the Responsibility to Protect**, 15 January 2019, (çevrimiçi) <http://www.globalkoruma.sorumlulugu.org/regions/afghanistan>, 11 Şubat 2019.

²³⁷Andrew Field, "Humanitarian Intervention and the War in Iraq: Why was it always an After Thought?", **Bond Law Review**, Vol: 16, Issue 2, 12.01.2004., p.13.

²³⁸United Nations Security Council: **Resolution 1284 (1999) Adopted by the Security Council at its 4084th meeting, on 17 December 1999**, S/RES/1284 (1999), 17 December 1999.

Irak'ın tepkisi olumsuz olmuş; Irak, silah denetçilerinin yeniden ülkeye girmesine müsaade etmemiştir. Silah denetçilerinin tekrardan Irak'a girişi ise, ülkeden ayrılmalarından ancak dört yıl sonra, 9/11 sonrasındaki dönemde gerçekleşebilmiştir. Dört yıl süreyle Irak'ın denetimlerden yoksun kalması, ülkenin gizliden gizliye KİS programı yürütmeye devam ettiği ve bunun Ortadoğu açısından hatta dünya açısından çok büyük güvenlik problemleri yaratabileceği endişeleri, 9/11'in getirdiği kuşkucu ortam ile zirve yapmış ve bu endişeleri en çok dile getiren ülkeler de ABD ve İngiltere olmuştur.

9/11'den aldığı destek ile ABD, ulusal güvenliğini sağlamak üzere çok daha sert politikalar izlemeye başlayacağını sinyallerini vermiş, nitekim Afganistan'a düzenlediği müdahale ile de bunu kanıtlamıştır. Afganistan'ın ardından ABD'nin ikinci hedefi ise zaten uzun süredir ülke gündemini meşgul eden Irak olmuş, ülkenin başına buyruk diktatörü Saddam Hüseyin ABD'ye her fırsatta, eğer Ortadoğu'nun kontrolünü sağlamak istiyorsa, kendisini dizginlemesi gerektiğini net bir şekilde göstermiştir. Geçmişte İran'daki kökten dinci yönetime karşı bölgede kendisine destek bulan Saddam fazla palazlanmış ve zamanla kendisi büyük bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. Mevcut politikalar ile bu sorunun çözilemeyeceği görüşünde olan ABD, 9/11'in kendisine sağladığı esneklik ile Saddam hükümetini devirmeye yönelik de güçlü bir politika takip etmeye başlamıştır. Ancak, Afganistan'ın aksine, 9/11 ve El-Kaide ile organik bir bağı tespit edilemeyen Irak'a yönelik askeri bir müdahaleyi uluslararası topluma izah etmek ve kabul ettirmek kolay bir görev olmamıştır. Bu durumda da ABD, 2002 yılı Eylül ayında yayınladığı Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde ortaya koyduğu kendi doktrini ile müdahalesini haklılaştırmaya çalışmıştır.

Irak'ın da dahil edildiği “şer eksen” devletlerine ve terörist gruplara karşı, ABD tarafından ilan edilen “önleyici savaş doktrini” BM Şartı ve uluslararası hukuk tarafından ortaya konan güç kullanımına yönelik temel kısıtlamaları ekarte eden ve uygulayıcısı için nerede, ne zaman ve nasıl müdahale edeceğine yönelik karar verme yetkisi oluşturan bir doktrindir.²³⁹ Aslında, önleyici müdahale uluslararası teamül

²³⁹Keohane, “The United Kingdom”, p.63.

hukukunun da kabul ettiği, devletin kesin bir tehdit ile yüz yüze kaldığı ve saldırıya uğrama ihtimalinin çok yüksek hatta kesin olduğu durumlarda kullanılabilinecek bir gerekçedir. Lakin ABD ortaya koyduğu doktrin ile bu gerekçeyi, kendine düşman olabilme potansiyeli taşıyan, tehdit hissettiği her devlete karşı kullanabileceği şekilde yeniden yorumlamış ve böylece, meşru bir otorite yetkilendirmesi olmadan da bu savaşa gidebileceğinin sinyalini de net şekilde vermiştir. Öte yandan, hem ABD ile birlikte yürümek hem de savaşa BMGK yetkilendirmesi olmadan gitmek istemeyen İngiltere ise ilgili bir karar için yoğun bir çaba sarf etmiş ve bu çabanın neticesiyle Kasım 2002’de BMGK Irak’a yönelik S/RES/ 1441’ini almıştır.

S/RES/1441, özellikle BM ve IAEA denetçileri ile işbirliği yapmaması ve kendisine verilen yükümlölüklerini tamamlamaması bağlamında S/RES/687 dahil olmak üzere, Irak’ın önceki BMGK kararlarının “maddi ihlalinde” olduğuna hükmetmiş ve Irak’ın mevcut yükümlölüklerini yerine getirmemeye devam etmesi halinde bunun ciddi sonuçları olacağı uyarısında bulunmuştur.²⁴⁰ Irak’ın sorumsuz davranmaya devam etmesi halinde maruz kalacağı yaptırımların ne olduğundan kararda açıkça bahsedilmemesi ise kararın olası bir müdahaleye izin verip vermeyeceği yönünde tartışma yaratmıştır. Daha doğrusu, müdahale taraftarları, müdahale yetkilendirmesinde bulunacak ikinci bir BMGK kararının yokluğunda, bu kararın ihlalinin müdahaleye izin verir nitelikte olduğunu ısrarla iddia etmişlerdir.

S/RES/1441’e uyulmamasının bir askeri harekata izin verir nitelikte olduğunun arkasında yatan düşünce, bu kararın Irak’a, diğerkararlar ile birlikte, S/RES/687’de belirtilen ateşkes şartlarına uyması için son bir şans vermesidir. Irak’ın bu şansı değerlendirememesinin doğal sonucu ateşkesin bozulması ve Irak’a müdahaleye izin veren S/RES/678’in tekrar devreye girmesi olarak görölmüştür. Ancak bu tez, başta BMGK’nın diğerdaimi üyeleri (Rusya, Çin ve Fransa) olmak üzere, uluslararası toplumu müdahalenin yasallığına ikna etmede başarılı olamamıştır. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2004’te BBC Dünya Servisi’ne verdiği röportajda, Irak müdahalesinin BM Şartı’na uygunluk

²⁴⁰United Nations Security Council: **Resolution 1441 (2002) Adopted by the Security Council at its 4644th meeting, on 8 November 2002**, S/RES/1441(2002), 8 November 2002.

göstermediği için yasal olmadığını ifade etmiş ve müdahale için ikinci bir BM kararının gerekliliğini şu sözler dile getirmiştir:

İkinci bir karar olması gerektiğine inananlardan biriyim, çünkü Güvenlik Konseyi Irak'ın buna uymaması halinde sonuçlarının olacağını belirtti. Ama sonra bu sonuçların ne olması gerektiğini onaylamak veya belirlemek Güvenlik Konseyi'ne kalmıştı.²⁴¹

S/RES/1441'in ardından silah denetçileri de tekrardan Irak'a dönmüştür. Kararda öngörüldüğü üzere 27 Ocak'ta, silah denetçilerinin teftişlerinin tekrar başlamasından 60 gün sonra, yaptığı güncellemede UNMOVIC başkanı Hans Blix Irak'ın prensipte süreç üzerinde, başta erişim olmak üzere, iş birliği yapacağı izleniminde olduklarını belirtmiştir.²⁴² Bu izlenim Irak'ın zararlı silahlardan arındırılması ya da bu silahların zaten çoktan yok edildiğinin Irak tarafından ispatlanması adına yeni bir sürecin başladığına işaret etmiş ancak bu sürecin ne kadar devam edeceği henüz öngörülememiştir. 14 Şubat'ta Blix bir kez daha BMGK'ya bilgilendirmede bulunmuş ve izlenimlerinin devam ettiğini belirterek, Irak'ta bulundukları süre zarfında haber vermeksizin üç yüz yere dört yüzden fazla denetim gerçekleştirdiklerini, erişimi hemen her zaman sağlayabildiklerine ve Irak'ın bu denetlemelerden önceden haberdar olduğuna dair bir kanıt bulamadıklarına dikkat çekmiştir. Aynı oturumda söz alan, IAEA şefi Mohamed Elbaradei ise KİS konusunda kesin bir sonuca varmak için daha fazla zamana ihtiyaç duyduklarının altını çizmiştir.²⁴³ Denetimler ve denetimle ilgili bilgilendirmeler Mart ayında da devam etmiş ve sonuçlar yine, kesin bir karar vermek için daha çok zaman gerektiği yönünde, benzer nitelik taşımıştır. O halde, raporların ve denetçilerin bilgilendirmelerinden yola çıkarak, S/RES/1441'in maddi ihlalinin S/RES/678'i geri çağıracağı kabul edilse bile, böyle bir ihlalden söz edilemezken, bu yolla bir yasallaştırmayı kabul etmek de mümkün olmamaktadır. Ancak şunu da belirtmek

²⁴¹“Excerpts: Annan interview”, **BBC News**, 16 September 2004, (çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661640.stm, 27 Temmuz 2018.

²⁴²Hans Blix, “The Security Council, 27 January 2003: An Update on Inspection”, (çevrimiçi) <https://www.un.org/Depts/unmovic/Bx27.htm>, 17 Temmuz 2018.

²⁴³United Nation Security Council, **Fifty-eighth year 4707th meeting**, S/PV.4707, 14 February 2003, 10 a.m.

gerekir ki askeri bir müdahale hususunda ısrarcı olan ABD ve İngiltere'nin de eli bu hususta tamamen boş değildir.

Esasen, BM ve IAEA denetçileri tarafından 1991-1998 yılları arasında bulunan kanıtlar ve Irak hükümetinin geçmiş davranışları göz önüne alındığında, denetimlerin Saddam rejiminin kapasitesini dağıtmadaki başarısına rağmen, rejimin eline geçen bir fırsatta KİS ve balistik füze yapma arzusu ve kabiliyetine sahip olduğu büyük oranda kabul edilmiştir.²⁴⁴ Bu yüzden Saddam'ın denetçileri tekrardan ülkeye kabul etmesi ve Irak'ın işbirliği yapmaya başlaması olumlu gelişmeler olmakla birlikte aynı zamanda Irak'a askeri bir müdahaleyi gerekçelendirmeye çalışanlara karşı, onları oyalayıp daha fazla süre kazanmak için yapılan, stratejik de bir hamle olma ihtimalini de düşündürmüştür. ABD ve İngiltere tarafından iddia edilen de bu ihtimalin aslında ihtimal değil açık bir gerçek teşkil ettiği olmuştur. Irak'ın KİS ve ekipmanlarını ne zaman imha ettiği ile ilgili yeterli kanıt sunmaması- ki bu denetçilerinde raporlarında dile getirdiği bir sıkıntıdır- ve Saddam Hüseyin'in denetimlerle ilgili memnuniyetsizliği ise onların bu iddialarını destekler nitelikteki detaylar olarak varlık göstermiştir.

Sonuç olarak, ABD ve İngiltere denetim sürecine değil kendi argümanlarına dayanarak Irak'ın silahsızlanma yükümlülüklerini yerine getirmediğini iddia etmişler ve 20 Mart 2003'te, kendileri her ne kadar tersini iddia etseler de, bir BMGK yetkilendirmesi olmaksızın "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı altında askeri müdahalelerini başlatarak ülkelerini yasal olmayan bir savaşa sürüklemişlerdir. Saddam rejimi, üç hafta süren bir operasyonun ardından Bağdat'ın ele geçirilmesi ile 9 Nisan'da düşmüş ve Bush 1 Mayıs'ta Irak'taki büyük operasyonların son bulduğunu duyurmuştur.

3.2.2.2. Irak Müdahalesinin Koruma Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi

ABD'ye karşı gelmenin sonuçlarının neler olabileceğini göstermek, İsrail'in bir düşmanını elimine etmek, KİS'e sahip bir Saddam'ın nasıl yönetilebileceğini

²⁴⁴“The Report of Iraq Inquiry” Section 1.2 Development Of UK Strategy And Options, September 2000 To September 2001”, 23 November 2017, **The National Archives**, (çevrimiçi) <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20171123122743/http://www.iraqinquiry.org.uk/the-report> 12 Aralık 2017, paragraf 4-5.

kestirememek, dahası bunların El-Kaide gibi terör örgütlerinin eline geçebileceği korkusu taşımak, Irak'ı Ortadoğu'nun yeni demokrasisi yapmak ve Irak'ın ana petrol kaynaklarına ulaşmak gibi karışık motivasyonlar ABD'yi harekete geçirmiştir.²⁴⁵ Bu motivasyonlardan hangisinin en öncelikli olduğu, hangilerinin feda edilebilir ya da göstermelik olduğu, dolayısıyla savaşın aslında ne savaşı olduğu (teröre karşı savaş, petrol için bir savaş, önleyici savaş, intikam savaşı vb.) uluslararası toplumun, cevabını uzun süre tartıştığı bir soru olmuştur. Özellikle müdahalenin, insani bir motivasyon taşıyıp taşımadığı, insani bir müdahale olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, dolayısıyla koalisyonun ne derece bir koruma sorumluluğu bilinciyle hareket ettiği sorusu, uluslararası hukuk nezdinde yasallığını kazanamamış bir savaşın, meşruiyetini belirleme noktasında kritik bir önem taşımıştır.

Irak müdahalesini insani müdahale açısından değerli kılan yegane şey ABD öncülüğündeki koalisyonun, özellikle de KİS'lerin bulunamayacağının anlaşılmasının ardından, güvenlik gerekçelerinin yanına sağlam insani gerekçeler de eklemeleri olmuştur.²⁴⁶ Irak'ın insani durumunun bu tip gerekçelendirmelere fırsat verir vaziyeti ise müdahalenin öncü güçleri ABD, İngiltere ve Avustralya'ya insani gerekçeler ile de bu savaşa gittiklerini savunma şansı verirken insani bir müdahalenin direkt reddini de zorlaştırmıştır.

Yaklaşık yüz bin Kürtün öldürüldüğü Enfal Soykırımı (1988) gibi, Saddam rejimi için bir insani müdahaleyi haklı çıkarabilecek zamanlar varken müdahale hükümet cinayetlerinin azaldığı, üstelik önleyici bir müdahaleyi gerektirecek yakın bir toplu katliam riskinin bulunmadığı, bir dönemde gerçekleşmiştir.²⁴⁷ Bu şartlar altında, her ne kadar ülkedeki insani şartlar çok kötü olsa da, insani bir müdahalenin haklılaştırılması pek mümkün değildir. Ayrıca hem müdahale sırasında hem de yeniden inşa sürecinde yaşanan gelişmeler ve de insani iddiaların güvenlik iddialarının arkasında ikincil argümanlar olarak ortaya çıkması, Irak müdahalesinin

²⁴⁵Nicholas J. Wheeler and Justin Morris, "Justifying the Iraq War as a Humanitarian Intervention: The Cure is Worse Than the Disease", **The Iraq Crisis and World Order: Structural, Institutional and Normative Challenges**, Ed. By Ramesh Thakur and Waheguru Pal Singh Sidhu, New York, United Nations University Press, 2006, pp.449-450.

²⁴⁶Hehir, **Humanitarian intervention: An Introduction**, p.244.

²⁴⁷Kenneth Roth, "Was the Iraq War a Humanitarian Intervention?", **Journal of Military Ethics**, Vol.5, No:2, 2006, pp.85-86.

bu yönde bir meşruiyet kazanmasını daha da zor kılmaktadır. Bu sebeplerle de uluslararası toplumun büyük bir çoğunluğu, Irak'ı insani bir davadan ziyade, bunun bir suistimali olarak değerlendirmektedir. ICISS'in meşruiyet kriterlerine göre analiz edildiğinde de Irak'ın bir insani müdahale olarak değerlendirmenin zorluğu daha net olarak görülebilmektedir:

Haklı neden: Müdahale koruma sorumluluğu açısından haklı bir nedene sahip değildir ki zaten müdahalenin esas nedeni de insani bir krizi engellemek değildir. Yine, müdahalenin El-Kaide bağlantısı ya da KİS varlığı sebebiyle önleyici bir savaş olarak da haklı görülmesine de imkan yoktur. Ne El-Kaide bağlantısına dair bir ize ne de devam eden bir KİS sorununa dair yeterli delilin varlığında, koalisyonun kendini savunma adına önleyici bir savaşa girmesi, önleyici bir savaş için gereken kesin tehdidin bulunması şartı göz önüne alındığında, yasal ya da haklı kabul edilemez. Öne sürülen diğer bir gerekçe olan S/RES/1441'in maddi ihlaline ve bu ihlalin sonucunun bir müdahale gerektirip gerektirmeyeceğine ise karar vermek açıkça BM sorumluluğunda olup koalisyonun işi değildir.

Meşru otorite: BM, insani bir krize son vermek için ya da başka bir neden ile Irak'a müdahale hususunda herhangi bir yetkilendirmede bulunmamış; üstelik 22 Mayıs 2003'te aldığı S/RES/1483 ile İngiltere ve ABD'den "işgalci güç" olarak bahsetmiştir. Ayrıca uluslararası toplumun ezici bir çoğunluğu da müdahale karşısında yer aldığından başka bir, çok taraflı yetkilendirme de söz konusu olmamıştır. Dolayısı ile müdahale için bir meşru otoritenin varlığından söz etmek mümkün değildir.

Doğru niyet: Müdahale koalisyonun ulusal çıkarlarının bir yansıması olarak gerçekleşmiştir. Amaçları, basitçe, rejimi, başka bir ifade ile kurulu düzeni, değiştirip kendi çıkarları doğrultusunda yeniden inşa etmek olmuştur. Bu yüzden müdahaleyi haklılaştırmaya yönelik yapılan gerekçelendirmelerin bütünü için doğru niyetin varlığını kabul etmek söz konusu değildir. Koruma sorumluluğu özelinde bakıldığında ise öncelikli amacın insani bir krizi engellemek olması, diğer amaçların ise insani açıdan kabul edilebilir ölçüde olması gereği ve Irak'ın bu gereği yerine getirmedeği açıkça ortadadır.

Kazanma şansının yüksekliği: Irak müdahalesinin mantıklı bir gerekçelendirilmesinin yapılamayışı doğrultusunda müdahaleye uluslararası toplum tarafından verilen destek oldukça kısıtlı olmuştur. Üstelik yerel halk da müdahaleye ikna edilememiş ve halkın büyük çoğunluğu destek vermekten ziyade direniş göstermiştir. Neticede rejim değişikliği hedefine kısa sürede ulaşılmış ancak Irak'ın müdahale sonrası başarısız bir devlete dönüştüğü düşünüldüğünde, insani açıdan pek bir şey kazanılmamıştır.

Orantılılık: Irak'ı bir insani müdahaleden uzak tutan en büyük nedenlerden birisi de müdahalede, orantılılık ilkesinin fazlasıyla aşılmış olması olmuştur. Müdahalenin hemen ardından başlayan direniş koalisyon umduğundan fazlasıyla karşılaşmasına sebep olmuş; bu direnişin önüne geçmek için orantısız güç uygulanmıştır. Sivil ve isyancı ayrımının ortadan kalktığı bu süreçte herkese suçlu muamelesi yapılırken tutuklulara karşı da insanlık suçu işlenmiştir.

Son çare: Toplu bir katliamın ya da yakın tehdidinin yokluğunda ve KİS çözümüne dair olumlu gelişmelerin yaşandığı bir diplomasi süreci devam ederken yapılan bu müdahaleyi açıkça son çare olarak değerlendirmek mümkün değildir. Bir dış müdahale olmaksızın Saddam'ın iktidardan uzaklaşmasının pek mümkün olmayacağı ortada olmakla beraber uluslararası toplumun koruma sorumluluğu açısından diktatörler ile başa çıkabilecek bir formülü de yoktur.

Sonuç olarak, Irak bu kriterlere gösterdiği yüksek uyumsuzlukla birlikte, bu yönde güçlü söylemlere karşın, koruma sorumluluğunun gereklerini karşılamayan bir müdahale olmuştur. Üstelik koruma sorumluluğunu da daha endişe verici bir hale getirmiştir. Ama bu endişe hem kavramın sınırlarının çizilmesinde etkili olmuş hem de niçin her insan hakları ihlalinin koruma sorumluluğu tipi bir reaksiyonu haklılaştıramayacağını ortaya koymuştur.²⁴⁸ Şöyle ki kötüye kullanımdan dolayı koruma sorumluluğuna daha şüphe ile yaklaşılmasını sağlamıştır. Ancak bu şüphe koruma sorumluluğunun yasallaşması, dolayısıyla ilerideki olası müdahaleler için

²⁴⁸Cristina G. Badescu and Thomas G. Weiss, "Misrepresenting R2P and Advancing Norms: An Alternative Spiral?", *International Studies Perspectives*, 11 (2010), p.362.

kötüye kullanımın engellenmesinin sağlanması için, bir itici güç olurken; aynı zamanda da müdahale için gereken şartları uç noktalara taşımış, zorlaştırmıştır.

3.2.2.3. İngiltere'nin Irak Müdahalesini Gerekçelendirmesi

Blair hükümeti iktidara geldiğinde Irak zaten hükümet gündeminde bir konu olmuş; önceki hükümet 1991 Körfez Savaşı'nın önemli destekçilerinden biri olarak hem Kuzey hem de Güney Irak'ta savaş sonrası oluşturulan uçuşa yasak bölgelerin güvenliği için ABD'ye destek vermiştir.²⁴⁹ Blair hükümeti de benzer politikalar ile ABD'ye Irak'ta desteğini sürdürmüş ve hatta 2003 müdahalesi ile verdiği destek, zirve yaparak İngiltere'yi uluslararası alanda eleştirilere bir hayli açık hale getirmiştir.

İnsan haklarını korumayı ve desteklemeyi dış politikasının bir parçası haline getirme iddiası taşıyan Blair hükümeti, en başından itibaren Saddam Hüseyin hususunda net olmuştur. Henüz Chicago konuşması sırasında Blair, Saddam tehlikesine dikkat çekerek, onu Miloseviç ile birlikte dünyanın iki zalim adamından biri olarak tanımlamış ve Saddam'ı Irak halkını petrol rezervlerine rağmen yoksulluğa mahkum etmekle ve korkuya boğmakla suçlamıştır.²⁵⁰ Afganistan müdahalesinin hemen akabinde Irak'a yönelik bir müdahale gündeme geldiğinde ise İngiltere, olası bir müdahale için ABD'nin en büyük destekçisi olmuştur.

Bush'a İngilizlerin arkasında olduğu konusunda taahhüt veren Blair, hem ülke içine hem de ülke dışına bu savaşı nasıl pazarlayacağı üzerine odaklanmış ve daha önce özellikle Kosova'da, ardından 9/11'in hemen sonrasında olmak üzere dış politikada gösterdiği başarıları tekrarlayarak daha geniş bir uluslararası topluluğu etkileyebileceğine inanmıştır.²⁵¹ Bu dönemde ABD gibi İngiltere de Irak'ın çözülememiş KİS meselesi üzerinden hareket etmiş; ancak ondan farklı olarak bir BM yetkilendirmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Bu yetkilendirmeye ulaşmak için ise yoğun bir diplomasi yürütüp KİS gücüne sahip ve nükleer silah elde etmeye

²⁴⁹David Coates, "A 'just war', or just another of Tony Blair's wars?", **Empires Law: The American Imperial Project and the 'War to Remake to World'**, Ed. by. Amy Bartholomen, Pluto Press, 2006, p.282.

²⁵⁰Blair, "The Blair Doctrine".

²⁵¹Stephen Benedict Dyson, **The Blair Identity: Leadership and Foreign Policy**, Manchester ve New York, Manchester University Press, 2009, p.1.

çalışan bir Saddam'ın hem Irak, hem Körfez Bölgesi hem de kendileri açısından ne kadar tehlikeli olabileceği vurgusuyla uluslararası toplumu göreve çağırmıştır. Eylül 2002'de bu tehlikelere dikkat çeken ve sonrasında gerçeği yansıtmayan iddiaları nedeniyle çokça eleştirilen “Irak'ın Kitle İmha Silahları” adlı bir rapor hazırlayan ülke, BMGK'nın S/RES/1441'ini almasında da öncü bir rol oynamıştır.

S/RES/1441 öncesi İngiltere tarafından, BM Genel Kurul toplantısında, Irak'ın müfettişlere sınırsız erişim hakkını vermesinin şart koşulması gerektiği ve sorumluluklarını yerine getirmediği takdirde ülkenin karşılaşacağı sonuçlar hususunda açık olunması gerektiği dile getirilmiştir.²⁵² Ancak İngiltere'nin istediğinin aksine kararda sadece karara uymamanın ağır sonuçları olduğu belirtilip bu sonuçların neler olacağından bahsedilmemiştir. Bunun üzerine İngiltere, S/RES/1441 sonrası, silahsızlanma koşullarını tam olarak yerine getirmediği iddiası ile Irak'ı sürekli bu kararın maddi ihlali ile suçlamaya başlarken, silah denetçilerinin yayınladığı raporlar, aksine, Irak'ın denetim sürecine uyum sağladığı yönünde fikir beyan etmiştir.

İngiltere'nin amacı, iyi bir devlet olmanın gereği olarak, yeni bir karar çıkmayacaksa da en azından çoğunluğun desteğini sağlamak olmuştur ki bu yüzden S/RES/1441 sonrası tekrar BMGK'ya yönelerek davasına destek aramış ama sonrasında bu desteği bulamadan savaşa girerek, bir nevi, kendi standartları için bile eyleminin meşru olmadığını göstermiştir.²⁵³ BM ile ABD politikasını uzlaştırmakta başarısız olan İngiltere, sonuç olarak ABD ile yürümeye karar verirken 18 Mart 2003 müdahale konuşmasında Irak'ın 1991'den itibaren KİS'lerden arındırılması için verilen çabaya ve bu çabanın sonucunda, Irak'ın BM kararlarını defalarca ihmal etmesiyle, uğranılan başarısızlığa dikkat çeken Blair, “*Gerçek şu ki, sabrımız haftalar, aylar ve yıllar önce tükenmiş olmalıydı.*” demiştir.²⁵⁴ Fakat Blair'ın aksine, uluslararası toplumun ezici bir çoğunluğu böyle düşünmemiş; genel kanı denetim sürecinin devam etmesinden ve denetçilerin sonraki raporlarının sonuçlarına göre bir

²⁵²Jack Straw, “**United Nation General Assembly Fifty-seventh session 6th plenary meeting**”.

²⁵³Jason Ralph, “A Difficult Relationship: Britain's ‘Doctrine of International Community’ and America's ‘War on Terror’” **British Foreign Policy**, Ed. By Oliver Daddow and Jamie Gaskarth, p.130.

²⁵⁴“Full text: Tony Blair's speech”, **The Guardian**, 18 March 2003, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2003/mar/18/foreignpolicy.iraq1>, 25 Ekim 2017.

politika izlenmesinden yana olmuştur. Hatta neredeyse İngiltere'nin geri kalanı da Blair gibi düşünmemiştir. Öyle ki Cook ve Clare Short* gibi Yeni İşçi Partisi'nin önemli isimleri müdahale kararını engelleyemedikleri için istifa dahi etmiştir. Hükümetin etik dışı politikasının da mimarı olan Cook, özellikle, bu müdahalenin Kosova müdahalesine benzetilmesine şiddetle karşı çıkarak BMGK onayından yoksun ama uluslararası toplum desteğine sahip, Kosova müdahalesi ile Irak'a yapılacak müdahalenin kıyaslanamayacağı gerçeğine yaptığı istifa konuşmasında şu şekilde yer vermiştir:

Kosova'da gerçekleştirdiğimiz eylem için sahip olduğumuz çok taraflı destekle ilgili hiç şüphe yoktu. NATO tarafından desteklendi; Avrupa Birliği tarafından desteklendi; Bölgedeki yedi komşunun her bir teki tarafından desteklendi. Fransa ve Almanya bizim aktif müttefiklerimizdi. Bu durumda tam olarak bu desteğin hiçbirine sahip olmadığımız için uluslararası uzlaşmayı göstermenin son umudu olarak Güvenlik Konseyi'nde anlaşma sağlamak daha da önemliydi. Kosova'daki eylemimizin hukuki temeli, acil ve zorlayıcı bir insani krize cevap verme gereği idi. Bu sefer destek almadaki zorluğumuz, ne uluslararası toplum ne de İngiliz halkının, Irak'taki bu askeri eylem için acil ve zorlayıcı bir neden olduğuna ikna olmalarıdır.²⁵⁵

Gerçekten de Irak'ta acil bir nedenin varlığı hususu en çok tartışılan konuların başında gelmiştir. Müdahalenin sıklıkla gündeme getirildiği 2002-2003 yılları arası dönemde, Irak ile KİS hususunda devam eden, başarılı sayılabilecek bir diplomasi sürecinin varlığına karşı; ülkede durdurulması gereken acil bir insani krizin yokluğu, müdahale lehine savları çürütür nitelikte olmuştur. Ancak müdahaleye kesin kararlı bir ABD ve onu yalnız bırakmayı göze alamayan bir Blair'ın varlığı müdahaleyi kaçınılmaz kılmıştır. Blair'ın özel ilişkiye duyduğu inanç ile Saddam rejiminin devrilmesine duyduğu inancın birleşimi, onu müdahalenin en ateşli savunucularından birine çevirmiştir.

Dış politikasını ve müdahalecilik anlayışını etik ve insani değerler üzerine kurduğunu iddia eden hükümet, elbette ki, Irak müdahalesini gerekçelendirirken de halkının Saddam rejiminden çektikleri üzerinde durarak Irak halkını koruma sorumluluklarını da vurgulamıştır. Her ne kadar müdahalenin insani gerekçeleri KİS

*Robin Cook dönemin (2001-2003) Avam Kamarası Lideri, Clare Short dönemin (1997-2003) Uluslararası Kalkınma Bakanı.

²⁵⁵“Full text: Robin Cook speech”, CNN, 18 March 2003, (çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/18/sprj.irq.cook.speech>, 16 Ekim 2018.

hususunda ilerleme kaydedilememesiyle artsa da aslında başlangıcından itibaren söz konusu edilmiştir. Ancak, açıkça, sonraki bir gerekçelendirme, ikincil bir neden konumunda olmuştur. Bunun nedeninin, Wheeler ve Morris'in vurguladığı gibi, BM'nin yalnızca insani gerekçeler ile rejim değişikliği için bir müdahale yetkilendirmesinde bulunmayacağı düşüncesi olması muhtemeldir.²⁵⁶ Gerçekten de ülkede müdahaleyi haklı çıkaracak nitelikte bir ağır bir insani krizin yokluğunda BM'nin, ağır insani krizlerde dahi müdahale kararı almada geçmiş başarısızlıkları düşünülürse, bu yönde bir müdahale yetkilendirmesinde bulunmasına olasılık vermek zordur. Yine de, Blair bunun müdahaleye belli bir iç ve dış meşruiyet sağlayacağı düşüncesi ile insani motivasyonlardan destek alıp Irak halkına yönelik koruma sorumlulukları olduğunu belirtmeyi müdahale öncesinde de ihmal etmemiş ve ülkesinde yüz binlerce insan Irak müdahalesine karşı sokağa döküldüğünde şunları söylemiştir:

Savaşa karşı ahlaki davanın ahlaki bir cevabı vardır: Saddam Hüseyin'i kaldırmak için ahlaki bir davadır. Harekete geçme nedenimiz bu değil. Bu, Birleşmiş Milletler'in Kitle İmha Silahları emrine göre olmalıdır. Ama açıkçası, niçin harekete geçmek zorundaysak, bunu açık bir vicdanla yapmalıyız. Evet, savaşın sonuçları var. Saddam Hüseyin'i zor kullanarak kaldırırsak insanlar ölecek ve bazıları masum olacak. Ve eylemlerimiz sonuçlarıyla, kasıtsız olanlarıyla bile, yaşamalıyız. Fakat 'savaşı durdurmanın' da sonuçları var...Saddam son otuz yılda bir milyondan fazla Iraklıyı öldürdü, İkinci bir, bir milyon Iraklıyı öldürmesine izin vermeye istekli misiniz?..Yani, eğer barışın sonucu iktidarda kalan bir Saddam ise, silahsızlandırılmış değilse, o zaman ben de size bu karar için kanla ödenen sonuçlar olduğunu söylerim. Fakat bu kurbanlar asla görülmeyecek. Onlar hiçbir zaman bizim televizyon ekranlarımızda yer almayacaklar ya da milyonlara sokaklara çıkmak için ilham vermeyecekler. Ama yine de var olacaklar. Saddam dünyasını temizlemek bir insanlık eylemi olurdu. Gerçekte insanlık dışı olan onu burada bırakmaktır.²⁵⁷

Saddam'ı Irak'tan defetmenin insani açıdan değer taşıdığının muhakkak olduğu düşünüldüğünde, KİS tehlikesi ile ikna edilemeyen uluslararası toplumu en azından insani davaya ikna ederse, müdahale kararı olmasa bile, Blair Irak müdahalesi için belli bir meşruiyet sağlayabileceğine inanmıştır. Saddam'ın geçmişte yaptığı katliamlardan her fırsatta bahsetmiştir ama karşılaştığı zorluk geriye dönük bir müdahalenin mümkün olmayışı ve mevcut şartların da bu gerekçelendirmeye

²⁵⁶Wheeler and Morris, "Justifying the Iraq war as a humanitarian intervention", p.454.

²⁵⁷Tony Blair, "The price of my conviction", **The Guardian**, 16 February 2003, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2003/feb/16/iraq.foreignpolicy>, 15 Şubat 2019.

uymayışı olmuştur. Hal böyleyken müdahaleyi insani dava olarak sunmak ona belli bir meşruiyet kazandırmaktan ziyade durumu daha da kötüye sürüklemiştir.

Özetle, Saddam rejimi altındaki Irak halkının çektiği acılardan da referans alarak Blair müdahaleyi haklılaştırmayı çalışmış ve böyle bir vahşetin sürdürülmesine izin verilmemesi adına, insani nedenlerle, uluslararası toplumunun müdahale etme vazifesine sahip olduğunu iddia etmiştir.²⁵⁸ Ama müdahaleye her ne kadar liberal insani bir zemin oluşturmaya çalışsa da esas amacı müdahaleyi bir şekilde, ne şekilde olduğu çok da önemli değil, haklılaştırmaya çalışmaktan ibaret olmuştur. Başka bir ifade ile Irak'ta her ne kadar harekete geçme sorumluluğuna vurgu olsa da ulaşılacak istenen, basitçe, müdahale etme hakkından ibaret olmuş ve nitekim yeniden inşa süreci de bunu kanıtlar vaziyette ilerleme kaydetmiştir.

3.2.2.4. Irak'ı Yeniden İnşa Süreci ve İngiltere

Irak müdahalesi yayılma ve hazırlık; ilk saldırının gerçekleştirilmesi; Bağdat'ın ele geçirilmesi ve Saddam rejiminin devrilmesi; yeniden inşa ve barışı koruma olmak üzere dört aşamadan oluşmuş; ilk üç aşamada kısmen başarı sağlayan koalisyon güçleri sonuncu aşamada başarıya ulaşmıştır.²⁵⁹ Koalisyonun bir yeniden inşa stratejisinden yoksunluğu ile Irak'ta müdahaleye karşı başlayan Sünni Arap direnişi ve ülkedeki kaos ortamının tetiklediği mezhepler arası iç çatışma birleştiğinde yeniden inşa süreci içinden çıkılmaz bir hal alırken; ülke bir barıştan çok savaş dönemine girmiştir.

ABD, Irak müdahalesini meşrulaştıracak bir yetkilendirmenin alınamamasının ardından, BM'den tamamen kopmuş ve Irak üzerinde tam hakimiyet sağlama hususunda ısrarcı davranmıştır. Ancak Irak'ta artan direniş, kısa sürede, koalisyonu tekrardan BM'ye yönelerek uluslararası yardım ve meşruiyet aramak zorunda bırakmıştır.²⁶⁰ Bunun üzerine BMGK, 22 Mayıs 2003'te S/RES/1483'ü

²⁵⁸Judi Atkins, "A Renewed Social Democracy for an 'Age of Internationalism': An Interpretivist Account of New Labour's Foreign Policy", **The British Journal of Politics and International Relations**, Vol.15, 2003, p.186.

²⁵⁹General Montgomery Meigs, "Introduction", **Operation Iraqi freedom**, Marc Kusnetz and others, Kansas, Andrews McMeel Publishing, 2003, p.xi.

²⁶⁰"Post-War Iraq", **Global Policy Forum**, (çevrimiçi) <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/168/34905.html>, 21 Nisan 2019.

almış ve kararda ABD ile İngiltere'yi "işgalci güçler" olarak tanımıştır. BMGK'nın Irak'ı işgal edilmiş olarak ele alması ise, ABD'yi bir yandan BM'nin öngöreceği yükümlülüklerden kurtarıp neredeyse sınırsız bırakırken, diğer yandan onu dış yardımlardan da mahrum bırakmıştır.²⁶¹ ABD, bu süreçte, İngiltere dışında neredeyse hiç doğru düzgün bir destek görememiştir. Öte yandan, İngiltere de ABD'nin bu müdahalede baş müttefiki olmasına rağmen varlığını Irak'ta olabildiğince sınırlı tutmuştur. Öyle ki ülkenin Irak'taki varlığı, Mart 2003'de, 45 bin asker ile başlamış; mayıs ayında 26 bin olan askeri varlığı, temmuz ayı itibari ile 9 bine kadar düşmüştür.²⁶² İngiltere'nin büyük operasyonların bitmesi ardından Irak'taki katılımını hızla düşürmesi ve daha çok Basra odaklı politikası ile Bağdat'tan kopuk bir duruş sergilemesi ise, yeniden inşa döneminde, sürecin karar vericilerinden biri olmasının önüne geçmiştir.

Rejim değişikliğinin ardından ülkedeki yönetim boşluğu önce Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Ofisi (ORHA) ardından ise Koalisyon Geçici Otoritesi (CPA) ile aşılmaya çalışılmıştır. Ancak artan direnişin etkisiyle CPA ile yönetimi elinde tutan ABD, zamanla, sembolik dahi olsa, Iraklılara daha fazla güç vermek durumunda kalmış; Haziran 2004'te egemenliği Geçici Hükümet'e bıraktığını açıklamış; ardından 2005 yılı Ocak ayında sekiz milyon Iraklının katılımı ile ülkede seçim* gerçekleştirilmiştir. Lakin bu süreçte, ülkedeki yüz elli bin ABD askerinin varlığı ülkeyi hala kimin yönettiğinin de bir göstergesi olmuştur.²⁶³ Üstelik ABD'nin kendi gücünü korumak, kendi istediği gibi bir yönetime gücü devretmek için ülkedeki Şii, Kürt ve Sünni uzlaşmazlığını ve bu grupların kendi içlerinde yaşadıkları ayrılıkları kızıştırdığı anlar da olmuştur ki bu gruplar arasındaki iktidar ve güç rekabeti kalıcı bir barışın önünde önemli bir engel teşkil eder hale gelmiştir.

Koalisyonun, varlığından emin oldukları, KİS'lere bir türlü ulaşamamaları onları yeniden inşa sürecinde en çok zorlayan hususlardan biri olmuştur. Uluslararası alanda müdahalenin, müdahale öncesine oranla daha fazla sorgulanmaya başlandığı

²⁶¹James Dobbins and others, **Occupying Iraq: a history of the coalition provisional authority**, RAND Corporation, 2009, p.12.

²⁶²Stephen Fidler, "How the British army lost Basra", **Financial Times**, 20 August 2007, (çevrimiçi), <https://www.ft.com/content/2591095c-4f34-11dc-b485-0000779fd2ac>, 13 Nisan 2019.

*Celal Talabani Cumhurbaşkanı ve Mesut Barzani ise Kürt bölgesinin başkanı olarak seçilmiştir.

²⁶³"Post-War Iraq".

bu dönemde ABD ve İngiltere hükümetleri de ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Müdahaleyi uluslararası topluma kabul ettirebilmek adına, onun en şiddetli savunucularından birine dönüşen Blair, 5 Mart 2004'te yaptığı konuşmada, KİS'lerin bulunamamasına yönelik uluslararası toplumun giderek artan eleştirilerine ve bu müdahalenin her şartta gerçekleşmesi gerektiğine şu sözler ile açıklık getirmiştir:

Tabii ki muhalifler bizim Saddam'ın KİS'e sahip olduğunu bilmemize rağmen; savaştan bu yana 11 ay içinde onların fiziksel kanıtlarını bulamamız gerçeği ile destekleniyorlar. Ama aslında, herkes onun onlara sahip olduğunu düşündü. BM'nin 1441 sayılı kararının temeli buydu... Kesinlikle her durumun askeri eyleme yol açtığını söylemiyorum. Ama tehdidin gerçekleşmesini önlemek için kesinlikle bir sorumluluğumuz ve hakkımız var; ve bir ulusun halkı Saddam'ın gibi bir rejime maruz kaldığında kesinlikle hareket etme sorumluluğumuz var.²⁶⁴

KİS ihtimaline bu kadar tutunmuşken onun bulunabilirliğinin giderek azaldığı bu dönemde, KİS bulunmasa da müdahalenin hali hazırda bir haklı zemini olduğunun altının çizildiği bu sözler, Irak müdahalesini doğrudan koruma sorumluluğu ile ilişkilendirir nitelikte olmuştur. Oysa Blair Saddam'dan her zaman nefretle bahsetme hususunda istikrarlı da olsa, müdahale açıkça güvenlik gerekçeleri ile yapılmıştır. KİS bulunma ihtimalinin ortadan kalkmasının ve ülkenin El-kaide bağlantısının ispatlanamamasının yol açtığı liberal insani argümanlar, Blair'ın hesaplarının aksine, onları haksız bir savaşta daha az eleştiriye açık hale getirmemiş; çok daha fazla eleştirilmelerine sebebiyet vermiştir. Üstelik özellikle bu yönde gerekçelendirmeleri ön plana çıkarması nedeniyle en çok eleştiriye de kendisi almıştır. Elbette ki geride daha güvenli ve huzurlu bir Irak bırakılmaması bu eleştirilerin dozajını arttıran yegane unsur olmuştur.

İngiliz birlikleri yeniden inşa sürecinde Irak'ın ikinci büyük şehri Basra ve onu çevreleyen Al-Muthanna, Dhi-Qar ve Manyas'ta konuşlanmıştır. Ülkenin güneydoğusunda yer alan bu dört şehirde Şii çoğunluğunun Saddam'ın devrilmesinden memnun oluşu, İngiltere varlığının bölgede nispeten daha ılımlı karşılanmasını sağlamış ve İngiltere, ABD'nin maruz kaldığı Sünni direnişi ile yüz yüze gelmemiştir.²⁶⁵ Ancak birlikler, birtakım diğer zorluklarla yüzleşmek zorunda

²⁶⁴“Full text Tony Blair's speech”, **The Guardian**, 5 March 2004, (çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/politics/2004/mar/05/iraq.iraq>, 16 Mayıs 2018.

²⁶⁵Fidler, “How the British army lost Basra”.

kalmışlardır ki işgali takip eden günlerde Basra’da ortaya çıkan yağmalama olayları İngiliz birliklerini epey sıkıntıya uğratmıştır. Eski rejimden kalan kurumların hızla yağmalandığı bu süreçte birlikler sayı ve strateji eksikliğinden dolayı büyük oranda etkisiz kalırken, Basra halkının da güvenlik konusundaki endişeleri giderek artmıştır.

Bölgede güvenliğin sağlanamaması İngiltere’yi en çok zorlayan husus olmuştur. Aslında İngiltere Mayıs ayı içinde bölgede asayiş sağlamaya adanmış bir polis teşkilatı ve adli sistem oluşturma çabasına girmiştir. Lakin bölgede suç oranlarının müdahale öncesi döneme göre belirgin şekilde artışının önüne geçilememiş; bölge halkının güvenlik endişeleri ve birlikler tarafından korunacaklarına olan inançları, halkın ihtiyacını karşılayacak düzeyde önlemlerin alınamaması nedeniyle, her geçen gün daha da artmış ve eskiyi dahi aratır olmuştur.²⁶⁶ Öte yandan, alt yapı eksikliği de birlikleri zorlayan bir diğer ciddi husus olarak etkisini göstermiş; gıda, su, yakıt, elektrik ve ilaç gibi en temel ihtiyaçlara bile ulaşımın doğru düzgün sağlanamaması da halkın daha iyi bir geleceğe bakması hususunda ümitlerini kırmıştır. Saddam rejimi altında yeterince ezilen ve sefaletle mahkum edilen Şii çoğunluk İngiltere’den de umduklarını bulamayacaklarını kısa sürede tecrübe etmiştir. Bu tecrübe ise başta İngiltere’ye karşı olan olumlu tavrın zamanla olumsuzlaşmasına ve bölgede ayaklanmaların tetiklenmesine neden olmuştur.

2007 yılı itibarı ile İngiltere Irak’tan birliklerini çekmeye başlamıştır. 2009’da Irak’tan ayrılırken geride terörün mezhep çatışmalarının sardığı bir ülke bırakmış; 179 İngiliz askerinin yaşamını yitirdiği bu sürecin İngiltere’ye mali yükü ise 9.6 milyar sterlin olmuştur.²⁶⁷ Irak’ta bulunduğu altı yıllık süreçte, bir yandan rejim değişikliğinin Irak için en iyisi olduğunu ve bunun haklı bir mücadele olduğunu savunan ülke; diğer yandan kendini biraz da olsa haklı çıkarabilecek bir yeniden inşa stratejisi takip etmeyi başaramamıştır. Bunun sonucunda da Irak’taki varlığı ne Irak’ta, ne İngiltere’de ne de uluslararası toplumda yeterince kabul görmüştür.

²⁶⁶“Basra: Crime and Insecurity under British Occupation”, **Human Rights Watch**, 2 June 2003, (çevrimiçi) www.hrw.org/report/2003/06/02/basra/crime-and-insecurity-under-british-occupation, 26 Nisan 2019.

²⁶⁷Samira Shackle, “Why we may never know if British troops committed war crimes in Iraq”, **The Guardian**, 7 June 2018, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/news/2018/jun/07/british-troops-war-crimes-iraq-historic-allegations-team>, 12 Nisan 2019.

Bulunduğu bölge ve Irak için bir yıkım olan müdahale, İngiltere açısından da büyük bir dış politika yıkımı olmuş ve ülkenin ahlaki itibarı küresel çapta zarar görürken; insan hakları, BM ve hukukun üstünlüğü savunucusu olma yeteneği de sarsılmıştır.²⁶⁸ Üstelik müdahaleden dolayı Blair'ın kişisel itibarı da oldukça zarara uğramış; onun insani müdahaleler hususunda üzerine aldığı sorumluluk ve üstlendiği öncü rol güvenilirliğini yitirmiştir. Öyle ki Uluslararası Kriz Grubu (ICG), 2007'de Darfur'u tartışırken, Blair'ı Irak müdahalesini insani bir müdahale olarak yeniden paketleme girişimlerinden dolayı koruma sorumluluğu doktrininin “*sahte bir arkadaşı*” ilan etmiştir.²⁶⁹ Ancak Blair bu müdahaleyi liberal etik değerlerin savunulması ve Irak halkının Saddam Hüseyin'den kurtarılması olarak sunmaktan hiç vazgeçmemiştir. Örneğin 2013'de BBC'ye verdiği röportajda “*Saddam'ı iktidardan uzaklaştırmamış olsaydık ve bu Arap Devrimleri de sürüyor olsaydı ve de Suriye'deki Esad'dan muhtemelen yirmi kat daha kötü olan Saddam, Irak'taki kalkışmayı bastırıyor olsaydı ne olurdu?*” diyerek, rejim değişikliğine inancını tekrar teyit etmiştir.²⁷⁰ Ancak koruma sorumluluğunun geriye dönük işletilememesi gibi, böylesine ileriye dönük bir varsayımla da uygulanması ve bunun sonucunda da bir rejim değişikliğini haklı çıkarması mümkün değildir.

İngiltere'ye dış politikada gelen eleştiriler içteki Irak karşıtı söylemleri de güçlendirmiş; İngiltere'nin güvenliği için Irak'a müdahaleyi zaten gerekli görmeyenler KİS iddialarının doğru çıkmamasının ardından ülkelerinin Irak'taki varlığını iyice sorgulamaya başlamıştır. 2004 yılında İşçi Konferansında yaptığı konuşmada, KİS varlığına yönelik istihbarat hatasını kabul eden Blair, müdahaleyi hala haklı gördüğünü ise “*Bilginin yanlış olduğu için özür dilerim, ancak Saddam'ı çıkardığım için hiçbir zaman, en azından içtenlikle, özür dileyemem.*” diyerek ifade

²⁶⁸David Held and David Mephram, “Introduction”, **Progressive Foreign Policy**, Ed. by. Held and Mephram, p.9.

²⁶⁹Gareth Evans, “Hypocrisy, Democracy, War and Peace”, **International Crisis Group**, 16 June 2007, (çevrimiçi) <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/speeches/2007/evans-hypocrisy-democracy-war-and-peace.aspx>, Akt, Conor Foley, “The evolving Legitimacy of Humanitarian Interventions”, **International Journal of Human Rights**, 2003, p.81.

²⁷⁰“Blair BBC'de: Irak kararının arkasındayım”, **BBC Türkçe**, 27 Şubat 2013, https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2013/02/130227_dg_blair 18 Ekim 2018.

etmiştir.²⁷¹ 2005 yılında tekrar seçimi (daha az bir meclis çoğunluğu ile) kazanıp üçüncü defa başbakanlık görevini üzerine alsa da, Irak kararından dolayı şahsına yönelik partisinde dahi artan eleştiri ve protestoların da etkisi ile, Blair 2006 yılı sonunda görevi bırakma kararını açıklamış ve Haziran 2007’de başbakanlık görevini Blair’dan, Gordon Brown devralmıştır.

Gordon Brown, İngiliz birliklerinin Irak’tan çekilmesinin ardından, bu yönde baskıların da bir sonucu olarak, Temmuz 2009’da, geniş kapsamlı bir soruşturma başlatmıştır. Irak’tan alınması gereken derslere yönelik bu soruşturma, Chilcot Soruşturması, Sir John Chilcot başkanlığında yürütülmüş ve soruşturma raporu 2016’da kamuoyu ile paylaşılmıştır. İngiltere’nin 2001-2009 arası Irak politikasını inceleyen rapor, aslında neredeyse herkesin bildiği bir gerçeği, Irak müdahalesinin “son çare” olmadığı görüşünü, paylaşarak hükümetin müdahaleye katılımını eleştirmiştir. Raporun ortaya koyduğu diğer önemli bir gerçek ise Irak müdahalesine giden süreçte, Blair’dan Bush’a iletilen gizli notlar olmuş; 11 Ekim 2001 tarihli raporda Blair’ın şu sözleri dikkat çekmiştir:

Saddam'ın hakkından gelmemiz gerektiğine dair hiçbir şüphem yok. Ancak Irak'ı şimdi vurursak Arap dünyasını, Rusya'yı, muhtemelen AB'nin yarısını kaybederiz ve korkum bunların hepsinin Pakistan üzerinde etkide bulunması. Bununla birlikte, daha ileri bir tarihte, Saddam için bir strateji geliştirebileceğimizden eminim.²⁷²

Blair’ın Saddam’dan kurtulma inancını çok önceden içselleştirdiğinin bir kanıtı niteliğinde olabilecek bu sözler, İngiltere tarafından BM sürecinin ne kadar samimiysizlikle yürütüldüğünün ve müdahaleye çok taraflı bir destek sağlamak adına koruma sorumluluğu dahil olmak üzere birçok argümanın nasıl araçsallaştırıldığını da ortaya koymaktadır. Özellikle 28 Temmuz 2002 tarihli diğer bir not ise bu araçsallaştırmayı daha net bir biçimde gözler önüne sermektedir:

Ancak hala iddiamızı gerekçelendirmeye ihtiyacımız var. Eğer tüm kitle imha silahları kanıtlarını yeniden özetlersek, buna El Kaide bağlantısını eklersek bu çok ikna edici olacaktır. Artı, tabii ki, rejimin tiksindirici doğasını da...²⁷³

²⁷¹Andrew Gilligan and Nick Collins, “Iraq War: timeline of Tony Blair's role”, **Telegraph**, 21 January 2011, (çevrimiçi) <https://www.telegraph.co.uk/news/politics/tony-blair/8272699/Iraq-War-timeline-of-Tony-Blairs-role.html> 25 Mart 2019.

²⁷²“Blair'den Bush'a Irak savaşı mektupları”.

²⁷³**Ibid.**

Soruşturmanın, bu gizli notların yanı sıra, Irak müdahalesi açısından değindiği önemli bir husus da zengin petrol kaynaklarına sahip Irak petrollerinin İngiltere'nin müdahalesinin motivasyonlarından biri olması hususu olmuştur. Soruşturma, her ne kadar bu konuda ayrıntılı bir analiz yapmasa da İngiltere'nin müdahaleye katılma kararında Irak petrolünün de rol oynadığı gerçeği kabul etmiş ve hem ülkenin enerji güvenliği hem de iki petrol şirketi Shell ve BP'nin çıkarlarının müdahaleye giden süreçte dikkate alındığının altını çizmiştir.²⁷⁴ Bu da, İngiltere'nin liberal müdahaleci argümanlarını zayıflatan diğer bir önemli detay olmakla birlikte onu özellikle koruma sorumluluğu açısından zorlayacak husus İngiliz birliklerinin de, Ebu Gureyb Hapishanesi'nde mahkumlara işkence eden ABD askerleri gibi, Irak'ta bulunduğu süre içerisinde çeşitli istismar ve kötü muamele olayları ile defalarca gündeme gelmesi olmuştur. Nitekim Aralık 2017'de UCM İngiliz birliklerinin Iraklı mahkumlara yönelik savaş suçu işlediğini düşünceleri için *"makul bir dayanakları"* olduğunu açıklarken, bu karardan on gün sonra da İngiltere'deki Yüksek Mahkeme İngiliz askerlerinin Irak'ta Cenevre Sözleşmeleri'ni ihlal ettiğine ve Iraklı sivillere insanlık dışı muamele yaptığına hükmetmiştir.²⁷⁵

Netice itibariyle, İngiltere başta güvenlik çıkarlarının ağırlığı ile gerekçelendirdiği Irak müdahalesine, kendi müdahale geleneğini bozmayarak, insani değerler de yüklemiş; Irak müdahalesini liberal müdahalecilik anlayışının bir parçası olarak sunmaya çalışarak onu koruma sorumluluğundan aldığı destek ile haklılaştırmaya çalışmıştır. Ancak güvenlikle ilgili realist argümanların geçerliliğini yitirdiği bir noktada, müdahalenin sadece bir insani dava olarak kalması ve gerek müdahale öncesi gerek ise sonrasında Irak müdahalesinin bu gerekçelendirmeye uymayan yapısı, İngiltere'nin bu yöndeki argümanlarının araçsallık arz ettiğini ortaya çıkarır nitelikte olmuştur. Lakin altını çizmek gerekir ki koruma sorumluluğu Irak müdahalesinde kötü bir dış politika aracı olarak kalmış, müdahalenin koruma sorumluluğuna uymayan doğası sebebi ile koruma sorumluluğuna yapılan atıflar,

²⁷⁴Walid Khadduri, "The Iraq Inquiry: UK interests in Iraqi oil", **International Journal of Contemporary Iraqi Studies**, Vol.11, No.1&2, pp.76-77.

²⁷⁵Ian Cobain, "British troops breached Geneva conventions in Iraq, high court rules", **The Guardian**, 14 December 2017, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/14/british-troops-breached-geneva-conventions-in-iraq-high-court-rules>, 9 Şubat 2019.

eleştirileri azaltmaktan ziyade daha da artmıştır. Üstelik İngiltere'nin, müdahaleye sadece ABD ile özel ilişkisine bağlılığını göstermek için gittiği argümanları da giderek daha yüksek sesle söylenmeye başlandığı bu dönemde, Blair ABD'ye verdiği koşulsuz destek ile “Bush’un kanişi” olmak ile dahi suçlanmıştır.

Irak ise, 1980’de İran-Irak Savaşı ile başlayan; ardından İngiltere’nin de desteklediği ağır BM yaptırımları ile devam eden süreçte, kuşkusuz, dünyanın onlarca acımasız diktatöründen sadece biri olan Saddam Hüseyin ile birlikte, 2003’te pek de ideal bir ülke görüntüsü arz etmemiştir. Müdahale ile birlikte ise Irak’ın bu kötü durumu daha da kötüleşmiş, direnişin körüklediği çatışma ortamının yarattığı güvensizlik ülkedeki az sayıda var olan yabancı yatırımların çekilmesine, bölgedeki hükümet-dışı örgütlerin ofislerini can güvenliği endişesi ile kapatmak zorunda kalmasına sebep olmuştur. Ülkede etkili bir yeniden inşanın da gerçekleşemediği bu süreçte, Irak başarısız bir devlete dönüşmüş, birçok terör örgütünün yuvası haline gelmiştir.

SONUÇ

İster bir hak ister bir sorumluluk olarak algılsın insan kurtarma amaçlı yapılan müdahaleler uluslararası ilişkilerin hala en tartışmalı konularından biri olarak kalmaya devam etmektedir. Her ne kadar devlet egemenliğinin, insani vahşetler söz konusu olduğunda bir koruma sağlamayacağı fikri 2005 Dünya Zirvesi'nin ardından BM'de hızlı bir gelişme kaydettiye ve koruma sorumluluğu ilkesi yasal temelleri olan bir norm haline dönüştüyse de bu ilkenin bireysel devletlerce içselleştirilememiş olması, bu tartışmaların sürmesine neden olmaktadır. Üstelik koruma sorumluluğunun tek rekabeti de devlet egemenliği ile değildir. Belki de en az devlet egemenliği ile olduğu kadar, Tony Blair İngilteresi'nde görüldüğü gibi, egemen devletlerin, özellikle de büyük güç olanlarının, ulusal çıkarları ile de büyük bir mücadele içinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Koruma sorumluluğu anlayışının ortaya çıkmasında ülke içi çatışmaların yarattığı ahlaki rahatsızlığın etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Soykırım, etnik temizlik gibi vahşetler dünyanın bulunulan konumuna en uzak yerinde dahi gerçekleşse insanların kişisel vicdanlarını yaralaması ve bu insanlarda, vahşetler ile yüzleşmek durumunda kalanlar için, bir şeyler yapma isteği uyandırması gayet anlaşılabilir. Dolayısı ile koruma sorumluluğunu tek başına ulusal çıkarlar dünyasının kendine bulduğu yeni bir sömürü yolu olarak değerlendirmemek gerekir ama egemen devletlerin iç işlerine karışmama ilkesini sarsmak, hatta bu karışmayı rejim değişikliğine kadar uzandırırken bunu hala meşru gösterebilmek için, bugün daha etkili bir araç bulmak da zor olacaktır. Zira günümüz uluslararası ilişkilerinde BM Şartı ile kurulan 1945 düzeni, belirli istisnalar haricinde, hiçbir silahlı müdahaleye izin vermemektedir. Bu durumda insani bir müdahale fikri, özellikle dünyanın insan hakları kayıtlarının pek parlak olmadığı hatta ciddi derecede endişe verici olduğu ülke sayısı göz önüne alındığında, müdahale için iyi bir seçenek haline gelmektedir. Aslında insani bir müdahalede bulunabilme şartı da, BM'nin diğer güç kullanımı istisnaları gibi, gayet açık ve katı kurallara tabidir ancak müdahalenin insani karakterinin ele geçirdiği vicdanların suistimale açık oluşu bu müdahale tipini daha kolay kabul edilebilir de kılmaktadır. Öyle ki insani bir müdahale için çıta ne kadar yukarıya konulsa da daha azı için de hareketi destekleyecek kitlelerin varlığı

kaçınılmazdır. Yine de koruma sorumluluğu tipi bir müdahalenin militarizme açtığı bu yol, sağladığı tüm avantajlara rağmen, kusursuz değildir ve koruma sorumluluğunun kusursuz bir dış politika aracı olmadığını Blair dönemi İngiltere dış politikasına bakarak görmek mümkündür.

Blair hükümetinin dünya meselelerinde öncü bir rol oynama isteğinin bir sonucu olarak ilan ettiği etik dış politikası, İşçi Partisi'nin liberal enternasyonal parti geleneğine uygunluk arz etmek ile birlikte, bizi etik bir dış politikanın mümkün olup olmadığı sorusunu cevaplamaya itmiş ve tez bu soruya liberalizm ve realizm perspektiflerinden yaklaşmıştır. Uluslararası ilişkilerin bu iki temel yaklaşımından hangisinin, farklı noktada durdukları etik bir dış politika bağlamında, daha haklı çıktığının cevabını ise yine İngiltere'nin bu dönemde izlediğini iddia ettiği etik dış politikadan yola çıkarak tespit etmek mümkün olmuştur. Blair hükümeti etik bir dış politika takip etmenin gereğini vurgularken ihtiyatlı davranmış; ülkenin ulusal çıkarlarının da önemli olduğunu zaten etik bir dış politika ilan etmenin de bu çıkarlardan vazgeçmek anlamına gelmediğini, aksine bu tip politikanın küreselleşmiş bir dünyada herkesin yararına olduğunu altını çizmiştir. Ancak liberal bir etik dış politika anlayışını yansıtan bu cümlelerin, o dönem İngiltere dış politikası için çok da geçerli olmadığı kısa süre zarfında ortaya çıkmıştır. Ülkenin etik dış politikasının olumlu yansımaları genellikle bu politikanın çıkarlar ile uyumlu olduğunda kendini göstermesi, buna karşın çıkarların çatıştığı bir noktada etik dış politikanın ülke dış politikasında etkisini kaybetmesi, devletlerin bu tip politikaları samimiyetle sürdürmesinin de zorluğunu göstermiş ve realistlerin bu sürecin içtenlikle takip edilemeyeceği inancını bir nevi doğrulamıştır. Öyle ki İngiltere dünyanın silah ihracatının önde gelen ülkelerinden biri olarak, etik dış politika açısından gerekçelendirmenin çok zor olduğu, insan hakları kayıtları açısından pek umut vaat etmeyen ülkelere silah satmayı, etik dış politikasının önemini vurgularken dahi sürdürebilmiştir. Bunun da ötesine geçebileceğini ise etik dış politikasına bağlı olarak ortaya çıkan liberal müdahaleci anlayışı çerçevesinde katıldığı askeri müdahaleleri ile kanıtlamıştır.

Tezde, sadece askeri bir müdahaleye dönüştüğü kısımları ile sunulan, İngiltere'nin öncülük ettiği Kosova ve Sierra Leone müdahalelerinin, ülkedeki acil

insani krizleri bitirmek bağlamında başarıya ulaşmış olması ve özellikle Blair'ın Kosova müdahalesi sırasında Blair doktrini ile insani vahşet suçları işleyen ülkelere meydan okuması önemli etik dış politika göstergeleri olmuştur. Üstelik bu müdahalelerde İngiltere kendi realist çıkarları ile dünyanın liberal değerlerini aynı anda uyum içinde vurgulayabilmiş ve böylece uluslararası meselelerde söz sahibi bir İngiltere olma idealini de insani müdahaleler bağlamında kuvvetlendirmiştir. İnsani birer müdahale olarak gerekçelendirilen bu müdahaleler, uluslararası toplumun da insani müdahale ve koruma sorumluluğu anlayışının şekillendirmesine katkı sağlarken, ülkenin diğer müdahalelerinin bu liberal düzlemde sürdürülememesi, ülke açısından etik bir dış politika iddialarını zorlaştırmıştır. Bu zorluğun ortaya çıktığı iki önemli müdahale ise Afganistan ve Irak müdahaleleri olmuş; bu müdahaleler liberal bir müdahalecilik anlayışından ziyade realist güvenlik endişeleri ile gerçekleştirilmiştir. Bu endişelere İngiltere de belli düzeyde sahip olmak ile birlikte endişelerin asıl sahibi ABD'yi yalnız bırakmamak, ülke için çok daha ön planda gelmiştir.

İngiltere'nin Blair döneminde de devam eden özel ilişkiye bağlılığı ve ABD'nin 9/11 sonrasında yeni bir dünya düzeni kuracağına yönelik verdiği sinyaller, ülkeye hem ABD'ye olan bu bağlılığını gösterme fırsatı sunmuş; hem de ülke kurulacak yeni düzende, ABD'yi etkileyebilme kabiliyetine duyduğu inançtan yola çıkarak, söz sahibi olabileceğine inanmıştır. Ancak İngiltere bunu yaparken, dünya meselelerinde öncü rolünü arttırmak için etkili gördüğü diğer iki dış politika hedefi olan İngiltere'yi Avrupa'nın merkezine yerleştirme ve etik bir dış politika uygulama hedeflerini sürdürmekte giderek daha fazla zorlanmaya da başlamıştır. Bu noktada koruma sorumluluğu tek taraflı gerçekleşmesi muhtemel ABD müdahalelerini dünyanın geri kalanına daha kabul edilebilir göstermek için önemli bir dış politika aracına dönüşmüştür.

İngiltere; Afganistan ve Irak müdahalelerini çok taraflı ve daha insancıl bir müdahale haline getirerek hem kendi enternasyonalizmine hem etik taahhüdüne sadakatini ortaya koymaya çalışmış ve bunu yaparken her iki müdahalede de koruma sorumluluğuna atıflarda bulunarak onları aynı zamanda bir ölçüde insani müdahale olarak da kabul ettirmek istemiştir. Böylece ABD'yi desteklerken kendini ne ulusal

ne de uluslararası arenada zora sokacağını düşünmüştür. Açıkçası önceki müdahalelerde gösterdiği başarılar İngiltere'yi bu müdahaleleri de aynı çizgide sunabileceğine inandırmış, ama müdahalelerin doğaları bu inancı boşa çıkarmıştır. Zira her iki müdahalede koruma sorumluluğu açısından başarılı müdahaleler olmadığı gibi, İngiltere'nin koruma sorumluluğuna da gölge düşürecek bir biçimde şüphe uyandırmıştır.

9/11'in ardından ilk hedef alınan Afganistan'da olayın sıcaklığı ve dünyanın teröre karşı savaşa karşı birleşmesi, Blair'ın ABD'ye olan desteğini göstermesinde bir zorluk ortaya çıkarmamıştır. Afganistan'da yıllarca süren iktidar kavgalarının, halkı savunmasız bırakması ve ülkede sistematik bir hal almış sivil ölümler, koruma sorumluluğu bağlamında da bu müdahaleyi gerekçelendirmede bir sıkıntı yaratmamıştır. Ancak ülkedeki şiddet olaylarının yarattığı insani drama yönelik 9/11 öncesi bir adım atılmamış olduğu gibi, müdahale sırasında olanlar ve sonrasında yeniden inşa döneminde izlenen politikalar, bu müdahalenin İngiltere'nin koruma sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini göstermiştir. Hem müdahale sırasında hem de yeniden inşa döneminde yaşanan çatışma sürecinde İngiltere açıkça güvenlik çıkarlarını ön planda tutmuş; insani durumun iyileştirilmesi ise ülke açısından sadece bir ispat çabası olarak kalmış ve sonuç olarak İngiltere Afganistan'a giderken verdiği vaatlerin çok azını gerçekleştirerek ülkeyi terk etmiştir.

Büyük ölçüde, meşru müdafaa olarak kabul gören Afganistan müdahalesinin yanında Irak müdahalesinin tam olarak hiçbir şekilde kabul görmeyişi İngiltere açısından bir dış politika hezimetidir olduğu gibi, müdahaleye verdiği güçlü destek nedeniyle Blair'ın kişisel kariyeri açısından da büyük bir yıkım olmuştur. Blair hükümeti bu müdahale için de benzer şekilde hem güvenlik hem insani argümanlara vurgu yapmış; güvenlik argümanlarının geçersiz kaldığı noktada ise özellikle ülkenin geçmiş insani kayıtlarından yola çıkarak rejim değişikliğini koruma sorumluluğu çerçevesinde haklılaştırmaya çalışmıştır. Ancak bu sefer, müdahale sırasında ve sonrasında İngiltere'nin tutumunun koruma sorumluluğu ile yeterince örtüşmemesinin yanı sıra, asıl Chilcot raporunun ortaya koyduğu Blair'ın Bush'a gizli notları, müdahale kararının önceden alındığını ve müdahaleye sadece bir kılıf arandığını göstermiştir.

İki müdahale bir arada değerlendirildiğinde, İngiltere'nin bu müdahalelerde koruma sorumluluğuna gölge düşüren ve onu araç olarak kullandığı imajını veren esas durumun, müdahalelerin öncelikli sebebinin insani olmaması, açıkça güvenlik hassasiyetlerinin ağırlığı ile gerçekleştirilmiş olması olduğunu söylemek gerekir. İnsani bir müdahalede ülkelerin güvenlik çıkarının bulunması yanlış değildir, ama müdahalenin insani amacın ötesine geçebilecek her çıkar yanlıştır. Zira diğer çıkarlar öncelikli olduğunda, önünde sonunda, müdahalenin insani niteliğine gölge düşürecektir ki İngiltere açısından her iki müdahalede de bu durum geçerli olmuştur. Bunun sonucunda da liberal insani söylemler ne geride daha iyi bir Afganistan ne de daha iyi bir Irak bırakmaya yetmiştir.

Özetle, Blair İngilteresi özelinde değerlendirildiğinde koruma sorumluluğunun, ülke dış politikasında bir araç olarak kullanıldığı net olarak görülebilmektedir. Ancak bu hususta, ülkenin realist çıkarları açıkça liberal söylemlerine galip gelmiş ve ülke iddia ettiğinin aksine liberal etik bir dış politikanın yerine oldukça realist kendi çıkarları peşinde koşan, bunun için liberal kurumları dahi yok saymayı göze alan bir dış politika takip etmiştir. Takip ettiği bu dış politika da realist endişeleri haklı çıkarmış ve insani müdahalenin, büyük güçlerin çıkarlarını maksimize etmek için buldukları yeni bir yol olduğu gerçeğini büyük ölçüde doğrulamıştır. Hükümetin koruma sorumluluğunu araçsallaştırırken zarar gören itibarı ise koruma sorumluluğunun dış politika aracı olarak kullanımının sakıncalarını, dolayısı ile koruma sorumluluğunun kusurlu bir dış politika aracı olduğunu, gözler önüne sermiştir.

KAYNAKÇA

- “Afganların bedeninde uranyum izi”: **NTV**, 23 Mayıs 2003, (çevrimiçi) <http://arsiv.ntv.com.tr/news/216933.asp>, 17 Ocak 2019.
- “Afghanistan”: **Global Centre for the Responsibility to Protect**, 15 January 2019, (çevrimiçi) <http://www.globalkoruma.sorumluluğu.org/regions/afghanistan>, 11 Şubat 2019.
- Annan, Kofi: **We The Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century**, New York, United Nations Department of Public Information, 2000.
- Annan, Kofi: “Two Concept of Sovereignty”, **The Economist**, 16 September 1999, <http://www.economist.com/node/324795>, 1 Ekim 2017.
- Atack, Iain: “Ethical Objections to Humanitarian Intervention”, **Security Dialogue**, Vol.33, Issue: 3, 2002, pp.279-292.
- Atkins, Judi,: “A Renewed Social Democracy for an ‘Age of Internationalism’: An Interpretivist Account of New Labour’s Foreign Policy”, **The British Journal of Politics and International Relations**, Vol.15, 2003, pp.175-191.
- “Attack on Afghanistan: Tony Blair statement”: **CNN**, 7 October 2001, (çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2001/WORLD/europe/10/07/gen.blair.speech>, 19 Haziran 2017.

- Ayub, Fatima and Kouvo, Sari: “Righting the course? Humanitarian intervention, the war on terror and the future of Afghanistan”, **International Affairs**, 84: 4, 2008, pp.641-657.
- Bache, Ian and Nugent, Neill: “Europe”, **Blair’s Britain 1997-2007**, ed. by. Anthony Seldon, New York, Cambridge University Press, 2007, pp.529-550.
- Badescu, Cristina G. and. Weiss, Thomas G: “Misrepresenting R2P and Advancing Norms: An Alternative Spiral?”, **International Studies Perspectives**, 11 (2010), pp.354-374.
- Baker, Kevin: **War in Afghanistan: A Short History of Eighty Wars and Conflicts in Afghanistan and the North-West Frontier 1839–2011**, 1.Baskı, Australia, Rosenberg Publishing, 2011.
- “Basra: Crime and Insecurity under British Occupation”: **Human Rights Watch**, 2 June 2003, (çevrimiçi) www.hrw.org/report/2003/06/02/basra/crime-and-insecurity-under-british-occupation, 26 Nisan 2019.
- Batır, Kerem: “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk”, **Yönetim Bilimleri Dergisi** (9:1), 2011, pp.116-134.
- Bellamy, Alex J.: “Responsibility to Protect or Trojan Horse? The Crisis in Darfur and Humanitarian Intervention after Iraq”, **Ethics&International Affairs**, Volume.19, Issue:2, September 2005, pp.31-53.
- Bellamy, Alex J.: “The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention”, **International Affairs**, 84:4, 2008, pp.615-639.
- Bellamy, Alex J.: “The Responsibility to Protect-Five Years On”, **Ethics&International Affairs**, Vol.24, No:2, 2010, pp.143-169.

- Bird, Tim and Marshall, Alex: **Afghanistan: How The West Lost Its Way**, New Haven and London, Yale University Press, 2011.
- “Birleşmiş Milletler Antlaşması”: (çevrimiçi) <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> , 10 Ekim 2017.
- “Blair BBC’de: Irak kararının arkasındayım”: BBC Türkçe, **27 Şubat 2013**, https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2013/02/130227_dg_blair, 18 Ekim 2018.
- “Blair ‘Fino köpeği’ yakıştırmalarına alışmış”: **Radikal**, 18 Mayıs 2007, (çevrimiçi) <http://www.radikal.com.tr/yorum/blair-fino-kopeci-yakistirmasina-alismis-814599/> , 19 Ekim 2018.
- “Blair meets troops and Hamid Karzai in Afghanistan” **Euronews**, 20 November 2006, (çevrimiçi) <https://www.euronews.com/2006/11/20/blair-meets-troops-and-hamid-karzai-in-afghanistan>, 1 Şubat 2019.
- “Blair Welcomes Clinton To Britain”: **CNN**, 29 Mayıs 1997 (çevrimiçi), <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/1997/05/29/clinton.blair/> , 1 Nisan 2019.
- “Blair, ABD’nin Afganistan’da kullandığı salkım bombasını savundu!”: **TGRT Haber**, 7 November 2001, (çevrimiçi) <https://www.tgrthaber.com.tr/gundem/7079.html> , 19 Ekim 2018.
- Blair, Tony: “The Blair Doctrine”, **Global Policy Forum**, 22 April 1999, (çevrimiçi) <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/154/26026.html> 17 Şubat 2019, 17 Şubat 2009.
- Blair, Tony: “The price of my conviction”, **The Guardian**, 16 February 2003, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2003/feb/16/iraq.foreignpolicy>, 15 Şubat 2019.

- Blair, Tony: **Bir Yolculuk**, Çev., Enver Günsel, Ed. by. Sibel Yıldız, İlyas Bura, İstanbul, Pegasus Yayınları, 2012.
- “Blair'den Bush'a Irak Savaşı Mektupları”: **BBC News Türkçe**, 6 Temmuz 2016, (çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/07/160706_blair_bush_mektup, 12 Aralık 2018.
- “Blair's statement in full”: **BBC NEWS**, 11 September 2001, (çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/1538551.stm, 10 Ekim 2017.
- Blix, Hans: “The Security Council, 27 January 2003: An Update on Inspection”, (çevrimiçi) <https://www.un.org/Depts/unmovic/Bx27.htm> 17 Temmuz 2018.
- Brattberg, Erik: “Revisiting UN Peacekeeping in Rwanda and Sierra Leone”, **Peace Review**, 24:2, 2012, pp.156-162.
- “British foreign policy since 1997”: **House of Commons Library**, Research Paper 08/06, 23 June 2008, (çevrimiçi) <https://researchbriefings.parliament.uk/Research/Briefing/Summary/RP08-56#fullreport>, 12 Haziran 2017.
- Brown, Chris: “Ethics, interests and foreign policy”, **Ethics and Foreign Policy**, Ed by Karen E. Smith and Margot Light, Cambridge University Press, 2001, pp.15-32.
- Bruggeman, Willy: “Failing Global Justice and Human Security”, **The Viability of Human Security**, Ed. by Monica den Boer & Jaap de Wilde, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2008, pp.47-70.

- Buller, Jim : “Foreign and European Policy”, **Governing as New Labour Policy and Politics under Blair**, Ed. by. Steve Ludlam and Martin J. Smith, Palgrave Macmillan, 2004, p.207. pp.193-210.
- Bulley, Dan: “The Politics of Ethical Foreign Policy: **A Responsibility Protect Whom?**, **European Journal of International Relations**, 16(3), 2010, pp.441-461.
- Campbell, Alistair: **The Blair Years Extracts from the Alastair Campbell Diaries**, Ed. by Alistair Campbell and Richard Stott, London, Hutchinson, 2007.
- Cater, Charles: “The Origins and evolution of Responsibility to Protect at the UN”, **International Relations**, Vol. 30(3), 2016, pp.278-297.
- Chang, Chih-Hann: **Ethical Foreign Policy?: US Humanitarian Interventions**, Routledge, 2011, p.26.
- Chesterman, Simon: **Just War or Just Peace?: Humanitarian Intervention and International Law**, New York, Oxford University Press, 2002.
- Coates, David: “A ‘just war’, or just another of Tony Blair’s wars?”, **Empires Law: The American Imperial Project and the ‘War to Remake to World’**, Ed. by. Amy Bartholomen, Pluto Press, 2006, pp. 282-296.
- Cobain, Ian: “British troops breached Geneva conventions in Iraq, high court rules”, **The Guardian**, 14 December 2017, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2017/dec/14/british-troops-breached-geneva-conventions-in-iraq-high-court-rules>, 9 Şubat 2019.

- Cohen, Roberta: “Reconsiling R2P with IDP Protection”, **ICRtoP**, (çevrimiçi) <http://responsibilitytoprotect.org/reconciling%20with%20Rtop.pdf>, 9 Ekim 2017.
- Cook, Robin: “1999 Speech on Kosovo”, **UKPOL**, 14 April 1999, (çevrimiçi) <http://www.ukpol.co.uk/robin-cook-1999-speech-on-kosovo>, 20 Ağustos 2018.
- Cook, Robin: “Guiding Humanitarian Intervention”, **The National Archives**, 19 July 2000, (çevrimiçi) https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20001021204705/http://www.fco.gov.uk:80/text_onl_y/news/speechtext.asp?3989, 2 Ekim 2019.
- Cook, Robin: “Human Rights: Making The Difference', **The National Archives**, 16 October 1998, (çevrimiçi) <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20031013161341/http://www.fco.gov.uk:80/servlet/Front?pagename=OpenMarket/Xcelerate/ShowPage&c=Page&cid=1007029391629&a=kArticle&aid=1013618394614>, 1 Mart 2019.
- Coutts, Alastair: “Bush, Blair and the Special Relationship, Rather than Being the Poodle, Was Blair More the Tail that Wagged the Dog?”, **The SAIS Journal of Global Affairs**, 1 April 2003, (çevrimiçi) <http://www.saisjournal.org/posts/bush-blair-and-the-special-relationship>, 2 Nisan 2019.
- Daalder, Ivo H. : “The End of Atlanticism”, **Survival**, Vol.45, No:2, Summer 2003, pp. 147–166.
- “Darfur Destroyed: Ethnic Cleansing by Government and Militia Forces in Western Sudan” **Human Right Watch**, 6 May 2004, (çevrimiçi) <https://www.hrw.org/report/2004/05/06/darfur-destroyed/ethnic-cleansing-government-and-militia-forces-western-sudan>, 12 Şubat 2018.

- Dobbins James and others,: **Occupying Iraq: a history of the coalition provisional authority**, RAND Corporation, 2009.
- Dover, Robert: **Europeanization Of British Defence Policy**, England, Ashgate Publishing, 2007.
- Dryburgh, Lynne: “Blair’s First Government (1997–2001) and European Security and Defence Policy: Seismic Shift or Adaptation?”, **The British Journal of Politics and International Relations (BJPIR)**, Vol.12, 2010, pp.257-273.
- Dumbrel, John: **A Special Relationship Anglo -American Relations from the Cold War to Iraq**, Second Edition, Palgrave Macmillan, 2006.
- Dunne Tim and Schmidt, Brian C.: “Realism”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. by. John Baylis, Steve Smith, Second Edition, New York, Oxford University Press, 2001, p.141-161.
- Dunne, Tim and Schmidt, Brian C.,: “Realism”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. by. John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens, Sixth Edition, United Kingdom, Oxford University Press, 2014, pp.99-112.
- Dunne, Tim and J.Wheeler, Nicholas: “Blair’s Britain: a force for good in the world?”, **Ethics and Foreign Policy**, Ed by Karen E. Smith and Margot Light, Cambridge University Press, 2001, pp.167-184.
- Dyson, Stephen Benedict: **The Blair Identity: Leadership and Foreign Policy**, Manchester ve New York, Manchester University Press, 2009.

- Eldon, Stewart: **Letter dated 7 October 2001 from the Chargé d'affaires a.i. of the Permanent Mission of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland to the United Nations addressed to the President of the Security Council, S/2001/947, 7 October 2001.**
- Etzioni, Amitai: "Sovereignty as Responsibility", **Orbis**, Vol.50, issue:1, Winter 2006, pp.71-85.
- Evans, Gareth and Sahnoun, Mohamed: "The Responsibility to Protect", **Foreign Affairs**, 81(6), 2002, pp.99-110.
- Evans, Gareth: "From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect", **Wisconsin International Law Journal**, Vol. 24, No:3, 2006, pp.703-722.
- Everts, Daan: "Afghanistan: The right mission on the wrong footing", **Security and Human Rights**, No:1.
- "Excerpts: Annan interview": **BBC News**, 16 September 2004, (çevrimiçi) http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3661640.stm, 27 Temmuz 2018.
- Falk, Richard: "Humanitarian Intervention: A forum", **Nation**, Vol.277, Issue 2, 14.07.2003, pp12-13.
- Fidler, Stephen : "How the British army lost Basra", **Financial Times**, 20 August 2007, (çevrimiçi), <https://www.ft.com/content/2591095c-4f34-11dc-b485-0000779fd2ac>, 13 Nisan 2019.
- Field, Andrew: "Humanitarian Intervention and the War in Iraq: Why was it always an After Thought?", **Bond Law Review**, Vol: 16, Issue 2, 12.01.2004., pp.1-39.
- Foley, Conor: "The evolving Legitimacy of Humanitarian Interventions", **International Journal of Human Rights**, 2003, pp.75-93.

- Frost, Mervyn: **Global Ethics: Anarchy, Freedom and International Relations**, Routledge, 2008
- “Full text of Tony Blair's speech in Texas”: **The Guardian**, 8 April 2002, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2002/apr/08/foreignpolicy.iraq>, 22 Mart 2019.
- “Full text Tony Blair’s speech”: **The Guardian**, 5 March 2004, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2004/mar/05/iraq.iraq>, 16 Mayıs 2018.
- “Full text: Robin Cook speech”: **CNN**, 18 March 2003, (çevrimiçi) <http://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/18/sprj.irq.cook.speech>, 16 Ekim 2018.
- “Full text: Tony Blair's speech (part one)”: <https://www.theguardian.com/politics/2001/oct/02/labourconference.labour6>, **The Guardian**, 2 October 2001, (çevrimiçi) 23 Eylül 2018.
- “Full text: Tony Blair's speech”: **The Guardian**, 18 March 2003, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/politics/2003/mar/18/foreignpolicy.iraq1>, 25 Ekim 2017.
- Gamble, Andrew And Kearns, Ian: “Recasting the Special Relationship”, **Progressive Foreign Policy: New Directions for the UK**, Ed. by. David Held and David Mepham, Polity Press, 200, pp.116-131.
- Gifford, Chris F.: “The UK and the European Union: Dimensions of Sovereignty and the Problem of Eurosceptic Britishness”, **Parliamentary Affairs** Vol.63 No.2, 2010, pp.321-338.
- Gilligan, Andrew and Collins, Nick: “Iraq War: timeline of Tony Blair's role”, **Telegraph**, 21 January 2011, (çevrimiçi) <https://www.telegraph.co.uk/news/politics/tony-blair/8272699/Iraq-War-timeline-of-Tony-Blairs-role.html>, 25 Mart 2019.
- Gismondi, Mark D.: **Ethics, Liberalism and Realism in International Relations**, Routledge, 2007.

- Glanville, Luke: The International Community's Responsibility to Protect, **Global Responsibility to Protect**, Vol.2, Issue:3, 2010, pp.287-306.
- Gözen Ercan, Pınar: “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, **Hacettepe HFD**, 5(2), 2015, pp.165-182.
- Gözen Ercan, Pınar: “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, **Uluslararası İlişkiler**, Vol.11, No:43, Güz 2014, pp.35-52.
- Hehir, Aiden: “From Human Security to Responsibility to Protect: The Co-option of Dissent?” **Michigan State International Law Review**, Vol.23, Issue:3, 2015, pp.675-699.
- Hehir, Aiden: **Humanitarian Intervention: An Introduction**, 2.baskı, New York, Palgrave Macmillan, 2013.
- Hehir, Aiden: **Hollow Norms and the Responsibility to Protect**, Palgrave Macmillan, 2019.
- Heins, Volker and Chandler, David: “Ethics and foreign policy: New perspectives on an old problem”, **Rethinking Ethical Foreign Policy: Pitfalls, possibilities and paradoxes**, Ed. by. David Chandler and Volker Heins, London and New York, Routledge, 2007, pp.3-22.
- Held, David and Mepham, David,: “Introduction”, **Progressive Foreign Policy: New Directions for the UK**, Ed. by. David Held and David Mepham, Polity Press, 2007, pp.18-35.
- “Herkes için Kalkınma, Güvenlik ve İnsan Haklarına Doğru”: (çevrimiçi) <http://www.un.org.tr/includes/files/18.pdf>, 30 Ocak 2018.

- Hill, Christopher: “Putting the World to Rights: Tony Blair’s Foreign Policy”, **The Blair Effect: 2001-2005**, Ed. by Anthony Seldon and Dennis Kavanagh, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, pp.384-409.
- Holzgrefe, J.L.: “The Humanitarian Intervention Debate”, **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Ed. by J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane, New York, Cambridge University Press, 2003.
- Honeyman, Victoria: “From liberal interventionism to liberal conservatism: The short road in foreign policy from Blair to Cameron”, **British Politics**, Vol.12,1, pp.42-62.
- Hopkins, Nick: “Afghan schools and clinics built by British military forced to close”, 27 September 2012, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2012/sep/27/afghan-schools-clinics-built-british-close>, 4 Şubat 2019.
- Hughes, Kirsty and Smith, Edward : “New Labour—New Europe”, **International Affairs** 74, 1, (1998), pp.93–104.
- ICISS: **The Responsibility to Protect Report**, Ottawa, The International Development Centre, 2001.
- “The Crisis in Darfur” **International Coalition for Responsibility to Protect** (çevrimiçi) <http://www.responsibilitytoprotect.org/index.php/crises/crisis-in-darfur>, 11 Şubat 2018.
- Janzekovic, John and Silander, Daniel: **Responsibility to Protect and Prevent: Principles, Promises and Practicalities**, London, Anthem Press, 2013.
- Jolly, Richard-Emmerij, Louis-Weiss, Thomas G.: **UN Ideas That Changed the World**, Bloomington, Indiana University Press, 2009.

- Kaldor, Mary: “A Decade of the War on Terror and the ‘Responsibility to Protect’”, **Global Civil Society 2012: Ten Years of Critical Reflection**, Ed by. Mary Kaldor, Henrietta L. Moore ve Sabine Selchow, Palgrave Macmillan, 2002, pp.88-109.
- Kaldor, Mary: **Human Security: Reflections on Globalization and Intervention**, Cambridge, Polity Press, 2007.
- Kaptein, Lidvian: “Test-firing the ‘New World Order’ in Somalia: the US/UN Military Humanitarian Intervention”, **Journal of Genocide Research**, Vol.15, No:4, 2013, pp.421-442.
- Kargbo, Michael: “International Peacebuilding in Sierra Leone: The Case of the United Kingdom”, **When the State Fails: Studies on Intervention in the Sierra Leone Civil War**, Ed by Tunde Zack-Williams, London, Pluto Press, 2012, pp.65-88.
- Keohane, Dan: “The United Kingdom”, **The Iraq War and Democratic Politics**, ed. by. Alex Danchev and John MacMillan, 1.baskı, Routledge, 2004, pp.57-73.
- Keskin, Funda: “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 6, Sayı 21, Bahar 2009, pp.67-88.
- Keskin, Funda: “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.3, Sayı: 2, Kış (2006-2007), pp.49-70.
- Kettell, Steven: **Dirty Politics? New Labour, British Democracy and the Invasion of Iraq**, London And New York, Zed Books, 2006.
- Kettell, Steven: **New Labour and New World Order: Britain’s role in the war on terror**, Manchester and New York Manchester University Press, 2011.

- Kettle, Martin: “All smiles as Blair and Bush meet”, The Guardian 24 February 2001, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2001/feb/24/usa.martinkettle>, 3 Mayıs 2019.
- Khadduri, Walid: “The Iraq Inquiry: UK interests in Iraqi oil”, **International Journal of Contemporary Iraqi Studies**, Vol.11, No.1&2, pp.76-77.
- Kıratlı, Osman Sabri: “Avrupa Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası ve Üç Büyükler: Almanya, Fransa ve İngiltere”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt.11, Sayı:1, 2016, pp.207-224.
- Kramer, Steven Philip: “Blair's Britain After Iraq”, **Foreign Affairs**, Vol. 82, No. 4 (Jul. -Aug. ,2003), pp.90-104.
- Labour Party Manifesto: 1997, (çevrimiçi) <http://www.labour-party.org.uk/manifestos/1997/1997-labour-manifesto.shtml>, 13 Haziran 2018.
- Laçiner, Sedat: “İngilizce Konuşan Ülkeler İttifakı: İngiltere, ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda” , **Bir Başka Açıdan İngiltere**, ed. by. Sedat Laçiner, Ankara, ASAM: Avrupa Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2001, pp. 163-264.
- Lu, Catherine,: **Just and Unjust Interventions in World Politics:Public and Private**, Palgrave Macmillan,2006.
- MacDonald, David B. and Patman, Robert G.: “The Ethical Context of Foreign Policy”, **Ethics of Foreign Policy**, ed. by. David B. Macdonald, Robert G. Patman And Betty Mason-Parker, London and Newyork, Routledge, 2007, pp.1-22.
- MacQueen, Norrie: **Humanitarian Intervention and the United Nations**, Edinburg, Edinburgh University Press, 2011.

- Mearsheimer, John J. : “Liberal Talk-Realist Thinking”, **The University of Chicago Magazine**, Vol.94, No:3, February 2002, (çevrimiçi) <https://magazine.uchicago.edu/0202/features/index.htm>, 12 Mart 2019.
- Mearsheimer, John: “Through the Realist Lens”, 7 April 2002, (çevrimiçi) <https://conversations.berkeley.edu/mearsheimer-2002>, erişim: 5 Mart 2019.
- Meigs, General Montgomery,: “Introduction”, **Operation Iraqi freedom**, Marc Kusnetz and others, Kansas, Andrews McMeel Publishing, 2003, p..xi xvii.
- Millar, Frank: “Blair rules out bombing pause”, **The Irish Times**, 18 October 2001, (çevrimiçi) <https://www.irishtimes.com/news/blair-rules-out-any-pause-in-afghanistan-bombing-1.332733>, 11 Ocak 2019.
- Molier, Gelijn: “Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect After 9/11” **NILR**, Vol.53, Issue:1, May 2006, pp.37-62.
- Mr. Richmond: **United Nation Security Council Fifty-third Year 3952nd Meeting**, S/PV/3952, New York, 8 December 1998, 4.55 p.m.
- Murigande, Charles: “Lessons Learned from the 1994 Rwanda Genocide”, **Mediterranean Quarterly**, 19:2, 2008, pp.5-10.
- Mustafa, Malik Qasim: “The Responsibility To Protect A Fragile State: A Case Study Of Post-Intervention Afghanistan”, **Institute of Strategic Studies Islamabad**, Vol. XXVIII, No:1.
- Nardin, Terry: “Ethical Traditions In International Affairs”, **Traditions Of International Ethics**, Ed. by., Terry Nardin and David R. Mapel, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, pp.1-21.

- Negroponte, John D.: **Letter dated 7 October 2001 from the Permanent Representative of the United States of America to the United Nations addressed to the President of the Security Council**, S/2001/946, 7 October 2001.
- Nesiah, Vasuki: “From Berlin to Bonn to Baghdad: A Space for Infinite Justice”, **Harward Human Rights Journal**, Vol.17, Spring 2004, p.75-98.
- Niblett, Rrobin: “Choosing between America and Europe: a new context for British foreign policy” **International Affairs**, 83:4, (2007), pp. 627-641.
- Ovalı, A. Şevket: Ütopya ile pratik arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt.3, Sayı:10 (Yaz 2006), pp.3-52.
- Parmar, Inderjeet: “I’m Proud of the British Empire: Why Tony Blair Backs George Bush”, *The Political Quarterly*, Vol.76, Issue:2, April 2005, pp.218-231.
- Parmar, Inderjeet: “Soul Brothers? Blair, Bush and the Compact between Liberal Interventionism and Conservative Nationalism”, **Remoralizing Britain?: Political, Ethical and Theological Perspectives on New Labour** Ed. by., Peter Manley Scott Christopher R. Baker Elaine L. Graham, Continuum, New York, 2009, pp.205-222.
- Phythian, Mark: “From Asset to Liability: Blair, Brown and the ‘Special 188 Relationship’” **British Foreign Policy: The New Labour Years**, Ed. By Oliver Daddow and Jamie Gaskarth, Palgrave Macmillan, 2011, pp.188-204.
- Pilger, John: “What good friends left behind”, **The Guardian**, 20 september 2003, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/world/2003/sep/20/afghanistan.weekend7>, 2 Ocak 2018.

- Plant, Raymond: “Blair’s Liberal Interventionism”, **Ten Years of New Labour**, Ed. by., Matt Beech and Simon Lee, New York, Palgrave Macmillan, 2008. pp.151-169.
- “Post-War Iraq”: **Global Policy Forum**, (çevrimiçi) <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/168/34905.html>, 21 Nisan 2019.
- Ralph, Jason: “A Difficult Relationship: Britain’s ‘Doctrine of International Community’ and America’s ‘War on Terror’” **British Foreign Policy: The New Labour Years**, Ed. By Oliver Daddow and Jamie Gaskarth, Palgrave Macmillan, 2011, pp. 123-138.
- Ralph, Jason: “Tony Blair’s ‘new doctrine of international community’ and the UK decision to invade Iraq”, **POLIS Working Paper**, No.20, August 2005, pp.1-31.
- Rayment, Sean: “Why Britain's pledge to end Afghanistan's deadly heroin trade has failed”, **The Telegraph**, 20 May 2012, (çevrimiçi) <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/asia/afghanistan/9276037/Why-Britains-pledge-to-end-Afghanistans-deadly-heroin-trade-has-failed.html>, 12 Şubat 2019.
- “Resolution 384”: **UNSCR**, 22 Aralık 1975, (çevrimiçi), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/384>, 4 Şubat 2018.
- “Robin Cook's speech on the government's ethical foreign policy”: **The Guardian**, 12 May 1997, (çevrimiçi), <https://www.theguardian.com/world/1997/may/12/indonesia.ethicalforeignpolicy>, 14 September 2018.
- Robinson, Geoffrey: **If You Leave Us Here We Will Die: How Genocide Was Stopped in East Timor**, Third edition, Princeton University Press, 2011.

- Roth, Kenneth: “Was the Iraq War a Humanitarian Intervention?”, **Journal of Military Ethics**, Vol.5, No:2, 2006, pp.84-92.
- Semple, Michael: “Afghanistan: The First Theater of the War”, **Assessing the War on Terror**, Ed by Mohammed Ayoob and Etga Ugur, Boulder and London, Lynne Rienner Publishers, 2013. pp.47-70.
- Shackle, Samira,: “Why we may never know if British troops committed war crimes in Iraq”, **The Guardian**, 7 June 2018, (çevrimiçi) <https://www.theguardian.com/news/2018/jun/07/british-troops-war-crimes-iraq-historic-allegations-team>, 12 Nisan 2019.
- Shapcott, Richard: “International Ethics”, **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, Ed. by. John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens, Sixth Edition, United Kingdom, Oxford University Press, 2014, pp.198-211.
- Sharp, Jane M. O. : “Tony Blair, Iraq and the special relationship: Poodle or partner?”, **International Journal**, Winter 2003-2004 pp.59-86.
- Sloboda, John ve Abbott, Chris: “The Blair Doctrine and After-Five Years of Humanitarian Intervention”, 21 April 2004, **Open Democracy** (çevrimiçi) https://www.opendemocracy.net/globalization-institutions_government/article_1857.jsp, 10 Ekim 2017.
- Smith, Julia: “A missed opportunity? New Labour’s European policy 1997–2005”, **International Affairs** 81, 4 (2005), pp.703-721.
- Smith, Karen E. and Light, Margot: “Introduction”, **Ethics and Foreign Policy**, Ed. by. Karen E. Smith and Margot Light, Cambridge University Press, 2001, pp.1-11.

Steans, Jill and others:

An Introduction to International Relations Theory: Perspectives and Themes, Third Edition, Pearson Education Limited, 2014.

Straw, Jack: “Building will follow the bombing”, **The Guardian**, 26 Ekim 2001, (çevrimiçi)

<https://www.theguardian.com/politics/2001/oct/26/britainand911.afghanistan>, 19 Ocak 2019.

Straw, Jack:

United Nation General Assembly Fifty-seventh session 6th plenary meeting, A/57/PV.6, New York, 14 September 2002, 10 a.m.

Terry, Patrick C. R.:

“The War In Afghanistan-Was the Use of Force Legal and/ or Wise?”, **New Zealand Yearbook of International Law**, Vol.9, 2011.

Teson, Fernando R.

“The Liberal Case For Humanitarian Intervention”, **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Ed. by J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane, New York, Cambridge University Press, 2003, pp.93-129.

“Text of George Bush's speech”

The Guardian, 21 September 2001 (çevrimiçi)
<https://www.theguardian.com/world/2001/sep/21/september11.usa13> 10.10.2018.

“The 2005 World Summit High-Level Plenary Meeting of the 60th session of the UN General Assembly (14-16 September 2005, UN Headquarters, New York)”:

UN Conferences, Meeting and Events
http://www.un.org/en/events/pastevents/worldsummit_2005.shtml, 23 Aralık 2017.

The Iraq Inquiry:

The Report of Iraq Inquiry Executive Summary: Report of A Committee of Privy Counsellors, Crown copyright, 2016, (çevrimiçi),
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20171123122743/http://www.iraqinquiry.org.uk/the-report/>, 12 Ocak 2018.

“The Report of Iraq Inquiry”

Section 1.2 Development Of UK Strategy And Options, September 2000 To September 2001”, 23 November 2017, **The National Archives**, (çevrimiçi)
<https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20171123122743/http://www.iraqinquiry.org.uk/the-report> , 12 Aralık 2017.

“The Responsibility to Protect: A Background Briefing”:

“The Responsibility to Protect: A Background Briefing”, **Global Centre for the Responsibility to Protect**, 4 November 2017 (çevrimiçi)
<http://www.globalr2p.org/media/files/r2p-background-briefing-2017.pdf>, 1 Şubat 2018.

“The United Kingdom in the United Nations”:

July 2006, (çevrimiçi)
https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/272324/6892.pdf , p.7. 1 Aralık 2018.

Trim, D.J.B., Simms, Brendan:

“Towards A History of Humanitarian Intervention”, **Humanitarian Intervention: A History**, Ed. by. Brendan Simms ve D.J.B Trim, New York, Cambridge University Press, 2011.

Ucko, David H.:

“When Intervention Works: The Instructive Case of Sierra Leone”, **War on the Rocks**, 31 August 2016, (çevrimiçi)
<https://warontherocks.com/2016/08/when-intervention-works-the-instructive-case-of-sierra-leone>, 10 Şubat 2018.

“UK troops in Afghanistan: Timeline of key events”:

BBC News, 22 December 2015, (çevrimiçi)
<https://www.bbc.com/news/uk-35159951>, 9 Şubat 2019.

Ulusoy, Ülkü Halatçı:	“Uluslararası Hukuk Açısından Libya Ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu”, TAAD , Yıl.4, Sayı:14 (Temmuz 2013), pp.269-297.
“UN Documents for Iraq”:	Security Council Report , (çevrimiçi) https://www.securitycouncilreport.org/un_documents_type/security-council-resolutions/page/4?ctype=Iraq&cbtype=iraq#038;cbtype=iraq 18 Şubat 2018.
“UN Documents for Kosovo”:	Security Council Report , (çevrimiçi) http://www.securitycouncilreport.org/un_documents/kosovo , 8 Şubat 2018.
“UN Documents for Libya”:	Security Council Report , (çevrimiçi) http://www.securitycouncilreport.org/un_documents/libya , 1 Şubat 2018.
“UN Documents for Sierra Leone”:	Security Council Report , (çevrimiçi) http://www.securitycouncilreport.org/un_documents/sierra-leone , 10 Şubat 2018.
“UN Documents for Somalia”:	Security Council Report , (çevrimiçi) http://www.securitycouncilreport.org/un_documents/somalia , 1 Şubat 2018.
“UN Documents for Timor-Leste”:	Security Council Report , (çevrimiçi) http://www.securitycouncilreport.org/un_documents/timor-leste , 4 Şubat 2018
“UN Resolutions for Sudan (Darfur)”:	Security Council Report , (çevrimiçi) http://www.securitycouncilreport.org/un_documents/sudan-darfur , 12 Şubat 2018.
“UN Secretary-General’s Reports”:	Global Centre For The Responsibility to Protect , (çevrimiçi) http://www.globalr2p.org/about_r2p , 12 Ekim 2017.
United Nations:	A More Secure World: Our Shared Responsibility Report of the Secretary-General’s High-Level Panel on Threats, Challenges and Change (executive summary) , 2004.

United Nations General
Assembly-Security Council:

**Implementing the Responsibility to Protect:
Accountability for Prevention Report of
Secretary General, A/71/1016-S/2017/556, 10
August 2017.**

United Nations General
Assembly:

“Resolution adopted by the General Assembly
on 16 September 2005”, **60.1 2005 World
Summit Outcome, A/RES/60/1, 24 October
2005.**

United Nations General
Assembly:

**Implementing the Responsibility to Protect
Report of the Secretary-General” A/63/677,
12 January 2009.**

United Nations General
Assembly:

**Report of the Secretary-General on the Work
of the Organization, A/46/1, 13 September
1991.**

United Nations Meetings
Coverage and Press Releases:

**Secretary-General Addresses International
Peace Academy Seminar On ‘The
Responsibility to Protect’, SG/SM/8125, 15
February 2002, (çevrimiçi)
[http://Www.Un.Org/Press/En/2002/Sgsm8125.D
oc.Htm](http://Www.Un.Org/Press/En/2002/Sgsm8125.Doc.Htm), 11 Ocak 2018.**

United Nations Office on
Genocide Prevention and the
Responsibility to Protect:

“Responsibility to Protect”, (çevrimiçi)
[http://www.un.org/en/genocideprevention/about-
responsibility-to-protect.html](http://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.html), 15 Eylül 2017.

United Nations Security
Council:

**Fifty-eighth year 4707th meeting, S/PV.4707,
14 February 2003, 10 a.m.**

United Nations Security
Council:

**Resolution 1441 (2002) Adopted by the
Security Council at its 4644th meeting, on 8
November 2002, S/RES/1441(2002), 8
November 2002.**

United Nations Security
Council:

**Resolution 1076 (1996)
Adopted by the Security Council at its 3706th
meeting,
on 22 October 1996, S/RES/1076 (1996), 22
October 1996.**

United Nations Security
Council:

Resolution 1284 (1999) Adopted by the Security Council at its 4084th meeting, on 17 December 1999, S/RES/1284 (1999), 17 December 1999.

United Nations Security
Council:

Resolution 812 (1993) Adopted by the Security Council at its 3183rd meeting, on 12 March 1993, S/RES/812 (1993), 12 March 1993.

United Nations Security
Council:

Resolution 872 (1993) Adopted by the Security Council at its 3288th meeting, on 5 October 1993, S/RES/872 (1993), 5 October 1993.

United Nations Security
Council:

Resolution 1368 (2001) Adopted by the Security Council at its 4370th meeting, on 12 September 2001, S/RES/1368 (2001), 12 October 2001.

Ünay, Sadık,:

“Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere’nin Ortadoğu Politikası”, **Ortadoğu Yıllığı**, 2006, pp.433-461.

Üste, Nazmi ve Sönmez, A. Sait:

“Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD ve AB Dış Politikaları’nda Ortaya Çıkan Temel Farklılıklar (1991-2001)”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.9, Sayı:17, 2012, pp.81-114.

Valentino, Benjamin,:

“The Perils of Limited Humanitarian Intervention: Lessons from the 1990s”, **Wisconsin International Law Journal**, Vol.24, No:3, 2006, pp.423-440.

- Vallely, Paul: “Tony Blair and the Commission for Africa: A Fig Leaf for Iraq or a Moral Imperative?”, **Remoralizing Britain?: Political, Ethical and Theological Perspectives on New Labour** Ed. by., Peter Manley Scott Christopher R. Baker Elaine L. Graham, Continuum, New York, 2009, pp.193-204.
- Vasquez, John A.: “Ethics, Foreign Policy, and Liberal Wars: The Role of Restraint in Moral Decision Making”, **International Studies Perspectives** (2005) 6, 307–315.
- Wallace, William : “The collapse of British foreign policy”, **International Affairs**, 82,1, (2005), pp.53-68.
- Weiss, Thomas G.: “R2P after 9/11 and the World Summit”, **Wisconsin International Law Journal**, vol.24, no:3, 2006, pp.741-760.
- Weiss, Thomas G.: **Humanitarian Intervention: Ideas in Action**, 2.baskı, Cambridge, Polity Press, 2012.
- Welsh, Jennifer: “Implementing the ‘Responsibility to Protect’ ”, **Oxford Institute For Ethics, Law, and Armed Conflict**, No:1, 2009, pp.1-9.
- Wheeler, Nicholas J. and Dunne Tim: “Moral Britannia? Evaluating the Ethical Dimension in Labour's Foreign Policy”, tarih yok (çevrimiçi) <https://www.islamawareness.net/WarCrimes/Britain/article003.pdf>, p.29. 25 Nisan 2019.
- Wheeler, Nicholas J. and Morris Justin,: “Justifying the Iraq War as a Humanitarian Intervention: The Cure is Worse Than the Disease”, **The Iraq Crisis and World Order: Structural, Institutional and Normative Challenges**, Ed. By Ramesh Thakur and Waheguru Pal Singh Sidhu, New York, United Nations University Press, 2006, pp. 444-463.
- Wheeler, Nicholas J.: **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, New York, Oxford University Press, 2000.

Williams, Paul,:

“Fighting For Freetown: British Military Intervention in Sierra Leone”, **Contemporary Security Policy**, 22:3, 2001, pp.140-167.

“UN Secretary-General’s Reports”

Global Centre For The Responsibility to Protect, (çevrimiçi)
http://www.globalr2p.org/about_r2p, 12 Ekim 2017.

